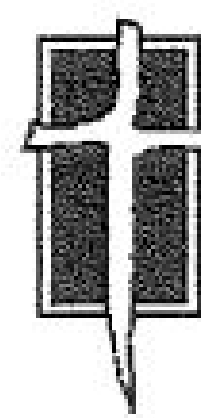

Vytautas
Vitkus

PULKININKAS

KAZIMIERAITIS

Vytautas Vitkus

PULKININKAS
KAZIMIERAITIS

www.atmintiesknyga.lt

Vytautas Vitkus
PULKININKAS
KAZIMIERAITIS

*Pietų Lietuvos partizanų srities vado
Juozo Vitkaus gyvenimas, veikla,
šėimos likimas*

LIETUVOS GYVENTOJŲ
GENOCIDO IR REZISTENCIJOS
TYRIMO CENTRAS

VILNIUS 2001

UDK 947.45.083:929:929Vitkus
Vi336

Recenzentas
Algis Kašėta

Atsakingasis redaktorius
Aleksas Dabulskis

11 7 54

ISBN 9986-757-49-5

- © *Vytautas Vitkus*, 2001
- © Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001
- © Meninis apipavidalinimas,
Romas Dubonis, 2001

TURINYS

NEŽINOMYBĖ (vietoje pratarėms)	7
ŠEIMOS MEDŽIO ŠAKNYS	10
NEPRIKLAUSOMYBĖ ATVERIA KELIĄ	15
Panelė mokytoja	18
Širdžiai įsakius	22
Aukštas slenkstis	24
Atkaklumas stipresnis už nesėkmę	28
Karo inžinierius	32
ĮVYKIŲ SŪKURYJE	38
Iš savo žemės – nė žingsnio	45
PIRMOSIOS VADAVIETĖS	52
KITAPUS UGNIES LINIJOS (1)	64
ŽLUGĘS SUMANYMAS	69
PRO GELEŽINĘ UŽDANGĄ	72
Niežai, parazitai, sribai... ..	79

Vanago sléptuvėje	82
Nesibaigianti naujakurystė	85
VIENIJIMO RŪPESČIAI.....	90
APDOVANOJIMAI.....	98
KITAPUS UGNIES LINIJOS (2)	104
NEPASISEKUSIOS IŠKILMĖS.....	109
TIKROVĖ PRANOKSTA FANTAZIJĄ	113
LEMTINGASIS ŽALIAMIŠKIS	116
PO ŽŪTIES	124
UOLIEJI TALKININKAI	132
KOVOS RAŠTAI	142
ĮSPAUDAI ATMINTYJE.....	149
ŠEIMOS LIKIMAS	172
Okupantams pasikeitus.....	173
Į nežinią... ..	178
Taljanuose	186
Grįžimas	199
Juozo Vitkaus-Kazimieraičio atminimo įamžinimas	207
Asmenvardžių rodyklė.....	208

NEŽINOMYBĖ

(vietoje pratarėmės)

Antrosios bolševikų okupacijos pradžioje, tuoj po karo, mūsų šeima (mama Genovaitė su šešiais vaikais) tebegyveno Panemunėje, ankstesniame savo būste. Tėvas, Lietuvos kariuomenės pulkininkas Juozas Vitkus, jau partizanavo Dzūkijos miškuose. 1946 m. liepos 23 d. pas mamą apsilankė nepažįstamas vyriškis. Jis atnešė liūdną žinią – pieštuku rašytą lapelį, pranešantį apie Tėvo žūtį, nenurodant nei tikslios datos, nei vietos:

„Gerb. Ponia Vitkiene,
ryšium su netikėta Jūsų vyro mirtim siunčiame Jums širdingą užuojautą. Daug aukų pareikalavo bolševikų teroras iš lietuvių tautos. Viena iš jų buvo ir Jūsų vyras – Vitkus (Kazimieraitis).

Prašome nenusiminti, nenustoti vilties. Kiekviena auka ant Tėvynės laisvės aukuro įkvepia mus naujiems drąsesniems žygiams kovai už Nepriklausomą Lietuvą

Pergalė

1946 VII 20
Marijampolė“

Nenorėjome tikėti šiuo rašteliu. Įtarinėjome, jog tai provokacija. Neteko girdėti, kad Pergale pasivadintų partizanas. Tai bolševikų mėgstamas žodis. Žinią atnešęs žmogus sakė Tėvo nepažinojęs, o mūsų gyvenamąją vietą suradęs per adresų biurą. Betgi ta įstaigėlė buvo milicijos ir saugumo padalinys! Mus aplankęs nepažįstamasis guodė mamą, bet nepasisakė, kas esąs ir kas jį siuntė. Taip ir liko tvyroti juoda nežinia, kartu ir skaudė abejonė dėl Tėvo likimo, tik jautėme, kad saugumiečiai domisi, ar pas mus neateina „Senis“.

Visa Tėvo veikla liko paslapyje. Jei kas ir žinojo, tai vengė pasakoti. Nerašė ir sovietinė spauda. Apie 1960–1964 metus imta leisti knygelių seriją „Faktai kaltina“. Leidinyje „Buržuazinių nacionalistų siautėjimas Dzūkijoje“ jau buvo rašoma apie Kazimieraitį – „užkietėjusį liaudies priešą, ginkluotų banditų gaujų organizatorių“.

Atgimimo pradžioje pasirodė Adolfo Ramanausko-Vanago prisiminimai „Partizanų gretose“. Juose plačiau pasakojama ir apie Kazimieraičio veiklą.

Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga leidžiamame „Laisvės kovų archyve“ po truputį atskleidė partizaniškos kovos įvykius. Atsirado galimybė pažvelgti į buvusius slaptus KGB dokumentus. Prireikė ilgo darbo peržiūrėti daugybę archyvinės medžiagos, renkant žinias apie Kazimieraitį, pabiromis nuotrupomis išsklaidytas po įvairias baudžiamąsias partizanų bylas, ieškant liudytojų prisiminimų spaudos puslapiuose, atskiruose leidiniuose, laiškuose.

Nemanau, kad jau surinkta viskas, kas pritiktų leidiniui apie partizanų vadą. Įgudęs specialistas šį darbą tikriausiai būtų padaręs tobuliau, išpūdingiau. Deja, šito ėmiausi be pasirengimo, vien vykdydamas sūnaus ir

piliečio moralinę pareigą. Ilgiau atidėlioti leidinį nebėra prasmės. Juk jau praėjo 55 metai, kai Kazimieraitis žuvo, ir visas šimtmetis nuo jo gimimo.

Skaitytoją, mėgstantį gražius nukrypimus į gamtą, istoriją, psichologiją, tikriausiai nuvilsiu. Mat nesu rašto žmogus. Duoną valgiau iš statybininko profesijos. Esu įpratęs kalbėti ir rašyti trumpai, konkrečiai, kitaip tariant, sausai. O čia dar ir kitas keblumas: gyvasis, tikrasis Tėvo paveikslas bemaž visiškai išblukęs iš atminties, jo vietoje labiau įsitvirtinęs kur kas ryškesnis atkurtasis, įsivaizduojamasis atvaizdas, atsiradęs iš kitų žmonių pasakojimų ir fotografijų.

Mano paties kalbėjimas irgi savotiškai dvejinasi: tarpais – šaltoko metraštinių teiginiai, tarpais – jautresnis sūnaus balsas. Patikėkit nuoširdžiu siekiu: man rūpėjo ne pasipuikuoti ar sublizgėti kūrybine išmone, o sudėlioti po trupinėlių rašytinį pagarbos ženklą, kuklų paminklą Žmogui, Karininkui, Partizanui, šventai tesėjusiam priesaiką savo Tėvynei, jos Laisvei.

Dėkoju Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinei direktorei D. Kuodytei ir Leidybos skyriaus darbuotojams, išleidusiems šią knygą, ją recenzavusiam istorikui A. Kašėtai, Santa Monikos (JAV) lietuvių bendruomenei, suteikusiai finansinę paramą, ir asmenims, paskatinusiems bei padėjusiems rengti knygą, maloniai suteikusiems vertingos informacijos: p. E. Arbui-Arbačiauskui, V. Bajerčiui, A. Dabulskiui, B. Dobinienei, J. Graužiui, J. Grigui, B. Kašeliui, M. Kraunelytei-Gerlikienei, R. Kraunelytei-Urbonienei, A. Skokauskienei, A. Suraučiui, M. Zurlytei-Stankienei, K. Žekonytei.

Nuoširdžiai ačiū visiems, prisidėjusiems prie J. Vitkaus-Kazimieraičio atminimo įamžinimo.

Autorius

ŠEIMOS MEDŽIO ŠAKNYS

Marijonos ir Juozapo Vitkų šeimoje sūnus Juozas gimė 1901 m. gruodžio 10 d. buvusioje senelio (bočelio) Mykolo sodyboje prie Šerkšnės upės Mažeikių apskrities (tada Telšių) Skuodo-Kėtūnų kaime. Žmonės tą vietą vadindavo Pašerkšne. Netoli jos buvo ir Pašerkšnės dvaras, įsikūręs apie 7 km nuo Tirkšlių. Ten, toje Pašerkšneje, Juozukas ir augo.

Vitkų giminėje kalbėta, kad bočelis Mykolas buvo gavęs žemės per „liustraciją“ iš Pašerkšnės dvaro – tikriausiai prieš pat baudžiavos panaikinimą. Ūkelis 12 dešimtinių (dešimtinė kiek didesnė nei 1 ha), prie Šerkšnės upės, gražioje vietoje.

Kadangi ūkelis nedidelis, darbo rankų pakako.

Spaudos draudimo metu bočelis buvo įsitraukęs į lietuviškų raštų gabenimą iš Prūsų. Gabenęs maldaknyges, kalendorius, „Aušrą“ ir kitokius leidinius. Tirkšliuose prie šventoriaus turėjęs kioską, kur iš po stalo pardavinėdavęs lietuvišką spaudą, o ant stalo laikydavęs įvairias devocionalijas, medalikėlius, rožančius, paveikslėlius, škaplierius ir pan.

Bočelis buvęs gana griežtas, net už menkniekį baudavęs. Visus vaikus vertęs išmokti lietuviško rašto. Vy-

resniuosis pats pamokęs, o tie turėję mokyti jaunesnius, viens kitą.

Kai vaikai užaugo, ūkį pavedęs sūnui Juozapėliui, būsimajo pulkininko tėveliui. Pats užsirašęs iš to ūkelio išimtinę ir gyvenęs Tirkšlių miestelyje, ten turėjęs namus. Mažame ūkelyje, duodant gana didelę išimtinę, Juozapėliui buvę sunku išsiversti.

Apie Juozapą Vitkų (1869–1925) yra pasakojęs jo sūnus Valerijonas, Kazimieraičio brolis, savo prisiminimuose, atsiųstuose iš Ročesterio (JAV).

Kol Juozapėlis dar buvo mažas, lietuviško rašto jo nieks nemokė, tik vėliau, kai jau buvo laikas pradėti mokytis, paaiškėjo, kad jis moka skaityti ne blogiau kaip kiti, vyresni už jį. Klausydamasis, kaip kiti mokosi, ir jis išmoko. Kaip sakydavo, Juozapėlis buvo paimlus.

Mokėjo ne tik žemės ūkio darbus, bet ir gamindavo valgi, jei nebuvo kam. Sakydavo, kad jo kepta duona labai skani.

Juozapėlis nebuvo ypatingai pamaldus. Toks, kaip ir visi kiti parapijiečiai, bet patarnauti bažnyčioje nevengė. Procesijos metu nešdavo kryžių, o per gavėnią ar kitomis progomis, kai būdavo einami Kryžiaus keliai, visada kalbėdavo malda. Kur reikia, pakeldavo balsą, o tai itin veikė maldininkus.

Kadangi bočelis gabeno lietuviškus raštus iš Tilžės, tad Juozapėlis, būdamas 16 metų amžiaus, jau pažinojo Tilžę, mokėjo su kontrabanda ir nuo „raudonsiūlių“ – caro žandarų pasprukti. Mokėjo ir tokius darbus, kurių reikėjo prie „bagamazo“: daryti rožančius, austi škaplierius (ant milo skiautės išausdavo inicialus), įrišti knygas ir pan. Būdamas vyresnio amžiaus turėjo kuliamąją mašiną, rudenį eidavo per ūkininkus kuldamas javus. Pažinojo daug Sedos ir Tirkšlių ūkininkų.

Kai atėjo laikas eiti į karo tarnybą, trejus metus tarnavo Kaukaze prie Tifliso (Tbilisio) artilerijoje. Karo tarnyboje buvo taikytojas – „bombardir navodčik“.

Būdamas 28 metų amžiaus (apie 1898 m.), vedė Marijoną Plonytę.

Jos tėvas Juozapas Plonis baudžiavos laikais priklausęs ponui. Kai norėjo mokytis, turėjo gauti pono leidimą. Vis dėlto buvo įstojęs į Varnių kunigų seminariją, gavęs pirmuosius šventimus, bet iš seminarijos išstojęs ir sukūręs šeimą.

Ploniai turėjo ūkį Tirkšlių miestelyje. Vaikus leido į pradžios mokyklą. Šeima bičiuliavosi su parapijos kunigais. Tėtušėlis (taip vaikams liepdavę vadinti senelį) skaitydavęs lotynišką ir lenkišką maldaknyges, bet bažnyčioje meldavęsis iš lietuviškos. Visada kalbėdavęs švaria kalba, be užgaulių, šiurkščių žodžių. Mėgdavęs grybauti. Parsinešęs grybų mokė vaikus pažinti. Sakydavęs: baravykas – bočius, raudonikis – jaunikis, pakastėlė – bobelė, pienelė – panelė ir t. t. Grybaudavo savo biržyje arba apušrote (apie 1 ha dydžio lapuočiais apaugęs žemės plotas).

Apie 1902 ar 1903 m. Juozapeliui brolis Antanas rašo iš Amerikos, kad tarp Rusijos ir Japonijos yra įtempti santykiai dėl Mandžurijos. Jei kiltų karas, Juozapelis pirmas būtų pašauktas į karo tarnybą. To jis nenorėjo. Be to, ir bočelio išimtinė buvo per didelė. Tai buvo priežastys, dėl kurių jis išvyko į Ameriką (apie 1903 ar 1904 m.). Išvyko slapta.

Amerikoje Juozapas Vitkus gavo darbą pas siuvėjus. Jautėsi gerai, šiek tiek susitaupęs pinigų, sumanė ir šeimą pasikviesti. Žmonai atsiuntė įgaliojimą parduoti ūkį, apmokėti bočeliui išimtinę pagal susitarimą, o kai jau buvo viskas sutvarkyta, atsiuntė „šipkartę“ – laivakortę.

1906 m. pavasarį Marijona Vitkienė su trimis mažais vaikais leidosi į Ameriką pas vyrą. Juozukas buvo antras šeimoje, vyriausia Jadvyga ir jaunesnis brolis Valerijonas. Atvykus į Londoną anglų valdžia motiną su vaikais sulaukė dėl nesveikų akių ir neleido išvykti, kol akys pasitaisys. Pažįstami, su kuriais kartu važiavo, išvyko.

Motušėlė liko su vaikais Londone, nemokėdama nei kalbos, nei rašto. Mokėjo tik paskaityti. Vaikus priėmė į prieglaudą, o motina gavo darbą skalbykloje. Vaikus prieglaudoje ji dažnai lankydavo, mokydavo poterių. Pasak motušėlės, didžiausias jos noras buvo, kad žegnodamiesi ir kalbėdami poterius gimtąja kalba vaikai bent žinotų esą katalikai ir lietuviai, žemaičiai. Po kurio laiko visus tris vaikus iš prieglaudos paėmė bevaikės anglų šeimos. Gal ketino įsisūnyti, įsidukrinti.

Motušėlė nežinojo, kur jos vaikai. Nutrūko visi ryšiai ir su vyru bei gimtine. Iš širdgėlos pakriko jai nervai. Tai tęsėsi apie devynis mėnesius. Tėvas, nesulaukdamas atvykstant šeimos ir negaudamas jokios žinios, ėmėsi ieškoti dingusių artimųjų. Iš Amerikos (Ročesterio) išvyko į Angliją. Vargais negalais Apvaizdos padėdamas susirado žmoną ir išskirstytus vaikus, kurių, pasak tėvo, nenorėjo gražinti juos priglaudusios šeimos. Už vaikų išlaikymą pareikalauta atsilyginti. Suma buvo gana didelė, o tėvas tiek neturėjo. Šiaip taip susitaręs tėvas su šeima pirmuoju laivu išplaukė į Lietuvą, nes po sunkių motinos sukrėtimų ir nesėkmių nenorėjo grįžti į Ameriką. Vitkai į Lietuvą grįžo apie 1907 m. ir apsigyveno Tirkšliuose. Grįžęs Juozapėlis nusipirko namus iš žydės Lapidus, kuri išvyko į Angliją.

Bočelis Mykolas turėjo piktumą ant sūnaus, kam pardavęs ūkelį. Mat bočelis nebegaudavo geros išimtinės, nors jam už tai pagal susitarimą buvo apmokėta. Juozapėlį įskundė policijai, kad jis slapta išvyko į Ameriką

ir pabėgo nuo karo tarnybos. Nubaustas turėjo atsėdėti 6 mėnesius Šiaulių kalėjime. Per tą laiką Marijona vargo viena su vaikais.

Grižęs iš kalėjimo Juozapėlis savo jėgomis įsirengė alinę – „Pivnaja lavka“. Iki Pirmojo pasaulinio karo vertėsi gana neblogai. Alų ėmė iš Rygos Kimelio bravoro. Alus geras, klientūros netrūko, turėjo teisę duoti išsinešti. Pirmojo pasaulinio karo metu alinė buvo uždaryta, nes svaigiųjų gėrimų neleido pardavinėti. Tada Juozapas Vitkus įsigijo sklypelį žemės, arklį ir gyveno kaip įmanydamas, kol užaugo vaikai.

Apie šeimą Marijona sakydavusi: „pirmasis ratas buvo prieš išvykimą į Ameriką“: Jadvyga (g. 1900), Juozas (1901), Valis (1903); antrasis ratas – grįžus iš nepavykusios kelionės į Ameriką: Saliomėja (1910), Ignas (1913) ir Alfonsas (1916).

1909–1913 m. Juozelis, būsimasis karininkas, mokėsi Tirkšlių pradžios mokykloje, kur visi dalykai buvo dėstomi rusų kalba. 1913 m. rudenį, pasimokęs vokiečių kalbos, įstojo į šešiaklasę prekybos mokyklą Mažeikiuose. Čia taip pat mokė rusiškai, kartu ir svetimų kalbų – vokiečių ir prancūzų. Baigė dvi klases. Bažnyčioje patarnaudavo Mišioms.

1914 m. rugpjūtį prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, mokslas nutrūko. 1915–1918 m., kai neveikė mokyklos, apylinkės ūkininkai jį kvietėsi pamokyti paaučius vaikus rašto. Patekęs į muzikalią šeimą, pamėgo smuiką. Ilgais žiemos vakarais iš storos eglinės lentos pasidarė primityvų smuiką. Kai pradėjo juo čirpinti, tėvas susidomėjo sūnaus pomėgiu – nupirko jam gerą smuiką. Muzikuojantis miestelio ūkininkas Adomas Juozapavičius supažindino Juozelį su gaidomis ir pamokė gamų. Jis pamėgo smuiką ir vėliau grodavo net klasikinį kūrinius.

NEPRIKLAUSOMYBĖ ATVERIA KELIĄ

Atėjo 1918-ieji. Metų pabaigoje pradėtos organizuoti nepriklausomos Lietuvos savivaldybės. Juozas Vitkus buvo pirmasis Tirkšlių valsčiaus raštininkas, organizavęs ir tvarkęs valsčiaus gyventojų reikalus. Patyrė avantiūristų bolševikų, bermontininkų antpuolius – ne kartą jo gyvybei buvo iškilęs pavojus. 1919 m. sausį Tirkšlius užėmė atslinkusi bolševikų kariuomenė, bet vasario pradžioje juos vėl išstūmė vokiečiai, o spalį–lapkritį atsibastė vokiečių ir rusų baltagvardiečių, bermontininkų būriai.

Iš Rusijos grįžtantys pabėgėliai bei kariai, kurių nemažai atsirado ir Tirkšliuose, buvo beužkrečią 17–18 metų jaunuolių „gražiomis“ komunistinėmis idėjomis. Jis mėgo skaityti tuometinę lietuvišką spaudą, su tėvu diskutuodavo apie politinę padėtį. Pastebėjęs sūnaus linkimą prie komunistinių idėjų, tėvas reagavo rimtai. Pasak Juozo, „tėvo diržas išvaikė bolševikines idėjas iš galvos“. 1919 m. rudenį tėvas išvežė Juozą į Telšių gimnaziją, kur jis įstojo į ketvirtą klasę. Trečios klasės kursą pats buvo išėjęs dirbdamas valsčiuje. Kitą vasarą išmo-

ko penktos klasės kursą ir 1920 m. rudenį išlaikė egzaminus į šeštą klasę. Mokydamasis gimnazijoje dalyvavo ateitininkų veikloje. Tuo metu vyko kovos su lenkais. Su būriu bendraklasių 1920 m. lapkritį savanoriu išvyko į karo mokyklą Kaune. Lapkričio 15 d. buvo paskirtas 1-osios kuopos 3-iojo būrio kariūnu. Tuometinį gyvenimą karo mokykloje gražiai aprašė Generalinio štabo plk. ltn. Juozas Listopadskis prisiminimų knygoje „Laisvės ir vergijos metai“ (Vilnius, 1993). Jis, būdamas ke-leriais metais vyresnis už Juozą, įstojo mokytis į tą pačią karo mokyklos laidą. Prisiminimuose rašoma (p. 10):

„Kariūnai buvo suskirstyti į dvi kuopas maždaug po šimtą žmonių. Kiekviena kuopa savo ruožtu buvo suskirstyta į tris būrius, o kiekvienas būrys – į tris skyrius.

Programa, kurią normaliu laiku turėjome išeiti per dvejus metus, dabar buvo suplanuota „perkasti“ per vienerius. Krūvis turėjo būti du kartus didesnis. Tačiau ankstesniųjų laidų mokymo laikotarpiai buvo dar trumpesni. Mokymo laikotarpį diktavo Tėvynės saugumo reikalai.

Čia teko mokytis ne tik kariškų dalykų, reikalingų vadui karininkui, bet eiti ir kareivio pareigas. Praktiškai tai reiškė atlikti įvairias tarnybas: kuopos tvarkinio, kuopos budėtojo, sargo pareigas, eiti į sargybas ir su šautuvu rankoje saugoti valdišką turtą – sandėlius. Kartais tekdavo eiti ir patrulio pareigas.

Pirmųjų šešių mėnesių laikotarpiu turėjome išeiti tai, ką reikia žinoti kareiviui ir skyrininkui. Čia daugiausia kaitaliodavosi teorija su praktiškais užsiėmimais: įvairi mankšta, rikiuotė, ginklų pažinimas ir šaudymai.

Darbo daug – dienos sunkios. Ne tiek pavargdavome protiškai, kiek fiziškai. Keldavome 6 val., guldavome 23 val. Nuo pat ryto visą dieną tik spėk vykdyti vadų įsakymus. Trūkdavo miego“.

1921 m. vasario 16 d. buvo švenčiamos trečiosios Nepriklausomybės metinės. Paradas vyko Vileišio aikštėje. Kariūnai pirmą kartą dalyvavo tokiose iškilmėse.

Kovo 30–31 d. išsirengė į istorinį žygį – perimti Palangos ir pajūrio krašto iš latvių. Tuo pačiu traukiniu iki Kretingos vyko visa šalies vadovybė. Nuo Kretingos labai blogu oru ir prastu keliu traukė į Palangą.

Antroje mokslo metų pusėje nemažą mokymo dalį sudarė instrukcinio pobūdžio užsiėmimai būsimiesiems karininkams.

Mokykloje buvo dėstomi gražaus elgesio ir meno pajautimo dalykai. Mokė dainuoti, šokti, groti. Nemažai dėmesio buvo skiriama sportui. Be atokvėpio prabėgo tie vieneri įtempti metai.

1921 m. gruodžio 14 d. baigiant mokyklą Juozui Vitkui suteiktas puskarininkio laipsnis, o po trijų dienų – ir jaunesniojo leitenanto. Tai IV junkerių (jaunesniųjų karininkų) laida.

Minint jos 15 metų sukaktį, 1936 m. gruodžio 19 d. surengtos didelės iškilmės. Jų aprašymai išspausdinti 1937 m. Lietuvos karininkų laikraštyje „Kardas“ (Nr. 1) karininko Naučiko straipsnyje „Karo mokyklos IV laida iškilmingai paminėjo 15 metų sukaktį“ ir 1937 m. „Kario“ (Nr. 1) straipsnyje „Dariaus laidos sukakties minėjimas“.

Po mokyklos baigimo – trumpos (dviejų savaičių) atostogos. Per jas Juozas aplankė tėvus Tirkšliuose, pas-
kui išvyko į tarnybą pagal paskyrimą – į veikiančiąją armiją.

Kariuomenės vadovybės 1921 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. 292 J. Vitkus paskirtas į 4-ąją pėstininkų pulką, kuris tuo metu kovojo su lenkais Širvintų–Giedraičių bare, o sudarius paliaubas, saugojo barą prie neutra-

liosios zonos nuo Valeikiškių–Vyčiūnų kaimo iki Daubariškių–Šniponių–Akmenų–Kemelių–Uličionių–Pajuodžių–Juodiškių dvaro – Piliakiemio linijos.

Pulke buvo paskirtas 2-osios kuopos jaunesniuoju karininku, juo dirbo visus 1922 m. Karininkai, turintys karo mokyklos baigimo pažymėjimus, bet prieš tai nebai-gę gimnazijos kurso, privalėjo baigti gimnaziją ir išlai-kyti papildomą lietuvių kalbos egzaminą pagal Krašto apsaugos ministerijos nustatytas programas. Mokyti-s privalėjo po tarnybos, o egzaminus laikyti per atosto-gas. 1922 m. spalio 28 d. Telšių gimnazijoje J. Vitkus eksternu išlaikė šeštos klasės egzaminus.

1923 m. vasarį paskirtas 2-osios kuopos vadu. Nusistovėjęs taikai 1923 m. balandžio pabaigoje pulką per-kėlė į Panevėžį. Gegužės pabaigoje paskirtas pulko iš-dininku (komandos viršininko teisėmis).

Laisvalaikiu mėgdavo griežti smuiku, atkreipdamas netoliese gyvenančių Mokytojų seminarijos mergaičių dėmesį. Pulko vakaruose susipažino su jaunomis moky-tojomis ir su būsimąja žmona Genovaite Grybauskaite.

Panelė mokytoja

Genovaitė gimė 1904 m. gruodžio 3 d. Rygoje Kazimie-ro ir Brigitos Grybauskų šeimoje. Kazimieras tada dir-bo geležinkelyje garvežio mašinisto padėjėju kūriku, o Brigita – Rygos psichiatrinėje ligoninėje indų plovėja, vėliau eidavo padiene darbininke pas turtingesnius, valydavo patalpas, skalbdavo.

Rygoje buvo didelė lietuvių kolonija, veikė lietuviš-ka gimnazija. Genovaitė ją lankė. Kartu tekdavo prižiū-rėti jaunesniąją sesutę ir brolius.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1916 m. vasarą Brigita su vaikais buvo evakuota į Bulbenovo kaimą Baltarusijoje, netoli Latvijos, o Kazimieras liko dirbti Rygoje. Priartėjus frontui, šeimą iš Bulbenovo perkėlė į Voronežą, o tėvas iš Rygos pasitraukė į Rusiją. Šeima ilgą laiką nežinojo, kur jis yra.

Susiradę tėvą, persikėlė gyventi pas jį į Roslavlį. Genovaitė su broliu Juozu liko mokytis Voroneže, lietuviškoje gimnazijoje. Jiedu su mokykla 1919 m. sausio pradžioje parvažiavo į Lietuvą, į Panevėžį. Genovaitę ir kelias mergaites apgyvendino vaikų prieglaudoje. Brolis Juozas stojo savanoriu į kuriamą Lietuvos kariuomenę, todėl vėliau gavo savanorio kūrėjo vardą.

Genovaitei, gyvenančiai prieglaudoje, pasiūlė ruošti būti mokytoja. Dvejus metus ji mokėsi parengiamosiose klasėse, o nuo 1921 m. rudens – Panevėžio mokytojų seminarijoje. Jos steigėjas ir pirmasis direktorius buvo Juozas Balčikonis, vicedirektorius – Merkelis Račkaukas. 1923 m. Genovaitė baigė pirmąją dviejų kursų laidą ir įgijo pradinių mokyklų mokytojos cenzą.

Pradėjo dirbti Panevėžio pradinėje mokykloje. Ji buvo netoli Mokytojų seminarijos. Ten seminarijos studentams dažnai buvo rengiamos parodomosios pamokos, jose dalyvaudavo vyresnieji dėstytojai. Genovaitę girdavo už sumaniai surengtas pamokas. Vaikai ją mylėjo ir jos klausydavo, nes mokėjo su jais bendrauti. Sekmadieniais giedodavo bažnyčios chore.

Genovaitė yra pasakojusi apie savo pirmąją pažintį su J. Vitkumi. Tai buvo 1923 m. pabaigoje. Genovaitė nueidavo į vakarėlius. Jos dėmesį buvo patraukęs jaunas leitenantas, kuris neblogai šoko, mėgo dainuoti ir išdykauti, tačiau jo nepažinojo. Kartą 1924 m. pradžioje į Mindaugo vardo pulko šventę Genovaitę pa-

kvietė pažįstamas karininkas Petkevičius. Vakarėlyje ji daugiausia šoko su nepažįstamuoju. Petkevičius užsigavęs vakaro pabaigoje Genovaitei pakišo vizitinę kortelę su užrašu „G. Vitkienė“. Tą pokštą priėmė juokais, tačiau pirmą kartą sužinojo Vitkaus pavardę. Paskui Juozas išvyko ir Panevėžyje nepasirodydavo, bet tęsė draugystę rašydamas laiškus. Po poros metų, 1926 m. lapkričio mėn., mokydama ketvirtą skyrių, per pamoką Genovaitė pamatė ateinant į mokyklą du karininkus: Juozą ir ltn. Dulksnį. Jie palaukė pertraukos ir prisistatę pakvietė tuoj pat eiti kartu papietauti. Vaikus siūlė paleisti namo pamelavus, kad mokytojai pradėjo skaudėti galvą. Su tokiu pasiūlymu Genovaitė nesutiko, privertė karininkus palaukti iki pamokų pabaišos ir susitarė susitikti vakare. Tas vakaras buvo lemtingas...

Lietuvos kariuomenės vadovybė matė, kad paskubomis apmokytus karininkus reikia mokyti papildomai, todėl 1924 m. lapkričio 10 d. J. Vitkus buvo komandiruotas į Kauną, į Aukštesniuosius dvimečius karo technikos kursus, statybos skyrių. Mokėsi stropiai ir kursus baigė įvertinimu „gerai“. Mokydamasis kursuose parašė pirmą laišką panelei Genovaitei. Jame prisipažino, kad jiniai sudrumstusi ramybę ir sužadinsi norą susirašinėti.

Iš laiško panelei Genutei, rašyto 1925 m. gegužės 29 d.:

„Kursų gyvenimas liūdnas. Pavyzdžiui, šiandien sėdim auditorijoje, visų kinkos dreba. Mat egzaminai iš gudrių mokslų – statybinės statikos. Rimti profesoriai prie lentų prirėmę kursiečius neduoda nei pakrutėt, negalima nei pagalbos suteikt. O aš, nabagas, turiu laukt, kol prisieis eilė paskutiniam, nes aš paskutinis sąrašė. Bet man egzaminai kažko nelabai rūpi. Svajoju. Jei Ge-

nutei sudarytų bent kiek malonumo, parašykit man kada nors laiškutį...

Jums prielankus J. Vitkus“.

1926 m. rugsėjo 13 d. atostogaudamas rašo iš tėviškės Tirkšliuose:

„Laukiau, laukiau laiškučio, vos susilaukiau. Mat Genutei Panevėžy linksma, nejunta, kaip dienos prabėga, kol laiškutį parašo. Aš gi provincijos užkampy, Lietuvos šiaurėj, pačioj Laplandijoj. Ilgu... Belaukiant pasaulio žinučių, laiškų, minutės valandomis, valandos dienomis virsta. Pasiilgau ir Panevėžio, imčiau ir atsidurčiau pas senus draugus, drauges, bet darbai, pareigos neleidžia... Paskutinę atostogų dieną bus mano mirusio tėvelio metiniai atminimai ir tuoj po atminimų turėsiu būti Kaune vėl prie darbo. Mat baigiasi egzaminai, ir kol mokslas nebaigtas, kiekviena valanda brangi.

Gal pasmerksit, kad aš virtau materialistu ir darbo valandas labai branginu, tuo lyg nuskriausdamas savo širdies troškimus. Bet ir Jūs pripažįstat, kad vyrai ir moters turi viens kitą papildyti, ir kad moterys gyvena daugiau jausmais. Todėl, tikiuosi, mano sumaterialėjimas bus šiek tiek praskiestas kada nors moters širdingesniais jausmais“.

1925 m. rugsėjo 15 d. mirė Juozo tėvas. Su broliu Valerijonu iš Kauno važiavo į laidotuves, o kitą rudėnį – į metines.

1926 m. baigiant kursus J. Vitkus pakeltas vyresnioju leitenantu. Genovaitei dažnai rašė atvirukus ir laiškus, juose pasakojo apie mokslą.

Tų pačių metų spalio 30 d. po kursų gražintas į ankstesnį pėstininkų pulką 1-osios kuopos vyresnioju ka-

rininku. Po dviejų mėnesių perkeltas į Technikos pulko Kaune (Šančiuose) mokomąją kuopą jaunesniuoju karininku.

Širdžiai įsakius

1927 m. balandį, gavęs trijų dienų atostogas, Juozas išvyko į Panevėžį pasipiršti Genovaitei. Netrukus Panevėžyje surengė vestuves (1927 m. birželio 5 d.). Vestuvių pietūs buvo kuklūs. Dalyvavo tik artimieji: jaunųjų mamos, abiejų jauniausieji broliai, artimiausi draugai. Po vestuvinių atostogų abudu atvažiavo į Kauną.

Iki rugpjūčio pabaigos gyveno Šančiuose, o Genovaitė, prasidėjus mokslo metams, grįžo mokytojauti į Panevėžį. Spalio pabaigoje gavusi leidimą, persikraustė pas vyrą ir pradėjo mokytojauti Šančių „Darželio“ pradinėje mokykloje Nr. 26. Tuo metu Juozas jau buvo gavęs butą šeimai ir atsikvietęs Genutės mamą Brigitą su jauniausiu Genutės broliu Jonuku.

Per pavasario potvynius 1926, 1927 ir 1928 m. J. Vitkus buvo komandiruotas sprogdinti ledų prie Eigulių, Veršvų ir Čiobiškio tiltų. 1927 m. rugsėjo 1 d. paskirtas 1-osios pionierių kuopos vyresniuoju karininku (kuopos vado teisėmis), o nuo spalio 3 d. papildomai skiriamas bataliono (pulko) teismo nariu ir jaunesniųjų karininkų garbės teismo pirmininko pavaduotoju. 1928 m. vasario 8 d. paskirtas eiti bataliono vado adjutanto pareigas. Lietuvos nepriklausomybės 10 metų jubiliejaus proga gegužės 15 d. apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu. Kariuomenės vadovybė numatė J. Vitkų siųsti tobulintis į užsienį.

1928 m. kovo 12 d. šeima susilaukė pirmojo sūnaus – Vitolio. Po 14 dienų Vitoliui galvoje iškilo šunvotė. Gydytojas ją išspaudė ir pabarstė kseroformo milteliais. Žaizda užsitraukė, tačiau, matyt, pūlių liko ir jie užkrėtė kraują. Vitolis mirė išgyvenęs 16 dienų. Palaidotas Šančių kapinėse. Mirtis sukretė jauną šeimą, buvo labai skaudu dėl gydytojo aplaidumo ar neišmanymo, atrodo, net norėjo perduoti teismui.

Vis dėlto Vitkams buvo lemta auginti gausią šeimą. Ji netrukus gražiai pasipildė: sūnūs Vytautas (g. 1930), Rimgaudas (1933), Algimantas (1934); dvynukai Jūratė ir Kastytis (1937), Liudas (1944)...

Divizijos vadas, siūlydamas J. Vitkų kandidatą mokytis užsienyje, apibūdino jį kaip gabų, turintį organizacinių gebėjimų, vidutinio griežtumo karininką, aukštos moralės, darantį teigiamą įtaką valdiniam. Gerų būdo savybių: energingas, nors lėto būdo, bet tvirtos valios, darbštus, nuoseklus, iniciatyvus, taktiškas ir gerai išsiuklėjęs; geros sveikatos, bet vidutinių jėgų ir patvarumo, silpnai moka vokiečių ir prancūzų kalbas. 1927 m. pabaigoje J. Vitkui buvo pasiūlyta mokytis Belgijos karo mokyklos inžinerijos skyriuje. Jis pasiūlymą priėmė. 1928 m. sausį išlaikė Švietimo ministerijos komisijos nustatytus aukštesniosios mokyklos kurso su sustiprintu matematikos ir gamtos mokslų dėstymu egzaminus ir papildomai mokėsi prancūzų kalbos. Mokėsi nepasitraukdamas iš tarnybos. Numačius komandiruoti į užsienį mokslams, 1928 m. rugsėjį perkeltas iš pionierių bataliono į Karo mokslo valdybą, kuri jam skyrė stipendiją stojamųjų egzaminų laikotarpiui. Be to, turėjo pasižadėti už laikotarpį, per kurį gaus stipendiją, ištarnauti kariuomenėje trigubai ilgesnį laiką. Rugsėjo 17–19 d. išvyko į Briuselį laukti matematikos ir prancūzų literatūros egzaminų.

Aukštas slenkstis

Atvykęs į Briuselį ir susipažinęs su stojimo Karo mokyklos inžinerijos skyriun sąlygomis, 1928 m. rugsėjo 22 d. parašė raportą Karo mokslo valdybos viršininkui: „... Pranešu Tamstai, kad p. Krašto Apsaugos Ministeris prašė, man atvykus Belgijon, parašyti jam laišką. Briuselin atvykau š. m. rugsėjo 19 d. Pasisamdęs kalbai ir matematikai mokytoją ir užsirašęs į Berlitzo kalbos kursus mokausi kalbos ir kartoju matematiką... Susipažinęs per kapitoną J. Černių su visomis pastojimo mokyklon ir mokymosi sąlygomis turiu pranešti štai ką...“ Toliau svarsto variantą, kaip jam, baigusiam Lietuvoje Aukštesniuosis karo technikos kursus, įstoti į trečią kursą. Nagrinėdamas čia pirmame ir antrame kurse dėstomus dalykus, padaro išvadą, kad neatitiks parengimo lygio ir nepajėgs gerai baigti šios mokyklos, reikia pradėti nuo pradžios. „Pastojęs pirman kursan, su jų kariūnais galėsiu praeiti taip platų matematikos kursą tik pridėjęs didesnę įtempimą dėl kalbos silpnumo, negu tai tenka jų kariūnams. Bet užtat prisidėtų dar pora mokslo metų. Išsyk 2-an kursan visai nenori priimti... Aš asmeniškai norėčiau pradėti nuo pirmo kurso dėl to, kad nedaryčiau sau ir kraštui gėdos vos ne vos laikydamasis dvejukėmis ir kad turėčiau tvirtą moksliską pagrindą. Prašau todėl Tamstos patarti ir pranešti, koku būdu man veikti“.

Yra likusių tuo metu jo rašytų laiškų žmonai. Iš jų matyti, kad reikėjo per 3–4 mėnesius pasirengti egzaminams į aukštąją mokyklą iš matematikos ir prancūzų kalbos, atsakinėti prancūziškai ir kad tai buvo labai sunkus uždavinys. Noras nepadaryti gėdos sau ir tėvynei, pasikeitusios gyvenimo sąlygos, jaunos žmonos il-

gesys – daug laiko gaišo laiškamams rašyti, kai jo trūko egzaminams pasirengti, – sukėlė įtampą, ėmė kamuoti nemiga.

1928 m. spalio 4 d. laiške rašė: „... Kas su Tavim nutiko, ar susirgai, ar kokia nelaimė nutiko, ar gal tik ap-tingai, kad net šiandien laiškučio nesulaukiu. Rašyk, mano brangi, atvirai, nes man rūpestį didelį įvarysi, ir būk gerutė, neretink taip jau labai. Tu neįsivaizdini, kaip pasiilgstasi namų, kada aplink vis svetimi, su kuriais susikalbėti sunku, kurie suprast lietuviškos sielos nesugeba, nes čia visai skirtingos gyvenimo sąlygos ir todėl skirtingi galvojimo būdai...“

Spalio 19 d. laiške: „... Dovanok, širdede, kad aš Tau pradėdau vis rečiau ir trumpesnius laiškučius rašyti... Gavau smulkią programą, kas reikia žinoti... Kaip man parodė, iš ko turiu laikyti egzaminus, tai labai man strioko įvarė. Jau reik žinoti algebros su įvairiausiai nagrinėjimais ir determinantais, kas buvo pas mus universiteto pirmam kurse pradėdama, taip pat plati analitinė geometrija, visai naujas dalykas, sferinė trigonometrija. Kaip suskirsčiau visą turimą laiką, tai labai silpnai tegalėsiu pakartoti. Dar kliudo silpnas kalbos žinojimas. Kartoju viską, žinoma, iš prancūziškų knygų. ... Mano širdede, gal aš Tau per daug rūpesčio uždaviau, kad buvau porą dienų nusiminiman įpuolęs. Dovanok, brangioji, bet kurgi aš begalėjau ieškoti paguodos, jei ne pas Tave...“

Spalio 22 d. rašo: „... Nepamanyk ko nors blogo, jei rečiau laiškeliu tegauti. Nieks Tavo Juozuko neuždomavo, nesuviliojo. Kaip karštai mylėjo, taip ir tebemyli, kaip iš ilgesio kankinosi, taip tebesikankina. Tik jis kaip liūtas narve besidaužydamas apilso, tik sva-joja, tik galvoja, kaip tuos galingus gyvenimo pančius

sutraukius vėl susitikt su mylimais žmonėmis... Pareigų jausmas mane, iš ilgesio besiblaškantį, verčia nurimti, dirbti, dirbti ir vėl dirbti, kad nepažeminčiau savęs, savo tėvynės svetimtaučių akyse. Kad tik išlaikčiau egzaminus...”

Spalio 28 d. laiške: „... Mano Genutė vienu momentu turėjo tikro angelo vaizdą ir taip gražaus, kuris turbūt per visą amžių iš mano akių neišnyks. Tai buvo, kada aš atėjau Tavęs aplankyti po pietų, dar prieš gimdymą. Tu atrodei tokia graži, mažutė, su melsvai baltu chalatu ir veidu... Veidu angelo, spindinčio begalini nekaltybe, skaistumu ir meile. Tavo ašaros tai buvo briliantai, kurie dar labiau puošė Tavo veidelį, ir taip jau spindintį kažkokiais ypatingai gražiais spinduliais. Tavo ašaros ir Tavo veido švytėjimas sukėlė manyje kažkokį maloniai skaudų jausmą. Įsitikinęs, kad moteris tada atgimsta visa nekaltybėje kaip kad pirmą krikšto dieną. Aš jaučiausi taip keistai, kad bijojau prie Tavęs net prisiliesti. Kad Tavo skaistumo, Tavo nekaltybės nesuteptčiau, ir kartu širdis plyšo matant Tavo ašaras... Po to Tu man palikai taip brangi, kaip niekas kitas. Pajutau visą Tavo meilę, kuri neleido išsprūsti iš Tavo lūpų ar širdies bent vienam neapykantos žodeliui, Tavo meilę, kuri Tau suteikė angelo skaistybę. O, kaip stebuklingas Viešpaties pasaulis!.. Tais prisiminimais raminu savo širdį. Šiandien aš geru ūpu vėl griebiuosi už darbo. Šiandien kažkodėl ypatingai karščiau pasisekė bažnyčioje pasimelst ir Dievulio paguodos ir vilties išprašyt... Ledus pralaužiau, jau geriau sekasi viską suprasti – tiek kalbą, tiek trūkstamąją matematiką. Tai gi jau nusiminimui dėl egzaminų nebėra vietos. Žinoma, viskas gali nutikti, viskas Dievo rankoje...”

Lapkričio 3 d.: „... Besirūpindamas suspėti visus trūkstamus matematikos dalykus papildyti, net dienų skaičių pamečiau. Pavyzdžiui, šiandien iki pietų maniau, kad turiu sekmadienį, bet atėjus p. Černiui su dukryte patyriau, kad dar tik šeštadienis...“

Lapkričio 19 d.: „... Genute, širdele mano brangi, kai paskaitau Tavo laiškelių, pilnus meilės ir nekaltos svajonės, tuo labiau man širdy skaudu darosi, kad aš negaliu būti visuomet švarus, grynas savo mintyse. O tokios mintys dažnai mane užpuola. Nežinau, nesuprantu, kodėl? Ar gal veikia truputį susirūpinimas ateinančiais egzaminais, nusisėdėjimas kambary, kas sukelia nervų jautrumą. Gal veikia ir belgų Briuselio atmosfera, kuri labai nešvanki. Šeimininkė sako, kad čia retas kuris vyras neturįs kitam miesto krašte kitos žmonos. O kur tik nepasižiūrėsi, visur matai meno kūrinius, pašvęstus nuogumo kultui. Galbūt tai belgams kraujo negadina, gal jie stipresnių nervų, bet man tai nelabai sveika. Pasimelsk, mano brangi, kad man pasisektų ateinančių antradienį egzaminus išlaikyti ir Viešpats duotų man dvasios ramumą ir pajėgų kovoti su blogomis mintimis. Kad mano atmintis būtų šviesi ir liežuvis lankstus prancūzų kalbai...“

Lapkričio 24 d.: „... Jau tris dieneles teturiu iki egzaminų. Vakar turėjau paskutines pamokas pas savo profesorių. Tu, mano meile, paprašyk Dievulio, kad Jis suteiktų savo pagalbą antradienį, lapkričio 27 d. Šiandien, ryt ir poryt kartosiu viską, kas mano buvo praeita ir peržiūrėta. Žinoma, suspėsiu turbūt tik puslapius suskaičiuoti, nes vis dėlto daug jų yra. Sprendžiu daryti taip, kad jei ir nepasisektų egzaminai, tai prašysiuos, kad priimtų liuosu klausytoju ir mokslo metų gale leistų laikyti

stojimo egzaminus į antrą kursą. Žinoma, prašau Dievo, kad leistų man išlaikyti, nes nebeturėčiau to rūpesnio. O tas rūpesnis tai atima didesnę sveikatos dalį...”

Lapkričio 27 d.: „... Šiandieną turėjau eiti ant egzaminų, bet netikėtai sužinojau, kad šiandien jų didelė tautinė šventė ir nieko tad nebus. Aš pats dėl egzaminų buvau tokio nusistatymo, kad kaip Dievas duos, taip tegu bus. Iš savo pusės aš padariau viską, kas buvo galima, kad neapvilčiau savo tėvynės, bet jei mūsų meilei, mūsų laimei ir mums skirtiems Apvaizdos tikslams bus reikalinga, aš nemaž nenusiminsiu, jei ir neišlaikysiu egzaminų...”

Atkaklumas stipresnis už nesėkmę

1928 m. gruodžio 1 d. laiške rašė: „Liūdną Tau šiandieną laiškelių rašysiu. Šiandien turėjau egzaminus, rodos, klausimai nebuvo sunkūs, bet vis tiek nepasisėkė. Nebežinau dabar, kas reiks daryti. Parašęs Tau keletą žodelių, eisiu pas kpt. Černių ir paskui pas plk. Lanskoronskį apsvarstyti susidariusios padėties ir išspręsti, kas toliau veikti ir ko griebtis. Nors labai nenusimenu, bet vis dėlto negerai iš širdies tesijaučiu. Jei kartais reiktų Lietuvon grįžti, tai būtų šiek tiek sarmata. Kokią išeitį ras vyriausybė, sunku nuspėti. Po egzaminų tučtuojau generolas su visa komisija pranešė, kad neišlaikiau. Prašiau priimti liuosu klausytoju, bet nesutiko.

Pirmi mano gyvenime egzaminai neišlaikyti. Tu, brangioji, viena mane tepaguosi, nuraminsi. Kiti gerai nesupras, kodėl neišlaikiau, ir gal pasijuoks, pašieps. Na, tiek to...”

Gruodžio 2 d. po nepasisekusių egzaminų guodėsi: „Niekad, mano brangi, neteko tokiu trumpu laiku tiek dvasiniai, moraliniai perkentėti, kiek šiomis paskutinėmis savaitėmis. Turėjau pergyventi skaudžias ilgesio kančias, piktas pagundas ir galų gale dar ir nenormaliai didelio darbo ir abejonių dėl mokslo kančias... Nors stengiuos nesirūpinti, atsiduot Dievo valiai, bet vis dėlto nelabai sekasi, nes mano buvo sukaupta tiek pasiryžimo, tiek įtampos darbe ir tai visa sutrupėjo kaip prieš uolą. Rašysiu šiandien, rytoj vyriausybei raportą...“

Karo mokslo valdybos viršininkui gruodžio 3 d. raporte rašė: „Pranešu Tamstai, kad š. m. gruodžio m. 1 d. laikiau Inž. karo mokyklon stojamuosius egzaminus. Egzaminai nepasisekė. Nežiūrint į mano padėtas įtemptas pastangas, nesuspėjau pakankamai pasiruošti iš taip plačios programos, nes turėjau nemaža laiko sugaišti, kol įveikiau terminologiją. Belgai, baigę savo aukštesniąsias mokyklas, kurios gana aukštai pastatytos, dar ištisus metus ruošiasi stojimui į Inž. karo mokyklą arba į universiteto technikos ar matematikos fakultetus. Pakankamam pasiruošimui, įtemptai dirbant, man būtų reikėję dar mažiausia kokių 4–5 mėnesių“.

Toliau raporte nagrinėjo būdus, kaip pasilikti Belgijoje: gal tarnaujant – stažuojantis kokiam nors inžineriniame pulke Briuselyje tinkamai pasirengti stojamiesiems egzaminams. Bet Lietuvos karinė vadovybė, taupydama lėšas, neleido pasilikti Belgijoje ir atšaukė į Kauną.

Susirastą Briuselyje butą perleido draugui Vincui Žiliui, kuriam buvo sudarytos sąlygos anksčiau nuvykti, ir jis egzaminus išlaikė. 1928 m. gruodžio mėn. grįžusį į Kauną J. Vitkų paskyrė vėl tarnauti pionierių batalio-

ne. Lietuvos karinė vadovybė suprato, kad per tokį trumpą laiką per sunku pasirengti egzaminams, ir pažadėjo leisti jam kitais metais laikyti stojamuosius egzaminus į tą pačią mokyklą. Netrukus iš pionierių bataliono perkėlė į Karo technikos statybos skyrių apyskaičių vedėju (bataliono vado teisėmis), o 1929 m. liepos pabaigoje vėl komandiravo į Belgijos karo mokyklą. Per šį laiką įtemptai rengėsi egzaminams. 1929 m. rugsėjį išlaikė stojamuosius egzaminus, nuomojo butą 39 rue Leys, Bruxelles.

Yra likęs J. Vitkaus 1929 m. gruodžio 2 d. raportas Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui įstojus į karo mokyklą: „Pranešu Tamstai, kad š. m. lapkričio mėn. 25–28 d. išlaikiau stojamuosius egzaminus į Belgijos „École Militaire section du Genie“. Mokyklon priimtas ir mokslą pradėjau gruodžio 2 d.

Informacijos tikslu noriu pranešti: sykiu su manimi egzaminus laikė dar 9 Pietų Slavijos karininkai... Aš vėliau atvykęs išprašiau į bendrą paruošiamąją grupę kartu su pietų slavais. Rugsėjio mėn. pradžioje prisistatant Karo mokyklos viršininkui, man buvo pareikšta, kad aš egzaminus galėsiu laikyti sykiu su pietų slavais. Bet rugsėjo mėn. pradžioje netikėtai gavau iš mokyklos pranešimą, kad turiu laikyti visus egzaminus rugsėjo 6–7 dienomis. Kol išprašiau egzaminų atidėjimą, Lietuvos konsulas turėjo net du kartus apsilankyti pas mokyklos viršininką... Prašau Tamstos atkreipti dėmesį į sunkias pasiruošimo sąlygas ir ypatin-
gai į plačią programą, labai prašokančią mūsų mokyklų programą, stojantiems panašion specialion mokyklon. Pasiruošimui svetima kalba tokiems patiems egzaminams reikalinga siųsti kandidatus, manau, mažiausiai

7–8 mėn. anksčiau. Taip rašau iš savo pereinamųjų metų liūdno patyrimo ir šių metų begalinio bėgimo, kurią turėjau padaryti, kad išvengus gėdos ne tik Lietuvai, bet ir sau asmeniškai...“

1930 m. balandį gavęs savaitę atostogų, J. Vitkus trumpam sugrįžo į Kauną pasiimti būtiniausių daiktų ir aplankyti padidėjusios šeimos, paruošti ją kelionėn į Belgiją. Liepos pabaigoje žmona Genutė su pusės metų sūnumi Vytautu atvyko pas vyrą. 1932 m. rugpjūtį pakeitė butą į truputį didesnę (146, avenue du Diamant).

1932 m. rugpjūtį po mokomųjų ekskursijų ir kariinių manevrų visa šeima parvažiavo į Lietuvą atostogų, o rugsėjo pabaigoje, grįždami į Briuselį, pasiėmė ir močiutę Brigitą. Nuo to laiko močiutė iki pat mirties gyveno kartu su Genovaitės šeima, išskyrus 1948–1956 m., kai ji buvo pasilikusi Lietuvoje, o Genovaitė su šeima išvežta į Sibirą. Gyvenant Briuselyje žmona tvarkė namų ūkį, ruošdavo valgį visai šeimai, stengėsi kuo taupiau gyventi, kad galėtų šį tą nusipirkti. Pramoninių prekių Belgijoje buvo pigesnių ir geresnių negu Lietuvoje.

Baigęs trečią kursą ir geodezijos praktikos darbus atlikęs Diksmundėje, atostogas praleido su šeima prie Atlanto pakrantės, Lombartzydės miestelyje.

* * *

Pro mano atminties ūkanas tarpais giedruoja vaikystės išpūdžiai, patirti Belgijoje. Kartu ir dvejonės: nejaugi būta iš tikro? Gal tik vėliau pripasakota, prifantazuota? Juk mane iš ten parsivežė bebaigiantį ketvirtuosius metukus.

...Kažkodėl noriu sniego, vos pasninga – tuoj ištirpsta. Žiema darganota, vis sirguliuoju, karščiuoju, pridarau mamai rūpesčių. Samdytas gydytojas namų sąlygomis daro man anginos operaciją pasisodinęs priešais ant kelių...

...Poilsio dienomis einame į bažnyčią, į parkus, lankome miesto įžomybes. Aikštėse gražūs paminklai su skulptūromis, puikūs parkai. Čia daug gėlynų, pulkeliai jaukių balandžių. Žmonės juos lesina. Ir man tėveliai nuperka kruopų, pasisėmęs į saują atkišu, balandžiai lesa, nebijo tūpti ant rankos ar peties... Tvenkiniuose daug vinguriuojančių žuvų, gal ungurių?.. Gėlyne įrengtas laikrodys su rodyklėmis, kurios pastebimai juda, valandų skaitmenys susidaro iš pasodintų gėlių, laikrodys skambina valandas...

Lėkštas jūros krantas, vanduo negilus. Smėlio kopos. Prasidėjus atoslūgiui vanduo traukiasi – tik suspėk vytis... Pakilus potvyniui skubinkis kranto link, kad nepaskandintų! Tėveliai tuo vis gąsdina. Jūros vandenyje daug medūzų, jūros žvaigždžių... Mieste pavyzdinčiai švaru – šiukšlės nešamos į nedidelius metalinius konteinerius, sustatytus prie gatvės. Parduotuvėse įrengti slenkantys laiptai – eskalatoriai. Labai knieti jais pasivažinėti... Kelintą kartą sėdim kinematografe. Ekranе vaizdai staigiai keičiasi. Nesulaukus pabaigos ima svaigti galva, pykina. Vėl sugadinu tėveliams pramogą...

Vaikštau į vaikų darželį. Sunku man susikalbėti prancūziškai. Matyt, vėliau kiek pramokau. Rytą ir baigiantis dienai darželio koridoriuje kalbama malda. Elgesį vertina spalvotomis kortelėmis. Kai grįžtu iš darželio, mama klausia, kokią kortelę parsinešiau...

...Dar atmintyje šmėkščioja broliuko Rimgaudo krikštynų išpūdžiai. Į bažnyčią vaikelį nusineša tiesiog ant rankų. Krikštatėviai – šeimininko sūnus su savo jauna žmona. Prisivalgius persikų man ima skaudėti galvą, pykina... Nuo to laiko mamos dėmesys vis krypsta į naujagimį.

J. Vitkaus senelis
Mykolas (knygnešys
Skarulskis) su sūnumi
Juozapu Tirkšliuose,
prieš išvykstant šiam
į Ameriką

J. Vitkaus-Kazimierai-
čio motina Marijona
Plonytė-Vitkienė

Juozukas – ketvirtaklasis gimnazistas. Telšiai, 1919 m. spalio

Telšių gimnazijos ketvirtaklasiai.
1920 m. gegužės 20 d.

Iš kairės į dešinę klūpo: A. Šimkevičius, Augustinavičius,
H. Bucevičius

Sėdi: J. Prialgauskis, J. Vitkus, B. Karevičius, Domeika,
mokyt. M. Untulis, A. Gvižauskis, A. Bubelis

Stovi: Dibulskis, K. Moncevičius, Stanevičiūtė, Rocius,
Šutkevičaitė, Garbalevskaitė

Už jų: J. Stonkus, P. Genys, S. Jarembskis, Tamošauskis

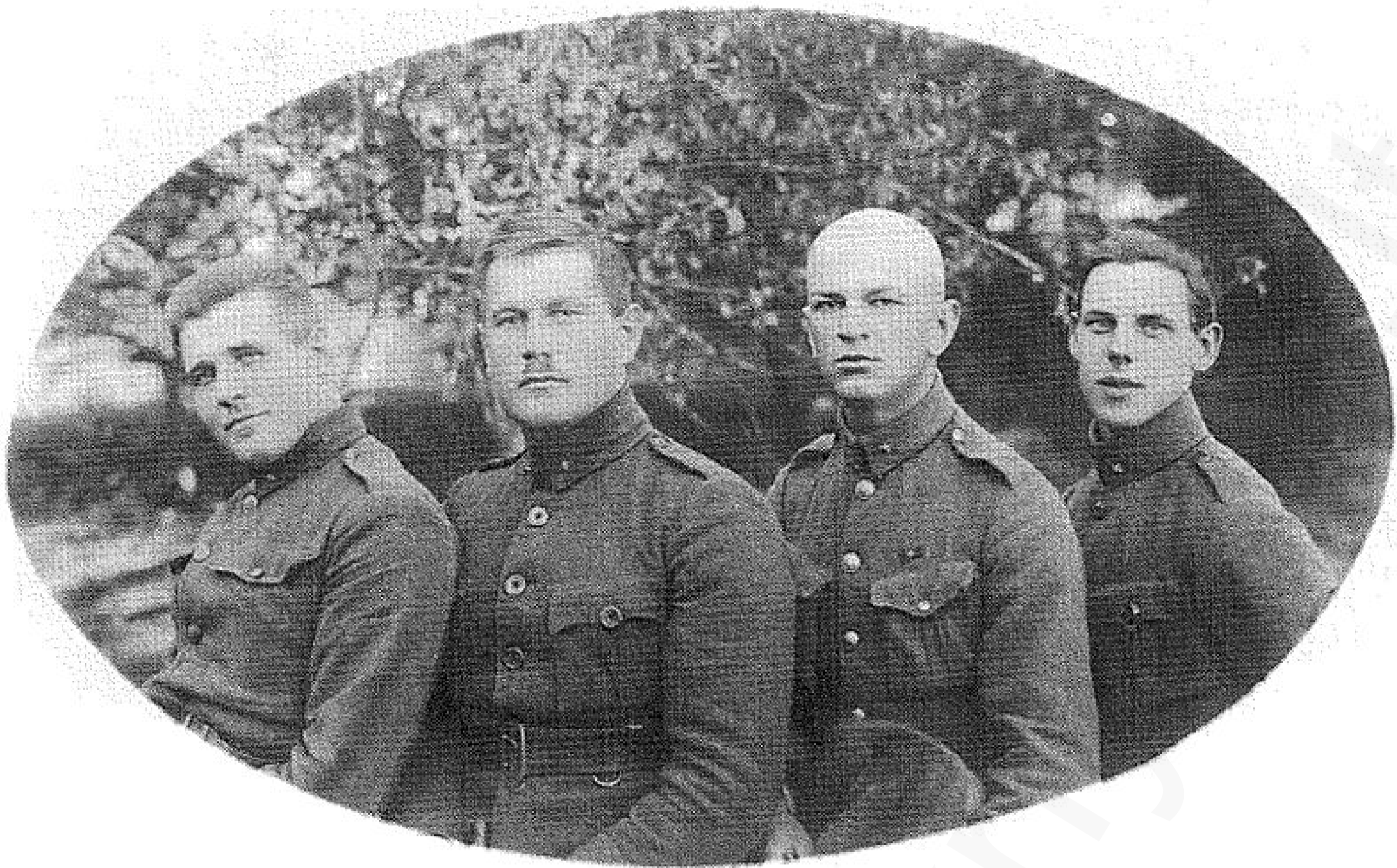
Viršutinėje eilėje: Zagorskaitė, J. Lileikis, Pušinskaitė,
Č. Liutikas, A. Sondeckaitė, V. Vavžiniakas

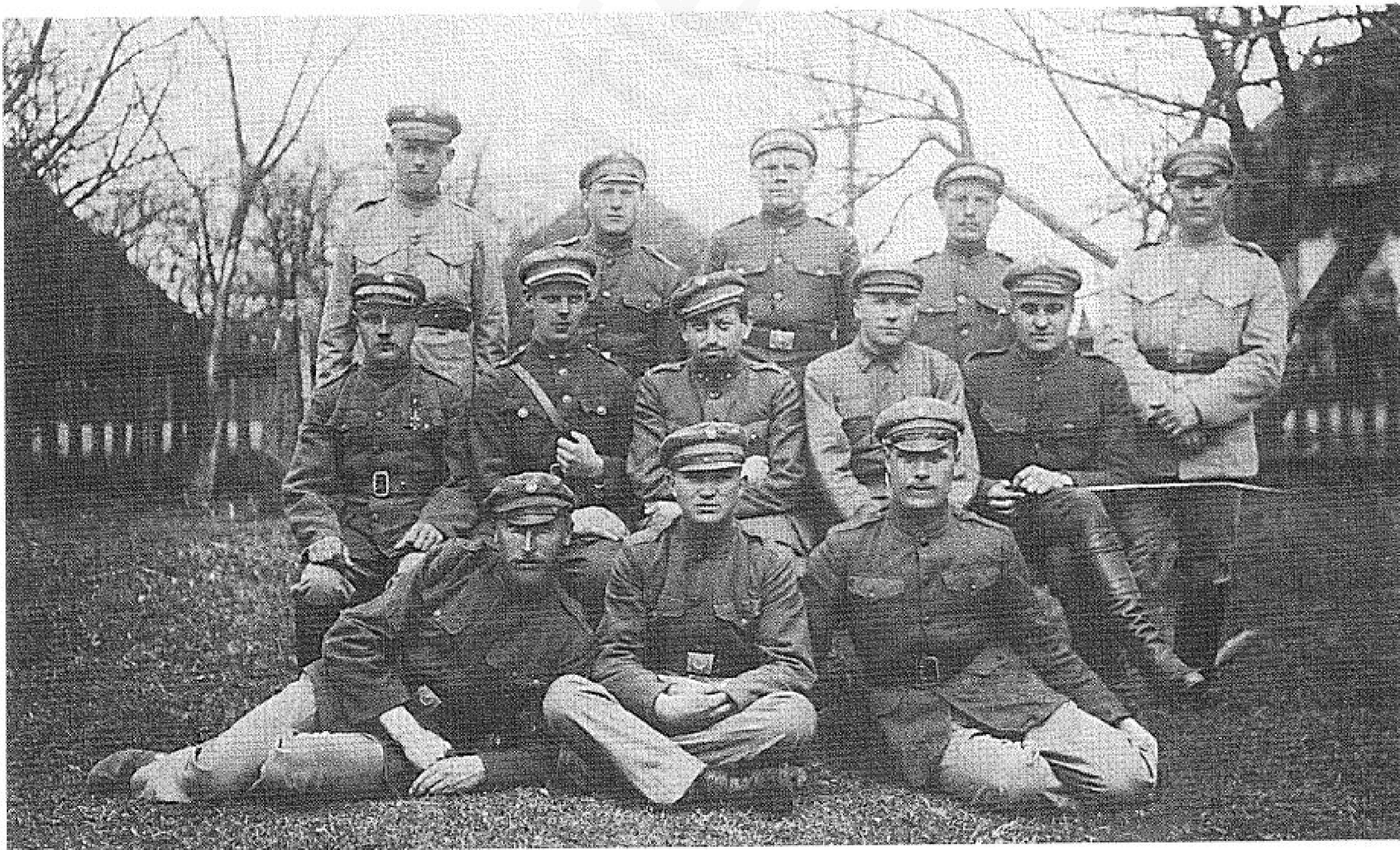
Jaunesnysis
karininkas pėsti-
ninkų pulke
Akmenėje (Ok-
miancy). 1922 m.
rugpjūčio 22 d.

Su mokslo draugais Kaune, 1921 m. rugsėjis.
Iš kairės: B. Karevičius, Špokevičius, T. Bartkus,
J. Vitkus, Pronckevičius

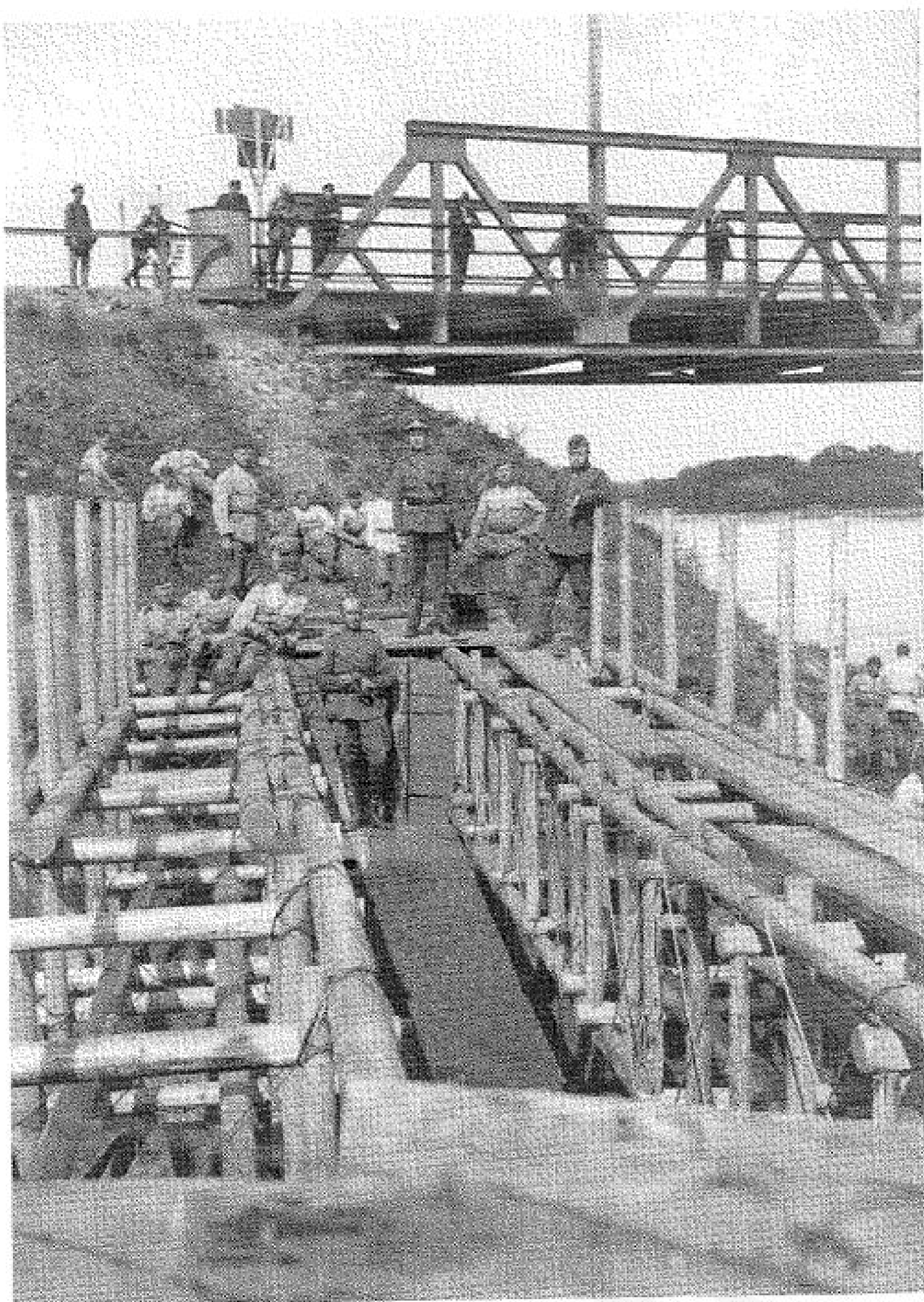
Baigiant karo mokyklą. J. Vitkus – pirmas iš dešinės. 1921 m. gruodžio 22 d.

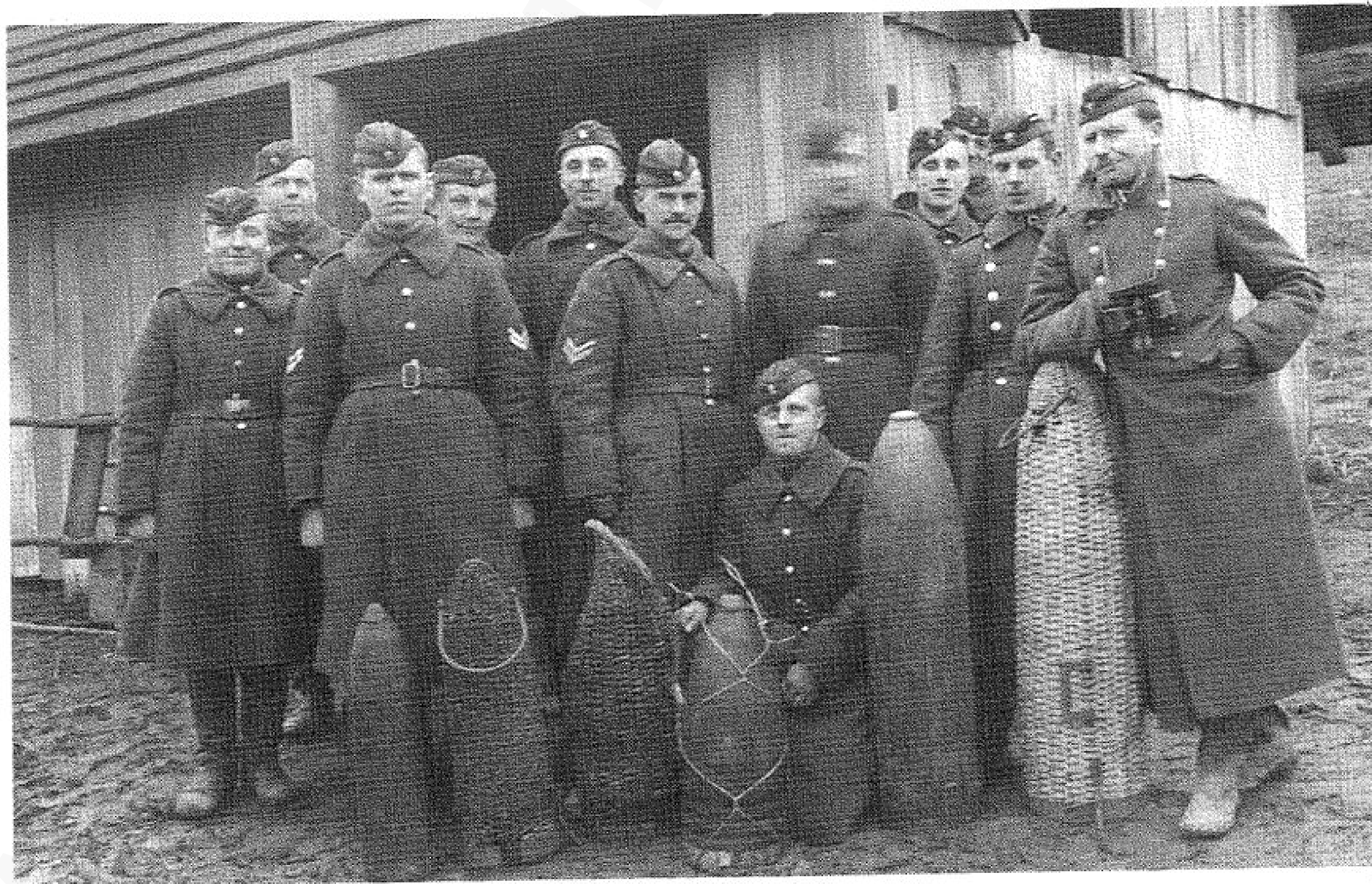
Laisvalaikio valandėlė su 2-osios kuopos vyrais.
J. Vitkus – vidurinėje eilėje antras iš kairės.
1923 m. balandis

Leitenantai T. Bartkus
ir J. Vitkus (*dešinėje*)
šventine apranga. 1924 m.

Panemunės tilto
Kaune rekonstruk-
cija. 1926 m. liepos
23 d.

Prie aviacinių bombų.
J. Vitkus – antras iš dešinės

Apkasų sutvirtinimas.
J. Vitkus stovi (*antras iš dešinės*)

Kėlimasis per Nemuną
ties Panemunės tiltu Kaune

Sužadėtinė... Po dvejų
mokytojavimo metų,
1926 m. vasarą Kaune

Vestuvės Panevėžyje. Jaunieji – Genovaitė ir
Juozas – sėdi centre. 1927 m. birželio 5 d.

J. Vitkus su žmona tėviškėje. 1928 m. rugpjūtis.
Sėdi (iš kairės): sesuo Saliomėja, mama Marijona,
žmona Genovaitė
Stovi broliai (iš kairės): Alfonsas, Ignas, Valis ir Juozas

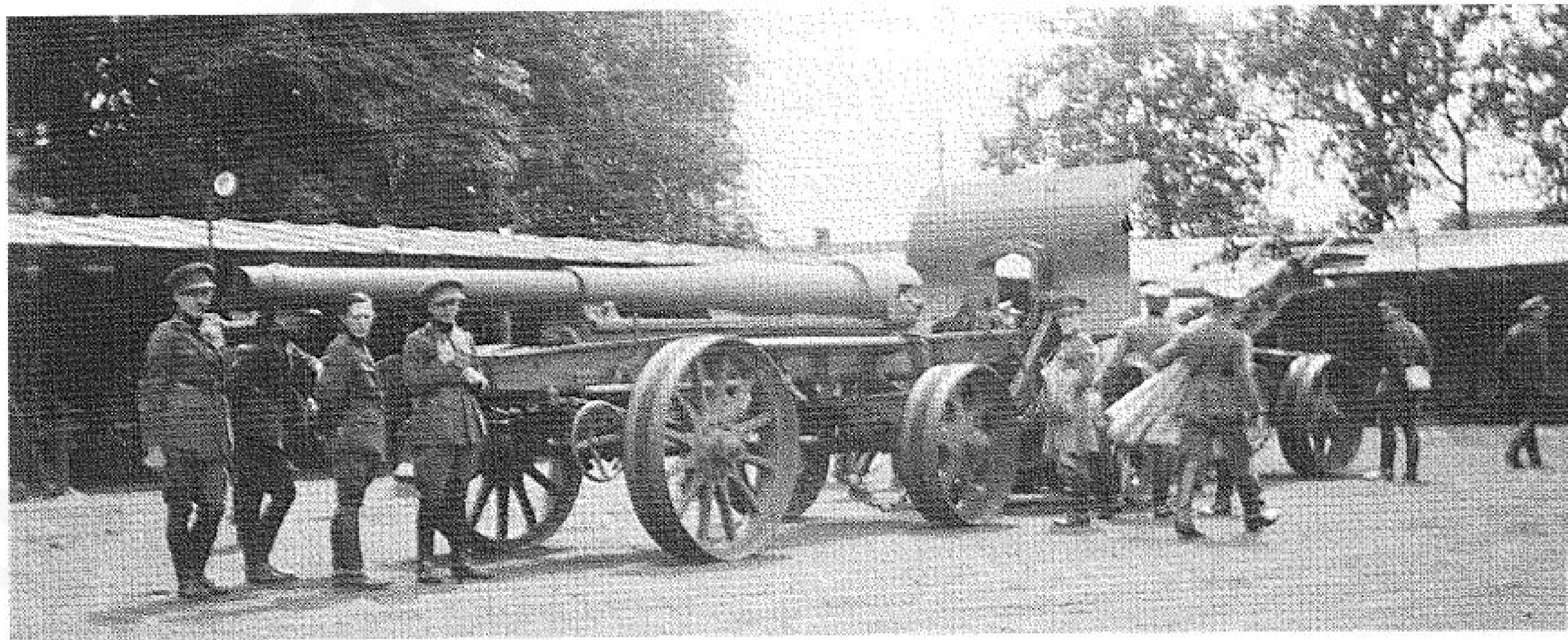
Laisvalaikis Belgijos gamtoje, lietuvių bendrijoje.
Kairėje – Vitkai, dešinėje – Vincas Žilys su žmona ir
sūneliu, centre – nežinoma pora. 1931 m. gegužės 10 d.

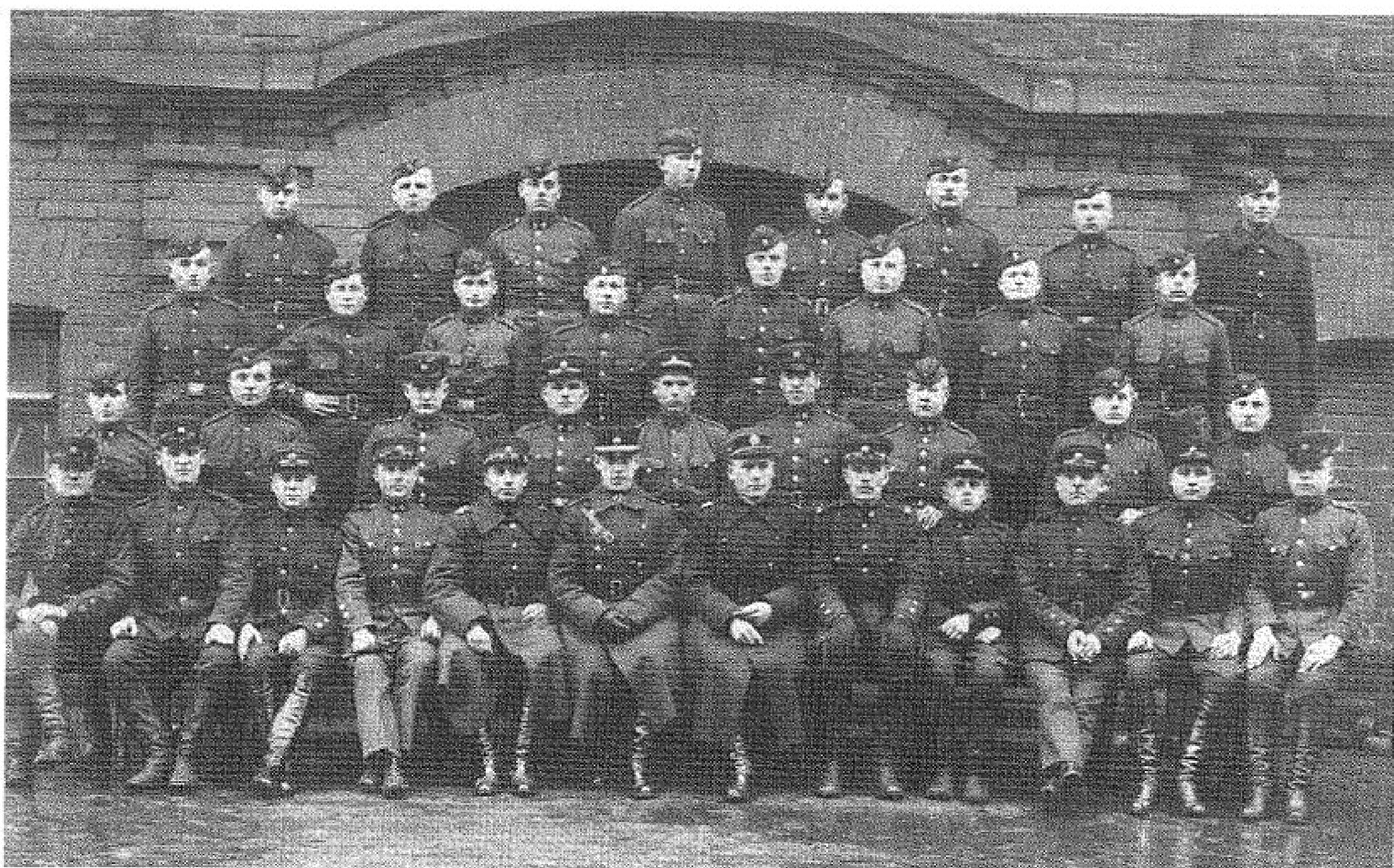

Geodezijos praktika.
J. Vitkus – dešinėje

Mokymo priemonės – Pirmojo pasaulinio karo technika

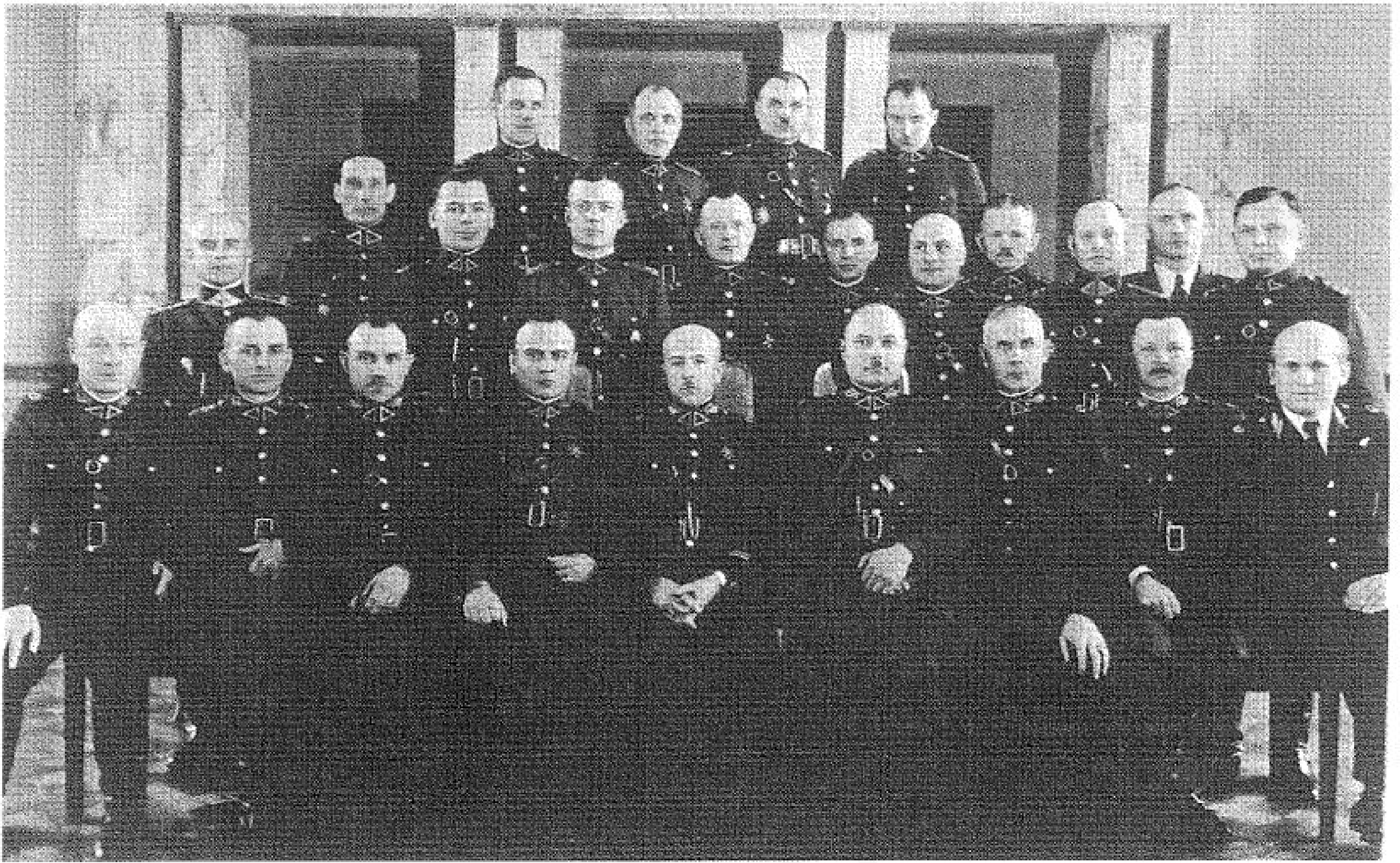

Su pionierių bataliono kariais. Pirmoje eilėje šeštas iš kairės – kapitonas J. Vitkus. 1935 m. lapkritis

Karo mokyklos ketvirtosios laidos 15 metų jubiliejaus minėjimas. J. Vitkus – pirmoje eilėje pirmas iš dešinės. 1936 m. gruodžio 15 d.

Karininkų ramovės seniūnų taryba. 1938–1939 m.

Pirmoje eilėje (iš kairės): brigados generolai – Kazys Navakas, Kazys Musteikis, Klemensas Popeliučka, Stasys Pundzevičius, Stasys Raštikis, Jonas Černius, Vincas Vitkauskas, Kazys Tallat-Kelpša, Antanas Gustaitis

Antroje eilėje: pulkininkai – Antanas Reklaitis, Antanas Sidabras, Vincas Žilys, Leonas Gustaitis, Viktoras Giedrys, Vincas Jasulaitis, Povilas Alanta(?), Vladas Ingelevičius, Juozas Tumas, Juozas Rapšys, Pranas Lesauskis

Trečioje eilėje: pulkininkai – Juozas Vitkus, Juozas Šarauskas, Kazys Ramanauskas, Aleksandras Šimkus

Paskutinį kartą tėviškėje. 1940 m. kovo 24 d., Velykos.

Sėdi (iš kairės): sesuo Jadvyga, motina Marijona, sesuo Saliomėja
Stovi (iš kairės): broliai Juozas ir Valis, žmona Genovaitė, Alfonsas,
svainis Čijunskis, sesers Jadvygos duktė Jadvyga, brolis Ignas

Poilsio akimirkos
su šeima Vingio
parke Vilniuje.
1942 m. vasara

Tremties krašto gam-
tovaizdis

G. Vitkienė su dukra
Jūrate darže prie
aguonų. 1950 m.
rugsėjis

Tremtyje svečiuojasi sūnus Algimantas,
vienintelis likęs Lietuvoje ir gavęs
kareiviškų atostogų. 1955 m. rugpjūčio
21 d.

Subrendo visas šešetas... 1974 m. vasara
Panemunėje

Karo inžinierius

Bestudijuojant J. Vitkui suteikė kapitono laipsnį. 1934 m. liepos 18 d. jis išlaikė baigiamuosius karo vadovybės mokyklos egzaminus. Tuo po egzaminų šeimą išlydėjo į Lietuvą, o stažuotę ir dviejų mėnesių manevrus atliko Belgijos kariuomenės Namuro inžineriniame pulke ir Beverlo poligone, kur Pirmojo pasaulinio karo metais vyko dideli Prancūzijos ir jos sąjungininkų mūšiai su Vokietija. Baigdamas studijas J. Vitkus su žmona aplankė Paryžių ir tuo metu ten veikusią Pasaulinę pramonės parodą, kurioje dalyvavo ir Lietuva.

J. Vitkus mokėsi gerai. Baigiamuosius egzaminus išlaikė antras, pirmąją vietą egzaminų komisija pripažino Belgijos Karalystės princui Albertui. Pažymėjime įrašyta: „... labai darbštus ir labai sąžiningas, tinka visoms jo ginklo rūšies techniškomis tarnyboms, sugeba imtis kiekvieno specialaus mokslo“. Po mokyklos baigimo jam suteiktas karo inžinieriaus vardas, o civiliame darbe – inžinieriaus be specifikacijos.

Sugrįžo į Kauną 1934 m. rugsėjo 24 d. ir gavo mėnesį atostogų. Tolesnei tarnybai paskirtas 1-ojo pionierių bataliono vado žinion. Už gautą stipendiją privalėjo atitarnauti kariuomenėje 15 metų 2 mėnesius ir 22 dienas... Tai būtų buvę iki 1950 m. sausio pabaigos.

1934 m. lapkritį J. Vitkus pradėjo tarnybą Šančiuose pionierių batalione technikos skyriaus viršininku – bataliono vado pavaduotoju. 1936–1937 m. buvo išrinktas bataliono karininkų taupomosios-skolinamosios kassos pirmininku, o nuo 1936 m. gruodžio 31 d. – žemesniųjų karininkų garbės teismo nariu. 1937 m. vasario mėn. paskirtas konkursinių egzaminų komisijos, turinčios atrinkti kandidatus į užsienio mokyklas, nariu.

Brolis Valis Vitkus prisimena: „Juozelis, grįžęs į Lietuvą, turėjo ciklą paskaitų. Šaulių sąjunga buvo pakviesti skaityti paskaitas apie priešlėktuvinę gynybą ir slėptuvių įrengimą. Už paskaitas Šaulių sąjunga skyrė honorarą. Juozelis honoraro neėmė, atsisakė, paliko Sąjungos reikalams. Kartą Genutė skundėsi – sako: „Juozelis nepraktiškas. Šeimoje trys berniukai, reikia įsirengti butą. Gavo valdišką butą – tik keturios sienos. Daug ko reikia, bet pinigų nėra, net savo uždirbto atlyginimo atsisakė““.

1936 m. vasario 16 d. J. Vitkus apdovanotas Gedimino ordino palydo garbės ženklu. 1936 m. kovo–rugšėjo mėnesiais pakartotinai stažavosi Belgijoje. Lankėsi karinėse dirbtuvėse, pramonės įmonėse Lieže, Vanaže, Briuselyje.

1937 m. birželį dalyvavo dideliuose kariuomenės manevruose Gaižiūnuose. Per manevrus, matyt, nušalo ar bejodinėdamas pasitempė, nes pradėjo labai skaudėti strėnas – diagnozuotas išijis. Rūgpiūtį išvažiavo gydytis į Kemerio sanatoriją Latvijoje. Kartu važiavo žmona, aplankė Rygoje gyvenančius dėdes.

Eidamas inžinerinio bataliono technikos skyriaus viršininko pareigas nuo 1937 m. lapkričio buvo įpareigotas dėstyti Pirmojo Lietuvos prezidento karo mokykloje specialybės dalykus: pionierių taktiką II ir III kursų inžinerinio būrio pionierių skyriaus kariūnams ir inžinerijos dalykus II ir III kurso bendrojo skyriaus kariūnams bei aspirantams. Numatyta darbo apimtis – 355 valandos per mokslo metus.

1938 m. birželio 24 d., Nepriklausomybės 20-mečio proga, J. Vitkus apdovanotas Šaulių žvaigžde.

Pionierių batalione tarnavusių eilinių kareivių prisiminimai apie J. Vitkų buvo geri; sakydavo, kad buvęs

griežtas, bet teisingas karininkas. Be reikalo kareivių nebausdavo. Šie jį vadindavo tėvu. Ne taip, kaip kiti karininkai, jis karininko privilegijomis pasinaudoti nesistengė. Žygių ar pratybų metu miegodavo su kareiviais kareivinėse, dėl to paprastiams eiliniams sukeldavo šypseną.

1938 m. pabaigoje J. Vitkus perkeltas dirbti į karo mokyklą etatiniu lektoriumi – kariūnams dėstyti karo inžinerijos dalykus. Jam suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. Butą gavo karo mokyklos teritorijoje Panemunėje, ten persikraustė visa šeima.

Grižę iš Belgijos Vitkai neturėjo savo būsto. Iš pradžių glaudėsi pas draugus Vilijampolėje, vėliau pusmetį gyveno Šančiuose, Skuodo gatvėje, pulkininko Antano Šovos namuose. Paskui gavo butą karininkų šeimoms skirtame mediniame name Juozapavičiaus prospekte, vėliau – didesnę butą mūriniame name tame pačiame karininkų šeimoms skirtame rajone. 1938 m. Vitkai Panemunėje, Vaidoto g. 179 (dabar Plento g. 1), pirko žemės sklypą su mažu nameliu.

* * *

Gyvenant A. Šovos namuose man atsitiko nelaimė. Kieme stovėjo apverstas sunkvežimio kėbulas. Ant jo laipiojau, paslydau ir kritau. Krisdamas išsižiojau rėkti ir, atsitrenkęs smakru į kėbulą, nusikandau liežuvio galą. Pasipylė kraujas. Dėdė Jonas skubiai išvežė į karo ligoninę, ten prisiuvo nukąstą liežuvio galą. Prisiūtas liežuvio galas greitai prigijo, net gydytojas stebėjosi, kai pas jį vėliau buvau nuvestas siūlą ištraukti. Siūlą jau nebebuvo. Tačiau randas ant liežuvio išliko daugelį metų.

Tėtė šeimos vasaros atostogoms nuomodavo kambarį Panemunės šile, Vičiūnų kaime, netoli dabartinės vaikų tuberkuliozės sanatorijos. Ten praleidome ir 1936 m. vasarą. Galėdavome bėgioti po mišką, o sekmadieniais ar šiaip popie-

tėmis, kai atvažiuodavo tėvelis, išeidavome visa šeima pasivaikščioti miško takeliais. 1935–1936 m. žiemą lankiau darželį, kuris buvo netoliese, karininkų šeimų gyvenamame rajone. 1936 m. rudenį mama norėjo leisti mane į mokyklą, tačiau dar neturėjau septynerių metų, todėl nepriėmė. Su mokyklos vedėju sutarė, kad paruoš mane namuose pagal pirmo skyriaus programą, o kitais metais galėsiu mokytis antroje skyriuje. Tad namuose mokiausi rašyti raides ir skaičiavimo pradmenų.

Vasarą tėvukas visą šeimą išleido vasaroti į Rutkūnų kaimą, netoli Pažaislio, ant Nemuno kranto. Dabar ši vieta apsemta Kauno marių. Čia visas dienas praleisdavome gamtoje, dažnai bėgiodavome po pušyną, kuris buvo čia pat. Tėvelis atvažiuodavo pas mus kiekvieną šeštadienį ir sekmadienį, o darbo dienomis gyvendavo Šančiuose.

Pirktame sklype sodo nebuvo, tik šalia gatvės tvoros augo keli medžiai. 1938 m. rudenį nuo šaudyklos pusės pasodinome pirmąsias tris medžių eiles, o kitą rudenį – dar dvi eiles. 1939–1940 m. žiema buvo labai šalta, dalis medžių iššalo. Pavasarį medeliai iš apatinės kamieno dalies išleido nemenkus ūglius, todėl naujų nesodinome. Medelių veisles rinkosi abu – tėtė su mama. Medžiams duobes aš iškasiau, už tai tėtė žadėjo nupirkti dviratį, bet pažado neištesėjo. Pinigus taupė namelio statybai, o vėliau prasidėjo 1940 m. įvykiai.

1939–1940 m. mokiausi IV skyriuje naujoje Šančių mokykloje, Sandėlių g. Mokslo metų pabaigoje buvo suorganizuota visų mokinių ekskursija į atgautą Vilnių. Repetavome choro dainas, o Vilniaus stadione įvyko bendras šventinis lietuvių mokinių koncertas. Vežė mus į ekskursiją prekiniais vagonais, kuriuose buvo sustatyti suolai. Vasarą tėvai vaikų jau niekur neleido atostogauti, padėjome tvarkytis darže, sode ir prie statomo priestato. Rudenį, apie spalio mėnesį, persikėlėme iš Karo mokyklos buto į suremontuotą namą Panemunėje.

* * *

1938 m. pabaigoje ir 1939 m. pradžioje, jau dirbdamas karo mokykloje, J. Vitkus parašė du straipsnius. Pirmasis – „Inžinierių tarnyba kariuomenėje“ – išspausdintas 1939 m. „Karde“ (Nr. 4). Jame nagrinėjo inžinierių darbo tarnybos organizavimą, tobulinimą ir atlyginimų klausimus. Antrasis straipsnis, paskelbtas tu pat metų „Karde“ (Nr. 14), vadinosi „Krašto priešlėktuvinė apsauga ir karių šeimos“. Jame nagrinėjo apsaugą nuo lėktuvų, taip pat slėptuvių krašto gyventojams ir karių šeimoms statybos ir organizavimo klausimus. Kartu su kitais redagavo leidinį „Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939“, kuris išleistas 1940 m. pradžioje; buvo „Mūsų žinyno“ redakcijos bendradarbis. Be to, rašė karo inžinerijos pionierių klausimais „Karyje“ ir „Trimite“.

ĮVYKIŲ SŪKURYJE

Išaušo 1940 m. birželio 15-oji. Sovietų Sąjunga įvedė kariuomenę į Lietuvą. Prezidentas Antanas Smetona nesugebėjo pasipriešinti okupacijai, Lietuvos kariuomenės vairas tuo metu buvo atiduotas į palankaus Maskvai generolo Vinco Vitkausko rankas. Jis neskelbė kariuomenės mobilizacijos, esamus dalinius išblaškė po įvairius poligonus be ginklų, kurie liko sandėliuose. Sovietų 1940 m. birželio 15 d. ultimatumo metu kariuomenė nebuvo parengta kovai. Šio laikotarpio Lietuvos kariuomenės karo mokyklos darbą vaizdžiai aprašė jau minėtas Generalinio štabo plk. ltn. J. Listopadskis savo knygoje „Laisvės ir vergijos metai“.

J. Vitkus iki 1940 m. įvykių dirbo karo mokykloje dėstytoju lektoriumi, o paskutiniaisiais mėnesiais iki jos uždarymo – ir mokyklos vado pavaduotoju. Naujoji valdžia buvusią Lietuvos kariuomenę stengėsi išformuoti: keitė kariuomenės dalių vadus, pamažu jungė prie Raudonosios armijos (29-ojo šaulių teritorinio korpuso). 1940 m. rugsėjo 15 d. buvusi lietuviška karo mokykla panaikinta. Dalis prijungta prie 29-ojo korpuso pėsti-

ninkų karo mokyklos ir perkelta į Vilnių. J. Vitkus apsigyveno Vilniuje, Antakalnio g. 12b-1. Gavo rusišką uniformą ir pagal sovietų statutą pakeistą papulkininkio laipsnį. Gruodžio 22 d. rašė mamai į Tirkšlius su liūdina gaidėle: „Aš šiuo tarpu sveikas, neseniai aplankiau šeimyną Kaune. Per Kalėdas parvažiuot negalėsiu. Naujiems metams lauksiu Genutės atvažiuojant...“ 1941 m. vasario 2 d. atviruke Genovaitei rašė: „Sužinojau tikrai, kad atostogų atlyginimas visiems atmainytas ir niekas negaus. Man baltinių nereikės bepirkti, nes gausiu valdiškų 3 poras metams... Rašykit, kaip vaikučių sveikata, kaip sekasi mokytis...“

Kovo 8 d. rašė mamai: „Sveikinu Jus nuoširdžiai artėjančių švenčių proga, linkėdamas tikros sielos ramybės. Mes šiuo tarpu visi sveiki. Nors pasaulis išprotėjo ir kaskart vis plačiau siautėja karas, bet kai dėl mūsų kampelio, aš dar vis didesnio pavojaus nelaukiu“.

Netrukus jo draugas generolas V. Žilys buvo išsiųstas į Maskvos F. Dzeržinskio aukštąją artilerijos akademiją dėstyti, tačiau Maskvoje jį suėmė, atėmė uniformą ir kaip kalinį ištrėmė į šiaurę prie Lamos ežero. Ten išbuvo ilgus metus net nežinodamas, kad karas su vokiečiais prasidėjęs. Toks pat likimas laukė ir J. Vitkaus. Vienas rusų karininkas jį perspėjo, kad yra įtrauktas į panašų sąrašą. Šį laikotarpį skaudžiai išgyveno. Dėl politikų nesugebėjimo išlaikyti Lietuvos nepriklausomybę kariškiai prieš savo valią atsidūrė okupacinėje armijoje. Skaudžiai jautė moralinę prievartą, nes privalėjo laikytis karinės drausmės.

1941 m. birželį J. Vitkus buvo Pabradės–Švenčionėlių poligone. Čia juos užklupo netikėtai prasidėjęs karas: Vokietija užpuolė Rusiją. Karo mokykla gavo įsakymą trauktis į Rusijos gilumą.

Traukiantis iš Pabradės, vieno vokiečių lėktuvų antskrydžio metu J. Vitkus su plk. Karoliu Dabulevičiumi atsiskyrė nuo ešelonu. Pavoju praėjus, jiedu liko pasislėpę rugių lauke, o ešelonas, nesulaukęs grįžtančiųjų, nuvažiavo. Apyaušriu nusiplėšę nuo uniformų raudonarmiečių ženklus, kai ką gavę iš vietos gyventojų, laimingai pėsti grįžo į Vilnių. Birželio 24 d. jau buvo Jėzuitų g. 3, kur anksčiau veikė korpuso štabas.

Lietuvoje buvo prasidėjęs sukilimas, paskelbta, kad atkurta nepriklausomybė. Gyventojai palankiai sutiko vokiečių kariuomenę.

Sugrįžęs į Kauną, aplankęs šeimą, J. Vitkus susisiekė su Lietuvos laikinąja vyriausybe, apsivilko senąją lietuvišką uniformą ir aktyviai prisidėjo prie tų, kurie siekė atkurti Lietuvos kariuomenę. Jis pradėjo dirbti Vilniaus įgulos (atstatymo tarnybos) savisaugos dalinių štabe.

Nacių okupacinė valdžia kategoriškai nepripažino Lietuvos savarankiškumo. Adolfo Hitlerio 1941 m. liepos 17 d. potvarkiu Lietuva buvo pavadinta Ostlando (okupuoto Rytų krašto) generaline sritimi. Lietuvos laikinoji vyriausybė netrukus turėjo nutraukti veiklą. Suburtas savivaldybių organizacijas perėmė okupacinė karinė ir civilinė valdžia.

Vilniaus savisaugos dalinių vadas plk. ltn. Antanas Špokevičius hitlerininkų priverstas išleido įsakymą (1941 m. rugpjūčio 11 d.), kuriuo šie daliniai pavadinti „savisaugos tarnyba“ ir pakluso vokiečių valdžiai. Buvęs savisaugos dalinių štabo viršininkas plk. ltn. K. Dabulevičius nuo rugpjūčio 7 d. paskirtas Vilniaus miesto burmistru. K. Dabulevičiaus prašymu J. Vitkus perkeltas jo žinion ir paskirtas Vilniaus miesto savivaldybės butų ir nekilnojamojo turto skyriaus viršininku. Tokiu

būdu išvengė policijos darbo. Savisaugos dalinius vėliau vokiečiai vadino pagalbine policija, naudojo okupaciniais tikslais – saugoti belaisvių stovyklas ir žydų getus. Dėl šių priežasčių daug karių iš savisaugos dalinių pasitraukė.

Spalio 1 d. laiške iš Vilniaus J. Vitkus šeimai rašė, kad gavo butą ir galįs pakviesti šeimą gyventi Vilniuje, Kudirkos g. 4–2. Gruodžio mėn. šeima persikraustė į Vilnių, Panemunėje palikusi močiutę Brigitą. Butas buvo geras, naujame, prieš karą pastatytame name, kuris anksčiau priklausė lenkui, geležinkelių transporto inžinieriui, tačiau jau pirmaisiais sovietų metais nacionalizuotas ir vokiečių negražintas.

J. Vitkus dar 1942 m. pradžioje turėjo šviesesnių vilčių, nes sveikindamas savo mamą su Motinos diena rašė: „Aš su Valiu, Genute ir vaikučiais reiškiame mamytei nuoširdų dėkingumą už tą vargą ir meilę, kuria mus išauklėjai, ir prašome Aukščiausiojo palaimos. Šiuo tarpu esame visi sveiki: darbo ir rūpesčio šiais laikais turime nemažai, bet dirbame visi su geru nusiteikimu, nes dirbame geresnei, šviesesnei Vilniaus ir Lietuvos ateičiai. Gegužės mėn. gale po gyventojų surašymo Genutė su vaikais važiuos Kaunan savo sklypo darbams, o šiais metais kaip tik svarbu kiekvieną pėdą žemės įdirbti ir išnaudoti...“

J. Vitkaus alga buvo juokingai maža: jos užtekdavo tik pagal korteles gaunamam maistui nusipirkti. Tarnyboje rūpinosi namų apsauga ir remontu. Kadangi karo metu statybinių medžiagų gaudavo mažai, tai nors stogus tvarkydavo, lopydavo, kad pastatai negestų.

J. Vitkus nekilnojamojo turto skyriuje dirbo sąžiningai. Tai pastebėjo vokiečių administracinės tarybos pirmininkas, Generalinio komisariato ūkio skyriaus vedė-

jas dr. Pense. Jis 1944 m. vasario 1 d. J. Vitkų pristatė apdovanoti antro laipsnio medaliu Rytų tautų atstovams už nuopelnus atkuriant Lietuvos generalinės srities ūkį.

Vokiečių okupacijos metais J. Vitkus atidžiai skaitė spaudą, klausėsi radijo žinių, sekė pasaulio nuotaikas ir tikėjo galingųjų politikų žodžiais, jų skelbiamais pareiškimais. 1942 m. gegužės mėn. Kaune lietuvių katalikiškasis jaunimas būrėsi į Lietuvių frontą (LF), aktyviausią antinacinės veiklos grandį. Ši organizacija rengėsi ginkluotai kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės ir sukūrė karinį skyrių „Kęstutis“. Aktyviu Vilniaus „Kęstučio“ štabo nariu ir vadovu buvo ir J. Vitkus. A. Šiaulikalnis straipsnyje „Plk. ltn. inž. Juozas Vitkus-Kazimieraitis“ (*Draugas*, 1972 m. sausio 11 d.) rašė: „Rašančiam šias eilutes teko asmeniškai pažinti plk. ltn. J. Vitkų ir su juo dirbti „Kęstučio“ vadovybėje Vilniuje. Tai buvo didelis Lietuvos patriotas, labai mielas, kultūringas, kuklus, bet kartu stiprios dvasios žmogus. Nebuvo jis oratorius, o daugiau santūrus karys. Vyras tylus, ramus, tiesus savo būdu, bet ir švelnus. Jis sugebėjo stebėti, spręsti ir veikti. Parinkti asmenys į „Kęstučio“ organizaciją turėjo duoti priesaiką. Bolševikams antrą kartą okupavus Lietuvą, „Kęstutis“ sudarė laisvės kovotojų branduolį“.

1942 m. rudenį J. Vitkus dėstė Lietuvos laisvės armijos (LLA) suorganizuotoje pagrindinėje Karo mokykloje studentams pagrindininkams karo inžinerijos disciplinas. Čia dirbo iki 1944 m. pavasario. Leono Vilučio 1993 m. vasario mėn. rašytame laiške J. Vitkus charakterizuojamas kaip „...aktyvus dėstytojas, su meile ruošęs atsargos karininkus. Su jo įkvėpta meile Tėvynei ir jo paruošti karininkai stojo greta su kadriniais karininkais ir vadovavo savo Tėvynės gynimui. Dauguma

jų, kaip ir jis pats, atidavė gyvybes ant Tėvynės laisvės aukuro“. Edmundas Arbas-Arbačiauskas, buvęs LF štabo dalyvis, prisiminimuose rašė, kad 1942 m. rudenį susitiko su J. Vitkumi slaptuose posėdžiuose, kur buvo aptariamai veiklos planai: pasipriešinimas naciams, būtinybė išsaugoti Lietuvos jaunimą nuo vokiečių karinės prievolės, įmonėse suorganizuoti patikimus apsaugos būrius, rinkti ginklų atsargas ir t. t.

1943 m. balandžio 5 d. lietuvių konferencijos metu slapta nuo vokiečių buvo įsteigtas Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK'as). J. Vitkus, kaip minėta, jau anksčiau dalyvavo Lietuvių fronto krikščionių demokratų įsteigtoje „Kęstučio“ karinėje organizacijoje, kuri svarstė būdus, kaip turėtų veikti lietuvių pasipriešinimas tiek hitlerininkų, tiek raudonosios okupacijos sąlygomis. J. Vitkus slaptai spausdino straipsnius rašomąja mašinėle ir juos slėpdavo nuo šeimos. Paskutinėmis okupacijos dienomis 1944 m. pavasarį dažnai nenakvodavo namie, vengdamas vokiečių gestapo arešto.

Tuo laikotarpiu Vilniaus krašte organizavosi baltųjų lenkų partizanų būriai, pasivadinę Armija krajova (AK). Jiems vadovavo lenkų emigracinė vyriausybė Londone, kuri siekė Lenkijos atkūrimo pagal ikikarines 1939 m. sienas. Šie būriai nesitenkino vien kova su hitlerininkais ir bolševikiniais partizanais, jie užpuldinėjo ir naikino lietuvybės židinius, vietinę lietuviškąją administraciją ir besikuriančius menkai ginkluotus vietinės rinktinės dalinius. Priešišką lenkų veiklą sušvelninti stengėsi ir J. Vitkus. Apie tai rašė Kazys Baronas straipsnyje „Dar apie lietuvių ir lenkų santykius“ (*Draugas*, 1992 m. liepos 14 d.): „1943 m. lapkričio 30 d. Vilniaus vokiečių gimnazijos patalpose... dar kartą susitiko lietuvių ir lenkų sąjūdžio veikėjai. Iš lenkų pusės

dalyvavo Vilniaus apygardos AK vadas plk. A. Krzyżanowski (slapyvardžiu „Wilk“, 1944 m. liepos 7 d. vadovavęs lenkų partizanams Vilniaus puolime – K. B.) ir du štabo karininkai. Lietuvių pusei atstovavo socialdemokratai ir liaudininkai bei lietuvių pogrindžio armijos organizatorius plk. lt. Juozas Vitkus („Kazimieraitis“, žuvęs partizaninėje veikloje – K. B.). Pasikalbėjimai vyko labai malonioje atmosferoje, tačiau nebuvo priimti kokie nors bendri nutarimai. Mat lietuviai pareikalavo iš lenkų išsižadėti Vilniaus. Į tai atsakė Vilniaus apygardos AK vadas: abi šalys nėra kompetentingos spręsti vilniškių reikalus. Jie bus išrišti po karo. Šiuo metu reikia sušvelninti priešingumus (kontrastus) ir bendrai išeiti prieš okupantą vokietį. Po pasitarimo lietuviai įteikė prancūziškai parašytą memorandumą. Jis buvo pristatytas vyriausiajai AK vadovybei Varšuvoje. Tolesnius pasitarimus 1944 m. vasario 8 d. Varšuvoje vedė VLIK'o įgaliotinis Rapolas Skipitis“.

Manytina, kad memorandumą prancūzų kalba rašė J. Vitkus, gerai mokėjęs šią kalbą.

1944 m. vasario 16 d. karinių išsivadavimo pajėgų Vilniaus apygardos vado gen. Motiejaus Pečiulionio nurodymu Vilniaus burmistras K. Dabulevičius išleido įsakymą, kuriuo plk. lt. J. Vitkus paskirtas vienu iš Vilniaus apygardos išlaisvinimo karinių pajėgų vadų.

1944 m. balandžio mėn. susikūrus Kaune gen. Povilo Plechavičiaus organizuojamos Vietinės rinktinės štabas bandė įtraukti J. Vitkų į rinktinės veiklą. Tuo tikslu atsiuntė jam raštą, kuriuo įpareigojo priimti Vilniaus miesto ir apskrities komendanto padėjėjo pareigas. Bet J. Vitkus tų pareigų nepriėmė, nes jau turėjo kitą Vilniaus burmistro slaptą įpareigojimą (LCVA, f. 1234, ap. 1, b. 1, l. 44).

Iš vokiečių okupacijos laikų – 1942–1943 m. gyvenimo Vilniuje – duktė Jūratė prisimena mamos nerimą: naktį ilgai nesulaukdavo vyro, grįžtančio iš pagrindinių kęstutėnų susirinkimų ir karinio mokymo mokyklų. Vokiečiai Vilniuje buvo įvedę komendanto valandą, tad bet kuriuo metu jis galėjo sutikti patrulius.

Žmona nemiegodavo laukdama. Kartą jis tyliai, nusiavęs batus, įėjo pirštų galiukais į miegamąjį. Žmona sėdėjo lovoje. „Tai tu dar, pupyte, nemiegi?“ „Pupytė“ staiga šėrė rankute per veidą ir pravirko. Penkis mažamečius vaikus „pupytė“ turėjo pamaitinti, apginti nuo bado. Kortelių daviniai buvo menki, vyro alga maža, be to, bet kuriuo metu galėjo ir jos netekti.

Iš savo žemės – nė žingsnio

Vasarą šeima visuomet parvažiuodavo į Kauną, į Panemunę, kur buvo šviežių daržovių ir uogų (Vilniuje jų neturėjo). Rytų frontas dar laikėsi kažkur į rytus už Minsko, tačiau iniciatyvą perėmė rusai, o vokiečiai vis „platininiu būdu“ lygindavo fronto liniją. Žmoną su vaikais 1944 m. gegužės pabaigoje J. Vitkus atvežė į Panemunę, o pats vienas liko dirbti ir gyventi Vilniuje. Liepos pirmomis dienomis J. Vitkus apsilankė Panemunėje ir sekmadienį vėl išvažiavo atgal. Tačiau frontas artėjo prie Vilniaus, ir visas civilis darbas nutrūko. Po kelių dienų parvažiavo į Kauną pasiėmęs mažą lagaminėlį. Mūšiai jau vyko Vilniaus gatvėse. Paskutinį kartą J. Vitkus pasimatė su išvykstančiu broliu Valerijonu liepos 12 d. Kaune. Atsisveikindamas jam pasakė: „Aš iš savo žemės nė žingsnio, toks mano nusistatymas, tik šeima man kečia rūpesčio“.

Paskutinėmis liepos dienomis vokiečiai viską iš Kauno vežė, minavo tiltus, sprogdino fabrikus. Liepos 31 d. rusų kareiviai į miestą įėjo be mūšių, nes vokiečiai, bijodami apsupties, pasitraukė nesipriešindami.

1944 m. rugpjūtį J. Vitkus praleido su šeima. Naujieji okupantai varinėjo į tilto atstatymo darbus. Nuvyko į Vilnių pakeleivingu transportu ar pusiau pėsčiomis, nes joks keleivinis transportas dar nevažinėjo. Vilniuje buvusį butą išplėšė ir užėmė Vakarų fronto priešlėktuvinės dalies karinis dalinys „Smerš“. Užėiti nedrįso. Sūnaus žieminį paltą ir dar kai kuriuos daiktus jam atidavė sargienė Jadvyga Čeberienė. Beje, sovietinis saugumas, norėdamas suimti J. Vitkų, šį butą jau sekė, sargienę klausinėjo bene šešis kartus. Sugrįžęs iš Vilniaus, J. Vitkus su šeima dirbo sode, ruošė malkas žiemai. Rugsėjo pradžioje bandė ieškoti darbo Kaune, bet niekas nenorėjo priimti buvusio karininko. Lapkričio 11 d. išvažiavo į Vilnių, mėgino ten gauti darbą. Aplankė mokyklos draugą, grįžusį iš Rusijos, dabar aukštą valdininką, tačiau šis negalėjo padėti. Nuo to laiko savo namuose jau nebebūdavo – atvažiuodavo tik kaip svečias.

Dėdienė Zosė Grybauskienė bei jos vaikai Kęstutis ir Milda prisimena, kad 1944 m. rudenį (galėjo būti lapkričio vidurys) pas juos Kirgeliškėse apsilankė J. Vitkus. Kirgeliškės yra apie 13 km nuo Vievio, tarp miškų Neries kilpoje, gražioje vietoje. Tada palydėjo Juozą iki laikino pontoninio tilto per Nerį, kurį buvo pastatę rusų kareiviai. Dėdienės manymu, Juozas lankėsi pas lenkų partizanus, įsikūrusius kitoje Neries pusėje, sulenkėjusiame krašte. O gal ieškojo susitikimo su Žaliu Velniu – Jonu Misiūnu? Buvo vienas, be palydovų, ir atgal tuo pačiu keliu negrįžo.

1944 m. per Kalėdas aplankė šeimą, sakėsi gavęs darbą – Kabelių girininkijos buhalteriu. Šeima jau skurdo. Vasaros uždarbį – du pūdus grūdų – sumalė gruodžio pradžioje ir baigė valgyti. Pinigų neturėjo. Per 1945 m. Velykas (balandžio 1 d.) J. Vitkus išbuvo su šeima tris dienas. Liepos mėnesį namiškiai gavo jo laišką, iš kurio suprato, kad girininkijoje nebedirba.

„Mano brangiausioji Genute, brangieji vaikučiai ir močiute,

rašau Jums, brangieji, iš savo vasarvietės, ramiųjų Dzūkijos miškų, ir siunčiu širdingiausius ir karščiausius Jums linkėjimus. Be galo visų jūsų išsiilgau, bet, deja, negaliu parvažiuoti, nes mano ypatingos tarnybinės pareigos neleidžia. Net ir laišką sunku Jums parašyti, o adreso net neįmanoma nurodyti, nes dažniausiai aš kelionėje, o poilsio kaip ir neturiu. Nors gyvenimo ir tarnybos sąlygos labai nepastovios ir nepalankios, bet, ačiū Dievui, dar vis esu visiškai tvirtas, sveikas. Viena, kas mane ypatingai kankina, tai rūpestis, kad aš negaliu jums, brangieji, padėti. Ypač labai man sąžinė išmetinėja mano kaltes prieš Tave, mano brangiausioji Genute, kad Tave su tokiu dideliu vargeliu apkroviau, o Tau ypač šiais sunkiaisiais laikais negaliu padėti. Vienu, kuom raminauos, tai viltimi, kad gailestingiausioji Motina Marija, Švč. Šeimos globėjas šv. Juozapas ir saldžiausioji Jėzaus Širdis mano maldų išklausys ir savo globa brangiosios šeimynėlės neapleis, išsaugos jus nuo pikėtų žmonių akių ir rankų, sustiprins jūsų kantrybę visus vargus ir rūpesčius pakelti ir surėdys taip, kad bent kasdienės duonos nepritrūktų. Jūsų intencija kasdien, rytą ir vakarą, karštai meldžiuos.

Mano gyvenimas taip paskirstytas: maldos mano brangiausiajai šeimynėlei, kad jus Dievas išlaikytų, glo-

botų ir vestų didesnei Dievo garbei ir kad greičiau sugrįžtų į pasaulį tiesa ir teisingumas; mano darbai Lietuvai Tėvynei – mažinant neteisybes, skriaudas, guodžiant nusiminusiuosius ir vilties nustojusiuosius, o mano vargai bei nepritekliai, patirtas šaltis, nuovargis, darganos ir gilūs širdies skausmai, išgyvenimai – už skais-tykloje kenčiančias sielas.

Labai norėčiau kaip nors sužinoti smulkiau ir Jūsų, brangieji, vargelius ir rūpesčius. Kaip visų sveikata, kaip mitybos ir apsirengimo rūpesčius nugalit? Kaip vaikučiai auga, ar jie sveiki ir ypač ar jie paklusnūs? Dėl vaikučių aš dar atskirai pasimeldžiu, kad Dievas nepagalėtų jiems gerųjų vaikų dorybių stiprinti ir teikti. Kaipgi močiutės sveikata? Jai turbūt per daug jau sunku savo dukros vargelį matyti?

Ar visi vaikai namuose, o gal šią vasarą kurie nors pas ūkininkus tarnauja? Kaip Vytautas padeda ir kaip jo ateinančių mokslo metų perspektyvos?

Didelio susirūpinimo turiu, kaip jūs apsirūpinsit kuru žiemai. Jei jau be mano pagalbos neįstengtumėte apsirūpinti, tai gal man pareiti ir pamėginti kokiomis nepaprastomis priemonėmis jums padėti?

Beje, gal kuris nors iš vyresniųjų vaikų atvažiuotų pas mane pagrybauti žiemai. Dabar grybų sezonas, pagyventų gamtoje porą savaitių, prisidžiovintų ir parvažiuotų. Tepasiima tik šiltesnį nakčiai apdarą, porą didesnių adatų, o siūlų čia pat gausiu, taip pat ir maišą tepasiima. Kaip mane rasti, nurodys švogeris Jonas. Per švogerį ir laiškus siųsti. Deja, aš pats dėl ypatingų gyvenimo sąlygų bei tarnybinių kelionių negaliu prigrybauti.

Taip pat prašau parašyti, kas girdėti, kaip gyvena mano mamytė, mano ir tavo broliai ir kiti giminės bei pažįstami.

Įdomu, gal kas nors iš pažįstamų yra grįžę iš Rusijos?

Kartu siunčiu truputį iš Užnemunės Dzūkijos medaus Liudukui. Turbūt jis jau ir vaikšto?

Baigiu rašyti ir dar kartą nuoširdžiausiai jus visus sveikinu. Karštai karštai bučiuoju Genutę ir visus vaikučius bei močiutę. Visų jūsų išsiilgęs

Juozas

P. S. Nors laikraščių ir retai tegaunu, bet kas dedasi pasaulyje, neblogai orientuojuosi, nes turiu radiją. Dar apsvarstęs pataisysiu, kad grybautojo geriau nesiųsti, nes bus sunku su pragyvenimu“.

Tiktai lapkričio mėn. trumpai apsilankė namuose Panemunėje.

* * *

...1946 m. sausio 19 d. pas mamą į Panemunę iš bendrabučio grįžau temstant. Netikėtai susitinku Tėvą. Jau ruošėsi išvykti, su mama buvo atsisveikinęs. Dar viena kita minutė – ir nebūčiau susitikęs. Jis atvažiuoęs su vežimu, kinkytu pora arklių. Apsirengęs paprastais kaimiškais kailinukais, kailine kaimiško siuvimo kepure su snapeliu, apsiavęs iš namų pasiimtais auliniais. Įsėdu į vežimą palydėti. Išvažiavus „pasigiria“, kad vežimą traukia lietuviški valdiški arkliai. Slenkam keliu pro IV fortą Rokų link. Klausinėja, kaip sekasi mokslas, kokią pasirinkau specialybę. Neturiu kuo girtis: sekasi vidutiniškai, nesu atsilikėlis, bet ir ne iš geriausiųjų. Blogos sąlygos: nei vietos, nei stalo, nei braižymo įrankių, o braižybos užduočių nemažai. Ilgai svarsčiau, ką pasirinkti – statybininko ar elektriko darbą. Nusvėrė statyba – gal visą laiką turėsiu darbo po karo sugriovimų... Labai trūko tėvo patarimų... Ne viską jam sakiau, kai kas taip ir liko mintyse. Išvažiavus į laukus Tėvas pusbalsiu sugiedojo partizanų himną ir perdavė man ant pusės sąsiuvinio lapo pieštuku sura-

šytą tekstą su gaidomis. Šį lapelį ilgai saugojau, turėjau Sibiro tremtyje, bet kažkur pasimetė...

...Pravažiavome Rokus, pasiekėme Kairiūkščių sodybą. Čia 1944 m. vasarą uždarbiavome. Tėvas sustojo, reikėjo užvažiuoti, paimti arkliams pašaro. Jau buvo seniai sutemę. Man liepė grįžti namo. Prašė rūpintis mama, visomis išgalėmis jai padėti. Atsisveikindami išsibučiavome. Tada nenujaučiau, kad tai paskutinis pasimatymas...

Tėvo prašymą kiek įmanydamas vykdžiau, mamos neapleidau, nors tremiant buvo proga laisvai pabėgti. Palydimas Tėvas buvo liepęs palaikyti ryšį su Kauno miesto kuro kontoros viršininku Juozu Deksnium. Paaiškino, kaip jį surasti. Po kurio laiko mama gavo užklijuotą laišką, jį aš turėjau nunešti anksčiau nurodytu adresu ir pasiteirauti, ar nėra kokių žinių Tėvui. Man Deksnys nieko neperdavė, tik nurodė naują adresą, kur turėčiau užėiti. Prisimenu, kad naujuoju adresu nunešiau kitą laišką, bet atgal nieko negavau. Atrodo, kad Tėvas, ieškodamas ryšių su Deksnium, dar kartą lankėsi Panemunėje apie 1946-ųjų kovo pabaigą ar balandžio pradžioje. Brolis Kastytis prisimena, kad tada jau buvo pradėję želti žieminiai svogūnai. Tėtis atvykęs automobiliu. Vengdamas pasalos, į namus neužėjęs. Sustojęs pas pažįstamą, buvusį karo mokyklos sodininką Jasiulionį, paprašęs jo sūnaus Vytauto, kad pakviestų mamą. Ji atėjusi į Linksmės kalną pas Jasiulionius ir pasimačiusi su Tėvu. Jis norėjęs, kad Kastytis palydėtų, išvažiuojant palauktų Vaidoto gatvėje, bet vaikas neturėjęs kuo apsirengti...

* * *

1946 m. birželį Genovaitė gavo paskutinį vyro laišką:
„Mano brangiausieji,

kaip be galo Jūsų visų aš pasiilgau! Kaip norėtusi su jumis kartu po darželį, po sodelį pasikapstinėti, ypač

padėti mano brangiosios Genutės ir močiutės silpnoms rankoms pailsėti. Bet, deja, mano tarnyba neleidžia manęs kada noriu jus aplankyti.

Šiuo tarpu, ačiū gerajam Dievui, esu sveikas. Apvaizdos ranka mano sunkiose pareigose dar vis globoja mane. Viena tik vargina mane, tai pasiilgimas savo brangiausiųjų. Nors mano tarnyba uždeda kas kartas vis daugiau atsakomybės ir paveda vis plačiau pareigų, aš pats išsilaikau galbūt ir geriau nei patenkinamai, bet, deja, jūsų paremti neišgaliu. Vieną paramą tegaliu – tai malda. Prie dabartinių atlyginimų ir aprūpinimo, santaupų neįmanoma padaryti, o spekuliuoti taip ir neišgaliu – nei širdis, nei būdas tam netikę.

Dabartinėj padėty sunkiausia graužia mintis, kad brangiausioji Genutėlė gali man dėl savo vargelio, nesulaukdama iš manęs paramos, išmetinėti už mano ankstyvesnius tau, brangioji, nusižengimus.

Nieko tuo tarpu nebeturiu ką apie save parašyti. Bučiuoju karščiausiai savo brangiąją Genutėlę, vaikučius ir močiutę. Tegloboja ir neapleidžia jūsų gailestingiausias Viešpats!

Jūsų išsiilgęs tėvelis“.

PIRMOSIOS VADAVIETĖS

Pradėjęs partizaninę veiklą dar dirbdamas girininkijos buhalteriu, J. Vitkus-Kazimieraitis neturėjo štabo. Pats tvarkė raštvedybą, rašė pirmuosius įsakymus ir nuostatus, juos daugino. Nuo 1945 m. gegužės jam padėjo Kabelių grupės partizanų vadas Bijūnas – Andrius Valentukevičius ir ryšininkas Karvelis – Jonas Grigas.

Netoli Kabelių (už 1,5 km), Grūdų upelio aukštyje, Astravų pelkių salelėje, buvo pastatyta maskuota pašiūrė – palapinė. Viena, aukštesnioji, sienelė suręsta iš plonų rąstelių – karčių, šoninės sienelės – iš eglės žievių, o stogas – iš žievių ir eglėšakių. Viduje įrengtas gultas, stalas, kėdė, staliukas ir keli kelmeliai atsisėsti. Vietą parinko ir palapinę pastatė J. Grigas.

Tikriausiai apie šią stovyklą savo prisiminimuose rašė buvęs ryšininkas Antanas Suraučius-Tauras. Jį pas Senį (taip tada vadinę J. Vitkų) vedęs Bijūnas. Ilgai ėję per sausą pušyną, žemesnėse vietose prieidavę pelkių augmeniją. Pagaliau ėmę skverbtis pro brūzgyną. Netrukus Bijūnas stabtelėjęs ir šypsodamasis liepęs apsidairyti.

Tauras pro sužaliavusius krūmus šiaip taip įžiūrėjęs meistriškai suręstą ir užmaskuotą pašiūrę.

Prasiskyrus krūmijai į atviresnę vietą išėjęs vyriškis, iš pažiūros penkiasdešimties–šešiasdešimties metų amžiaus, plačiapetis, vidutinio ūgio, paprasta civiline apranga. Jis pakvietęs į savo būstinę ir prisistatęs: esąs pulkininkas Juozas Vitkus. Trumpai papasakojęs, kaip nuo ankstyvo pernykščio rudens ligi šiol laikęsis Kabeliuose, įsidarbinęs girininkijoje, kaip užsimojęs partizaninei kovai dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

A. Suraučius prisimena (str. „Žaliojoj rikiuotėj“, *Laisvės kovų archyvas*, 1993, Nr. 9, p. 123–124): „Didelį įspūdį jis man padarė: aukštas Lietuvos karininkas, inžinierius, baigęs užsieniuose generalinio štabo akademijas, gausios šeimos tėvas, kilimo žemaitis. Dabar jis [...] Dzūkijoje, su mumis, tarp mūsų! Kazimieraitis tvirtai laikėsi nuomonės, kad ginkluoto pasipriešinimo kova visame krašte turi būti sujungta ir organizaciniu atžvilgiu įtvirtinta Lietuvos kariuomenės pavyzdžiu ir pagrindu. Džiaugėsi, kad tokia pradžia jau yra Užnemunėje. Kita rinktinė būtų apie Merkinę, trečia – į šiaurę nuo Marcinkonių iki Valkininkų ir gal ketvirta – į šiaurės vakarus. Keturios rinktinės visos Dzūkijos plote sudarytų partizanų kovos karinę apygardą. Būrys – rikiuotės ir kovos vienetas, visiškai atitinkantis kariuomenės būrį. Grupė – tarpinis, daugiau organizacinės ir kadrinės paskirties vienetas partizaninės kovos struktūroje“.

Buvę laiko laisvai pasikalbėti. Jaunam, ką tik prisistačiusiam ryšininkui netiko klausinėti ar laukti, kad Kazimieraitis pasakotų apie savo gyvenimą. Tad kalbėjęs apie save: kad kilęs iš šio krašto, nuo mokyklos suolo esąs sąmoningas lietuvių gyvenimo lenkų okupacijoje liudytojas, o jau nuo pirmos gimnazijos klasės – lietu-

viškumo gynėjas, veikęs atvirai ir slapta. Vokiečių okupacijos metais nutraukęs studijas, atsidėjęs darbui su tautiečiais savame Druskininkų krašte, kuris kartu su Marcinkonimis buvo atplėštas nuo Lietuvos ir kentė dvigubą okupaciją priklausydamas vokiečių reichui. Be to, čia stipriai veikė lenkų pogrindis, ne tik atstovavęs Armijos krajovos karinei struktūrai, bet ir buvusiai Lenkijos administracijai, todėl reikalavęs visų buvusios Lenkijos gyventojų pilietiško lojalumo kovojančiai Lenkijai. Ryšininkas karštai išsakęs vienintelį savo lūkestį ir tikslą – kad po visų karo audrų Druskininkų–Marcinkonių kraštas liktų Lietuvai.

J. Vitkus kalbėjęs, kad kova su sovietiniu okupantu – tik pereinamasis tarpsnis. Karui baigiantis ar pasibaigus turinti pasikartoti 1918 metų padėtis: reikės ginti Lietuvos sienas nuo artimesnių grobikų, o didžiausias pavojus gresiąs iš pietų. Kaip tik čia reikia būti geriausiai pasirengusiems, reikiamu momentu iš vietos būrių turi atsirasti stiprios užkardos, kurios išaugtų į kuopas ir batalionus, įvykdžius iš anksto paruoštą mobilizaciją.

Būstinės pasieniais gulėjusios rietuvėlės surūšiuotų spaudinių. J. Vitkus rodęs ir aiškinęs kiekvieno paskirtį: maisto ir kitokių reikmenų rekvizicijos pakvitavimai, mobilizacinių šaukimų lapeliai, įvairūs pažymėjimai, skelbimai, įsakymai, informacijos. Viskas pagaminta čia pat, slėptuvėje.

Čia vyko Dzūkų grupės partizanų pasitarimai, buvo priimami ryšininkai ir dirbama – spausdinami pirmieji įsakymai ir atsišaukimai. Tam darbui turėjo rašomąją mašinėlę. Be to, buvo radijo aparatas (užsienio žinioms pasiklausyti) ir ginklai: du ar trys šautuvai, sunkusis kulkosvaidis.

Marcinkonių enkavėdistai susidomėjo Kabelių apylinke, kuri iki šiol atrodė rami. Pradėjo dažniau lankytis bažnytkaimyje ir gretimuose kaimuose, sulaikydavo net pagyvenusius žmones ir tikrindavo dokumentus. Kartą buvo sulaikytas ir Kazimieraitis, tačiau dokumentai, amžius ir gebėjimas apsimesti paprastu, ligotu žmogumi gelbėjo jį. Netrukus Bijūnas gavo įspėjimą, kad vadovietė enkavėdistams yra tiksliai nurodyta, reikia kuo skubiausiai išsikraustyti. Partizanams rūpėjo pasiimti kuo daugiau rašymo ir spausdinimo priemonių, tad paskubomis viską išslapstė. Stovykla buvo surasta, dvi dienas enkavėdistai laikė pasalas. Bijūnas ir su juo ejęs partizanas 1945 m. birželio 17 d. pateko į pasalą; anas žuvo vietoje, o Bijūnui pasisekė iš vieno pasalos žiedo išeiti, bet paskui žuvo jau tolokai nuo stovyklos. Tada įvykis visaip aiškintas. Kazimieraitis savo veiklos pradžioje gal per daug pasitikėjęs žmonėmis, tarp jų ir Kabelių seniūnu Jonu Burlinsku*, kurį patikimu žmogumi laikė ir sovietinė valdžia Marcinkonyse, mat buvo mažžemis, turėjo didelę šeimą, skurdžiai gyveno. Šiaip buvęs doras žmogus. Esą tas Burlinskas įspėjęs, kad stovykla nurodyta enkavėdistams ir reikia kuo skubiausiai pasitraukti. Manyta, kad jis pats išdavęs vietą, pats įspėjęs Bijūną. Po to įvykio daug kas iš Kabelių bažnytkaimio laikėsi nuomonės, kad Vienakis (taip vadino Burlinską, netekusį vienos akies) buvo pradėjęs dvigubą žaidimą. Betgi jis netrukus pats su ginklu išėjo į mišką, kabeliškių būryje buvo laikomas šauniu partizanu. Neilgai partizanavęs, žuvo prie savo sodybos – nuošaliame vienkie-

* A. Suraučius savo prisiminimuose Kabelių seniūną įvardija Burlingio pavarde, o Kazimieraičio dienoraštyje jis įvardijamas Burlinsko ar Bakšiūno pavarde.

myje prie miško, kai ėjo aplankyti šeimos. Marcinkonių enkavėdistai dažnai rengė pasalas prie jo sodybos.

Po birželio 17 d., kai šią vadavietę Marcinkonių saugumiečiai sudegino, Kazimieraitis nebegalėjo pasilikti oficialioje tarnyboje, pradėjo partizanauti gyvendamas nelegaliai miško slėptuvėse ir bunkeriuose.

Karvelio lydimas Kazimieraitis persikėlė į Juozaičio – Edvardo Juknaičio partizanų bataliono saugomus miškus ir apsistojo palapinėje prie Cimakavo kaimo.

Dėl saugumiečių persekiojimų po kelių dienų perėjo prie Vieciūnų, paskui – į Šunupio kaimą pas Akstiną. Čia išbuvo penkias dienas. Kazimieraičio netenkinamo prasti ryšiai, jis negalėjo produktyviai dirbti. Jam pasiūlyta apsigyventi Merkio stovykloje Jakulių miške ir stovyklose prie Lavysio ežero. Čia nuo liepos 13 d. galėjo dirbti geresnėmis sąlygomis, saugesnėje vietovėje. Apsidžiaugė radęs gerai veikiančią radijo aparatą, gerą rašomąją mašinėlę, nors ir lenkišku šriftu.

Šią vietovę saugojo drausmingi Varėnos bataliono vado Šerno – Liongino Prano Švalkaus ir jo pavaduotojo Tigro-Laukaičio – Zigmo Šerkšno grupės partizanai. Spausdinimo darbus atlikti padėjo partizanas Kiškis – Bronius Kukauskas iš Vieciūnų kaimo, ypač daug – Vieciūnų kaimo mokytojas Klevas – Juozas Kalpokas. Šioje stovykloje Kazimieraitis neužsibuvo, dažnai išvykdamo į tolimesnes apylinkes partizanų vienijimo ir organizacijos reikalais. Ieškojo ryšių su LLA Alytaus apylinkės vadais, su Dzūkų atskirosios rinktinės vadu Ažuoliu – Domininku Jėčiu Punios apylinkėse, su Merkinės apylinkės partizanų vadu Vanagu – A. Ramanausku, su Onušio, Valkininkų, Eišiškių apylinkių vadais Rugiu – Jonu Jakubavičiumi ir Lūšimi – Leonu Tarasevičiumi, su Šarūno rinktinės vadu Alseika – Vytautu Kazimieru

Gončiumi Lazdijų apylinkėse. Į šias keliones dažnai lydėdavo Tigras (Šerkšnas) su šešių vyrų apsauga.

1967 m. kovo mėn. žurnale „Į laisvę“ (Nr. 39) Juliaus Vizgirio straipsnyje rašoma remiantis Daumanto – Juozo Lukšos užrašais, kad Kazimieraitį 1945 m. birželio pabaigoje ar liepos pradžioje pogrindžio vadovai iškvietė į Kauną; jam buvo pavesta sudaryti bendrą vyriausiąją partizanų vadovybę. Tačiau jis greitai buvo atpažintas ir turėjo pasitraukti iš legalaus gyvenimo.

Po susitikimo su Vanagu – A. Ramanausku rugpjūčio 1–2 d. Kazimieraitis iš jo išsiprašė į savo štabą du naujus darbuotojus: Doktorą – Antaną Kulikauską ir Jūrininką – Albertą Perminą. Padidėjusį štabą aprūpinti maistu pavesta Z. Šerkšnui. 1945 m. birželio mėn. partizanus pasiekė NKVD viršininko Juozo Bartašiūno pasirašyta amnestija pasidavusiems ir užsiregistravusiems partizanams. Šiuo laikotarpiu ir kiek vėliau atsirado daug užsiregistravusių NKVD punktuose partizanų, norinčių pereiti į legalią padėtį. Tarp jų, norėdamas išsaugoti savo šeimą, buvo ir Varėnos bataliono būrio vadas Merkys – Adolfas Baublys. Baimintis, kad saugumo tardomi jie gali išduoti vadavietės vietą. Savisaugos sumetimais rugpjūčio 18 d. vadavietė kartu su Merkio stovykla perkelta į kitą vietą – už 1,5 km nuo senosios. Perkeltaje stovykloje laikytasi iki rugsėjo 8 d., paskui štabo vadavietė vėl perkelta į kitą vietą už 10 km, tarp Cimakavo ir Rudnelės, apie 5 km nuo Randamonių ir 2 km nuo Rudnelės kaimų. Vadavietė įrengta apie 100 m atstumu nuo žymesnės miško linijos, prie kurios glaudėsi sodinto jauno pušynėlio ruožas. Šiame dvigubo žmogaus ūgio pušynėlyje buvo palapinė ir laužavietė. Laužavietė įrengta taip, kad naktį liepsna būtų matoma tik labai arti. Tuo tikslu iškasta apskrita 0,5 m gylio duo-

bė. Smėlis supiltas apie 25 cm nuo kraštų, tad aplink laužą ant krantelių buvo galima labai patogiai atsisėsti ir dar atsilošti nugara į supiltą smėlį, kurio paviršius nuklotas samanomis. Samanos maskavo smėlį ir sulaikė byrėjimą. Ne per toliausiai nuo vadavietės įrengta mažytė slėptuvėlė. Joje buvo laikomi štabo dokumentai, rašomoji mašinėlė, popieriaus atsargos. Prie palapinės įrengta patogi vieta rašyti mašinėle: iškastas smėlis taip, kad patogiai sėdint būtų galima rašyti mašinėlę pasidėjus ant žemės. Vanduo į stovyklą buvo atnešamas iš mažyčio šulinėlio, esančio už kelių šimtų metrų, kuri kadais iškasė miško sodintojai. Palapinė buvo paprasta: atrodė kaip mažas stogelis, nukeltas ant žemės. Iš galo padarytos durytės, kad nakčia ar lietui lyjant būtų galima užstatyti. Viduje minkštai priklotą samanų. Gulantis vietoj pagalvių pasitiesiami švarkai, o užsiklojama antklodėmis. Žiburiui palapinėje naudota batų tepalo dėžutė su lajumi ar taukais ir mažyte dagtimi. Tame palapinės kampe, kuriame miegodavo Kazimieraitis, stovėjo radijo aparatas su visais priedais, lagaminas ir įvairios smulkmenos.

Bet ir čia saugiai dirbti ilgiau negalėjo. Po 20 dienų stovyklą aptiko nepatikimi piemenys iš Randamonių kaimo, kurie galėjo išduoti stovyklos vietą. Rugsėjo 27 d. teko vadavietę perkelti arčiau Rudnelės kaimo, prie Didžiojo šlaito, netoli Skroblaus upelio. Valgykla įrengta atskirai, už 1,5 km nuo stovyklos vietos prie pat upelio. Partizanų susitikimų ir ryšininkų priėmimo vieta numatyta ant aukštumos, prie vienišos pušies. Ši vadavietės slėptuvė (bunkeris) įrengta prieš kelerius metus išdegusio miško pakraštyje. Slėptuvėje galėjo gyventi ir dirbti keturi žmonės. Joje įrengta vėdinimo anga, o ant apdegusių stuobrių pritvirtinta radijo antena. Netoli

slėptuvės iškastas šulinėlis vandeniui. Slėptuvėje buvo vieta radijo imtuvui ir spausdinimo priemonėms. Įėjimo landa užstatoma maža pušaitė, kurių padrikai augo visame degimo plote. Bet ir šią slėptuvę užtiko Rudnelės skerdžius. Ganydamas po degimą kaimo gyvulius, pamatė ant žemės gulinčią vielą – radijo anteną, norėjo pasiimti. Pradėjo vynioti ir taip atėjo iki bunkerio angos. Supratęs, ką užtiko, išsigando ir leidosi bėgti. Teko iš slėptuvės išlipti Žilvičiui – Vytautui Krauneliui ir, pasivijus skerdžių, perspėti, kad išlaikytų paslaptį. Šioje vadavietėje štabas dirbo spalio ir lapkričio mėnesiais.

Atrodo, būtent šią vadavietę ir ilgesnį lankymąsi joje prisimena A. Suraučius (*Laisvės kovų archyvas*, 1996, Nr. 17, p. 167–168):

„[...] nuo Kazimieraičio atėjo kvietimas apsilankyti, susisiekus žinoma tvarka su Egliu [Jonu Krauneliu]. Išvykau kitą dieną į pavakarę. Lūkuriuodamas sutartoje vietoje, patikrindamas ženklus, sulaukiau Egliaus jau pradėjus temti. Vedė jis mane į vadavietę laikinoje žeminyje. Iš gana tankaus pušyno įvedė į degimą. Ėjome per plačią, atvirą plynę, vietomis priartėdami prie miško ir krūmų. Staiga Eglis sustojo ir tarė:

– Tai čia. – Ir liepė ieškoti slėptuvės.

Prietema buvo dar tiek vaiski, kad galėjau kruopščiai išžvalgyti nurodytą vietą, bet nieko nepastebėjau. Pagaliau pats Eglis parodė dangtį ir vedinimo angą bei radijo anteną ne visai sudegusiuose stuobriuose, šakų, nuodėgulių raizgyne. Derėjo pagirti vietos pasirinkimą.

Davus ženklą, atsivėrė anga. Nusileidome į vidų. Vietos buvo nedaug – laisvai keturiems asmenims, o jei daugiau ar kokiam darbui – labai ankšta. Be to, čia buvo radijo imtuvas ir spausdinimo priemonės. Be Kazimie-

raičio, žeminėje buvo dar vienas asmuo, bet ne iš mūsiškių šilinių, nors anksčiau matytas. Pirmiausia pasikalbėjome apie mūsų buities reikalus, apie mano šeimą. Kazimieraitis džiaugėsi, kad pasisekė pabėgti iš trėmimo vietos. Po kuklios vakarienės pasakė, dėl ko mane kvietęs, būtent – klausyti radijo laidų iš užsienio. Kazimieraitis, kaip inžinierius, pats priderino iš kariškių gautą imtuvą, ir laidų iš užsienio galima buvo klausytis. Kazimieraitis geriausiai mokėjo prancūzų kalbą, bet negalėjo ištisomis valandomis sėdėti prie radijo, nes laukė kiti darbai. Todėl ir pasikvietė mane. Taigi pabandžiau klausytis vokiečių, rusų, lenkų, o iš bėdos galėjau jau suprasti ir anglų kalbą. Nebuvo nieko įdomaus, nieko paguodžiančio. Jokios pagalbos kovai, net be ženklensio politinio dėmesio. Apie tai kalbėjomės. Kazimieraitis užsimindavo apie gyvybinį reikalą užmegzti ryšius su mūsų išeivija, per ją belstis į Vakarų sąžinę – priminti Atlanto chartijos nuostatus ir jų vykdymo pažadus. Tokių bandymų ieškoti ryšių jau buvo iš Tauro apygardos Suvalkijoje. Supratau, kad Kazimieraitis, nepaisant vis didėjančių sunkumų, gyveno palankesnių tarptautinių įvykių lūkesčiais. Negalima buvo nepritari joms pastangoms lietuvių tautos ginkluotą pasipriešinimą padaryti svariu politiniu veiksmu, tvarkant pokarinę Europą ir visą pasaulį Atlanto chartijos pagrindu. Laisvė ir tautų apsisprendimas – du labai galingi žodžiai. Toji samprata, tie lūkesčiai ir palaikė ginkluotos kovos dalyvius, pasiryžusius bet kokioms aukoms siekiant šio tikslo.

Tris, gal keturias dienas buvau pas Kazimieraitį. Su Egliu, Karklu [Pranu Platūkiu], Žilvičiu išeidavome į jų žaliuosius prieglobsčius. Vaikščiodavome nedidelio, bet kalvotose vietose giliai įsirežusio, vietomis labai vingraus Skroblo upelio pakrantėmis“.

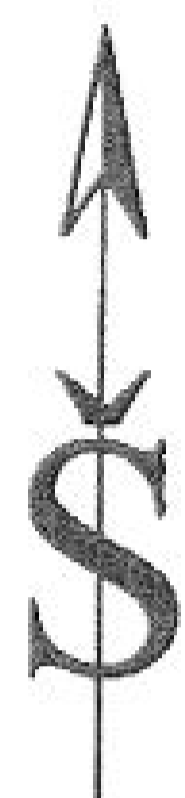
Kazimieraitis spalio mėn. dirbo vadavietėje kartu su štabu, priiminėjo ir siuntė grupių vadus bei ryšininkus su užduotimis. Turėjo daug rūpesčių tvarkydamas Šarūno ir Seinų rinktinių vadovybę. Anksčiau paskirtas nuo liepos 1 d. ir dirbęs Lazdijų, Sangrūdų, Šventežerio ir Rudaminos valsčių rinktinės vadas Gediminas – Jonas Aleščikas kažkur išvyko nepranešęs Kazimieraičiui ir nepaskyręs savo pavaduotojo. Gal buvo išvykęs aplankyti šeimos Biržų apylinkėse. Sugrįžo tik 1946 m. sausio mėn. Kazimieraitis, norėdamas išsiaiškinti padėtį ir atstatyti nutrūkusius ryšius, spalio pradžioje pasiuntė Jūrininką ir Siaubą – Antaną Grušauską ieškoti Gedimino. Jie išsiaiškino, kad rinktinė palikta be vadovybės. Be to, anksčiau dirbęs Šarūno rinktinės vadu leitenantas Alseika – V. K. Gontis nuo spalio 20 d. atsisakė pareigų ir išvyko palikęs raštelį, kad savo pareigas baigė. Nuvykęs į Gruzdžius gavo mokytojo darbą vidurinėje mokykloje, bet 1947 m. buvo suimtas ir nuteistas 25 metams lagerio. Reikalas vertė Kazimieraitį keliauti į Šarūno rinktinės valdas. Lapkričio 20–23 d. jis pasiekė Šventežerį.

Neradęs Gedimino, laikinai Šarūno rinktinei vadovauti paskyrė Leipalingio bataliono vadą Ažuolą – Antaną Bučionį, o į Seinų rinktinę bei komendanto pareigas paskyrė Mindaugą – Vladą Stepulevičių.

* * *

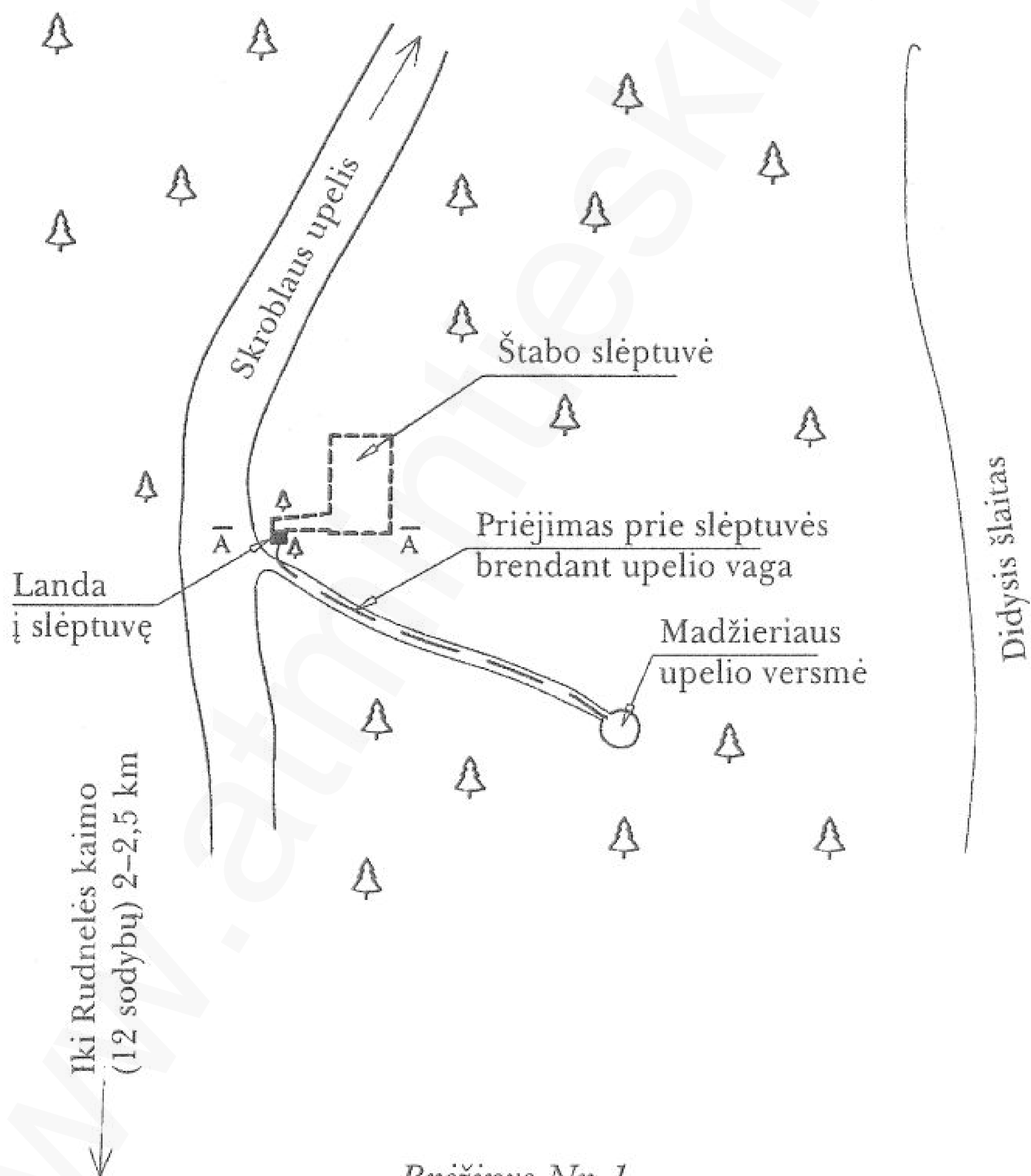
Artėjo žiema. Susirūpinta parinkti slėptuvei tokią vietą, kad į ją būtų galima patekti nepaliekant pėdsakų šviežiai pasnigus. Rugsėjo 26 d. Kazimieraitis apžiūrėjo Ėglio – J. Kraunelio pasiūlytą vietą apie 2 km nuo Rudnelės kaimo, prie Skroblaus upelio ir Madžieriaus šaltinio. Į slėptuvę galima ateiti brendant upelio

ir šaltinio vagomis, nepaliekant pėdsakų. Lapkričio 5 d. Ėglis su Žilvičiu pradėjo kasti duobę. Iškastą smėlį tuoj pat reikėjo paslėpti išnešant ir supilant į upelio vagą. Duobės šlaitai labai slinko ir griuvo į duobės vi-

„A“ apygardos partizanų štabo žiemos bunkeris-slėptuvė
 prie Skroblaus upelio ir Madžieriaus šaltinio
 Pastatytas 1945 11 10, naudotas 1945 11 15–1946 01 12

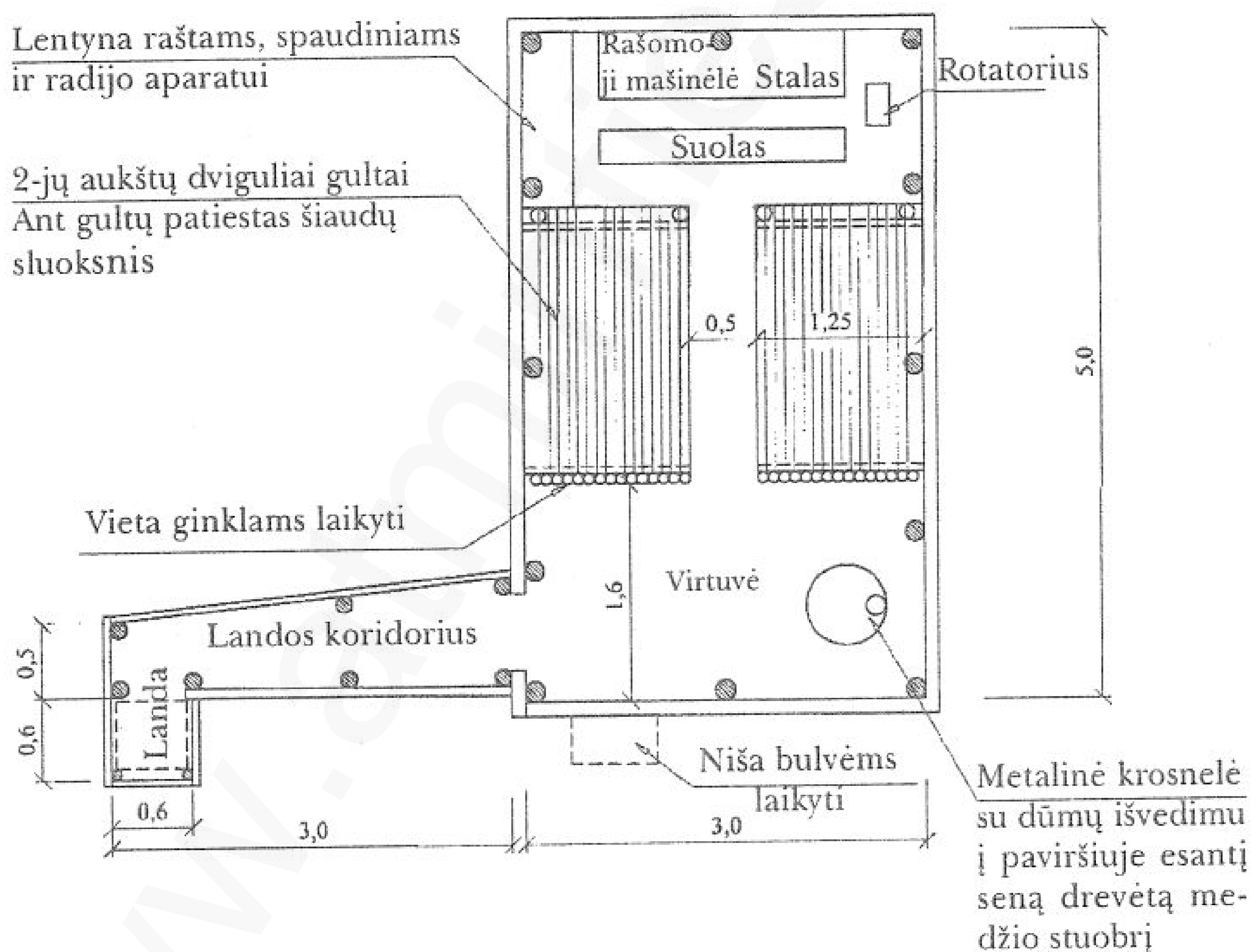
SITUACIJOS PLANAS

dų išplatindami viršų. Kelis kartus teko atnaujinti kasimo darbus. Kazimieraitis dienoraštyje pažymėjo, kad Ėglis su Žilvičiu demonstruoja nepaprastą darbštumą, ištvermę ir pareigingumą. Slėptuvė statoma slaptai, vis dėlto dirbančiuosius pastebėjo pašaliniai žmonės ir piemenys. Lapkričio pradžioje statybos ir maskavimo darbai buvo baigti (žr. brėžinius Nr. 1, 2).

Atkuriant slėptuvės įrengimo planą, pasinaudota partizanų Liudo Mulersko-Naro ir P. Platūtkio-Karklo pasakojimais, taip pat A. Ramanausko-Vanago prisiminimais.

SLĖPTUVĖS PLANAS

Brėžinys Nr. 2

KITAPUS UGNIES LINIJOS (1)

Lietuvoje dar tebebuvo vokiečių kariuomenė, kai 1943 m. lapkričio 29 d. Rusijos NKVD Lietuvos skyrius (Maskvos–Kalugos sritis) Danieliaus Todeso iniciatyva J. Vitkui užvedė bylą dėl dalyvavimo 1943 m. balandžio 5 d. lietuvių konferencijoje. Joje buvo svarstomi būdai, kaip gintis nuo vokiečių ir artėjančios rusų antrosios okupacijos. NKVD šią konferenciją pavadino antitarybine, o jos dalyvius – „vokiečių pagalbininkais“.

1944 m. lapkričio 29 d. Vilniuje D. Todesas atnaujino bylą prieš J. Vitkų: nustatė naujas sekimo kryptis, paskyrė seklius (agentus), ieškančius J. Vitkaus ir jo šeimos (LYA, f. K-1, ap. 45, b. 102). 1945 m. buvo renkamos žinios apie jo gyvenamąją vietą, ypač iš naujai suimtų ir tardomų kalinių, pažinojusių J. Vitkų. Apie Kazimieraičio veiklą vokiečių okupacijos metais davė parodymus Jonas Juška, S. Bubėnas, Adolfas Kubilius, Albinas Karalius, Valerijus Gylys. Kai 1945 m. pabaigoje NKVD nustatė, kad J. Vitkus vadovauja partizaniniam judėjimui (jų terminologija – banditiniam), tardymo skyriaus vir-

šininkas papulkininkis Eusiejus Rozauskas parengė pažymą apie J. Vitkaus veiklą vokiečių okupacijos metu.

1946 m. sausio 2 d. NKGB Lietuvos 1-ojo skyriaus viršininkas pulkininkas Aleksejus Zeniakinas ir pulkininkas Ilja Počkajus sudarė ypatingai slaptą agentūrinių-operatyvinių planą Kazimieraičiui sugauti (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 205, l. 6–6 a. p.). Tam planui pritarė ir jį patvirtino NKGB komisaras generolas majoras Dmitrijus Jefimovas, jam įgyvendinti paskyręs NKGB skyrių viršininkus Blochą ir A. Zeniakina. Plane buvo numatyta užverbuoti seklius iš buvusių Lietuvos karininkų Kazimieraičio ryšiams Vilniuje atskleisti: Mik, Kuninškį ir Kelmą. Šeimai sekti į Kauną išsiųstas maršrutinis agentas Kalvis, asmeniškai pažinojęs Kazimieraitį ir jo žmoną.

NKVD agentūra sužinojo, kad Vilniuje mokosi vienas Kazimieraičio sūnus. Žinioms surinkti paskyrė agentus Inžinierių ir Žilvitį. Iš tiesų Kazimieraitis buvo atidavęs Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonui S. Valiukėnui globoti dvylikametį sūnų Rimgaudą, kuris mokėsi progimnazijos I ir II klasėse. Pajutęs, kad sekliai domisi Rimgaudu, klebonas, teisindamasis savo liga – atvira tuberkulioze, jam patarė grįžti pas mamą.

Plane buvo numatyta užverbuoti buvusį Vilniaus apylinkių miškų ūkio direktorių (Gorodeckį?), kaltinamą padėjusį vokiečiams, kad nuvyktų į Alytaus apskritį ir susitiktų su Kazimieraičiu. Apie tai užsimena kalinio sūnus Stasys Gorodeckis „Benamiuose“ (*Intos tremtinių poezija*, Vilnius, 1989, p. 175, 176).

Po aktyvių kariuomenės čekistinių operacijų prieš „A“ apygardos partizanų štabą 1946 m. vasario 22 d. NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas pulkininkas Ivanas Rudyka sudarė naują planą (ten pat, l. 7–21), suderinęs su NKVD generolu majoru J. Barta-

šiūnu ir NKGB generolu majoru D. Jefimovu; planą patvirtino SSRS NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvai generolas leitenantas Ivanas Tkačenka. Įvadinėje dalyje konstatuojama, kad po didelių kariuomenės puolimų prieš partizanus nukauta daug eilinių ir aukštesnio rango partizanų, paimta svarbių dokumentų. Iš dokumentų ir agentų pranešimų enkavedistai išsiaiškino partizanų vadovybės organizacinę struktūrą, vado Kazimieraičio asmenybę, išvaizdą, jo šeimos sudėtį, bet negalėjo nustatyti „A“ apygardos štabo būstinės dislokavimo vietos.

Kazimieraičio išvaizda taip nusakyta: truputį aukštesnis nei vidutinio ūgio, vidutinio kūno sudėjimo, veidas pailgas, plaukai žili, nosis vidutinė tiesi, apsivilkęs juodais trumpais kailinukais su balta apykakle, apsiavęs juodais chrominiais batais, kepurė žieminė, kailinė, lietuviško fasono, su snapeliu.

Enkavedistai išsiaiškino visą štabo struktūrą bei apygardos batalionų pavadinimus, jų veikimo teritorijas, vadus bei vadų slapyvardžius, paskirtus komendantus.

Pripažįstama, kad „A“ apygardos štabas dirbo didelį darbą, ruošdamas partizanų karinį rezervą ir mobilizaciją visuotinio išsivaduojamojo sukilimo atveju. Numatytos organizacinės priemonės nepriklausomos Lietuvos karinei ir civilinei valdžiai atkurti ir kariniai komendantai (pagal išleistus įsakymus ir nurodymus).

Štabas dirbęs didelį antisovietinį darbą tarp gyventojų, spausdinąs ir skleidžiąs antisovietinius atsišaukimus į lietuvių tautą ir raudonarmiečius (rusų kalba), kviesdamas juos naikinti NKVD ir NKGB aktyvą. Išleisti keturi laikraščio „Laisvės varpas“ numeriai.

Štabas turįs patikimą žvalgybą ir ryšininkus, iš kurių greitai gauna tikslių žinių apie sovietinės armijos judėjimą bei dislokaciją ir net armijos planus. Partizanai turį savo agentų tarp NKVD valsčių skyrių sribų (pvz., Mer-

kinės stribus Jauneiką ir Subačių, kuriuos NKGB nu- teisė už svarbių žinių perdavimą partizanams).

Plane pažymima, kad agentūrinis-operatyvinis dar- bas siekiant sunaikinti štabą tęsiamas. Užverbavus kva- lifikuotus agentus ir sugautus partizanų ryšininkus bei pogrindžio dalyvius, numatoma įterpti juos į pogrindį. Numatyta griežčiau tardyti svarbesnius asmenis siekiant išgauti iš jų visas žinias apie kitus pogrindžio dalyvius.

Nutarta siųsti į Kazimieraičio štabą žinomą ir patik- rintą agentą Viktorą, buvusį Lietuvos pulkininką. Pir- miausia įdarbinti jį Varėnos miškų ūkyje, kad galėtų iš- siaiškinti partizanams prijuočiančius asmenis, atsargiai ir slapčia bendradarbiams pasipasakoti, jog jis, buvęs ka- rininkas, daug „nukentėjęs“ nuo sovietų valdžios, no- riai padėtų partizanams. Tikėtasi, kad tai sužinoję ūkio darbuotojai papasakos partizanų ryšininkams, o šie pra- neš Kazimieraičio štabui. Pasisekus, numatomas veiks- mų planas, būdai ir ryšiai su NKGB.

Enkavėdistai spėjo, kad Kazimieraitis gali būti nepa- tenkintas dėl A. Ramanausko-Vanago padarytų klaidų. Jie stengėsi sukelti įtarimą, pasinaudodami sutapimu, kad tuojau po Vanago apsilankymo pas Kazimieraitį bu- vo užpultas štabo bunkeris... Tuo tikslu „pametė“ fikty- vius dokumentus, kuriuose rašoma, kad A. Ramanaus- kas „sąžiningai“ dirba NKGB, ir prašoma vyresnybės pa- skatinti jį – skirti premiją. Dokumentus „netyčia pame- tė“ prie spėjamų Kazimieraičio ryšininkų namų.

Antrą panašią istoriją enkavėdistai sukūrė, kad su- pjudytų partizanų būrių vadus Rugį – J. Jakubavičių ir Žaibą – Vaclovą Voverį. Žaibas tuomet veikė savarankiš- kai, nenorėdamas priklausyti nuo štabo, o Rugys vyk- dė štabo nurodymus. Čekistai sukūrė legendą, kad Žai- bas dirba NKGB. Tam „įrodyti“ jis esą suorganizuos če- kistų būrį, vadovaujamą lietuvio Beinoro, kuris vykdys

partizanų ieškojimo operaciją ir užeis į Rugio ryšininko namus. Ten pietų metu išgėrus „išduos paslaptį“, jog Žaibas – „jų“ žmogus. Tikėtasi, kad Rugio ryšininkas perduos tai štabui, o pastarasis daugiau nepasitikės Žaibu ar net jį sunaikins.

Šnipinėjimo veiklai suaktyvinti paskirtos 8 grupės prityrusių NKGB operatyvinių darbuotojų: po 2–3 žmones Druskininkuose, Marcinkonyse, Varėnoje, Merkinėje, Alovėje, Dauguose, Seirijuose ir Rudnioje, o kiekvienos grupės apsaugai – po 10–15 ginkluotų kareivių su karininku kiekvienoje grupėje.

Kazimieraičio štabo paieškai suorganizuota speciali koordinuojanti NKVD–NKGB grupė, kurios darbo planą patvirtino NKGB generolas majoras Piotras Kapralovas (ten pat, l. 3–6).

Nutarta „aktyviai“ tardant (kankinant) išgauti žinių iš suimto LLA atstovo Alytuje Šilo – Antano Jauniškio apie Kazimieraičio ryšininkus ir susitikimo butus Alytuje. Užverbuoti juos, kad galėtų sugauti Kazimieraitį, kai jis lankysis šiame mieste.

Merkinėje NKGB turėjo žinių tiekėją Bobriškį, dirbantį vykdomojo komiteto žemės ūkio skyriuje, kuris, naudodamasis tarnybine padėtimi, buvo pardavęs gyvulius, atimtus iš tremiamų partizanų šeimų, ir pasisavinęs pinigus. Dėl šio nusikaltimo NKGB nutarė jį kompromituoti, atleisti iš darbo ir atiduoti teismui. Bobriškis, vengdamas bausmės, turės eiti į pogrindį ir veikti pagal saugumiečių nurodymus, tuo labiau kad jo giminitis – partizanas (archyvo dokumentuose Bobriškio tikroji pavardė išpjauta).

Agentas Senis informavęs, kad vasario mėnesį „A“ apygardos štabo bunkeriai persikėlė iš Rudnelės apylinkių į Druskininkų miškus ir kad Cimakavo kaime gyvenantys eiguliai žino štabo buvimo vietą.

ŽLUGĖS SUMANYMAS

Vos pradėjus štabui dirbti naujame bunkeryje, gauta žinių, kad netoli slėptuvės vaikščioja nepatikimi žmonės. Slepiant nuo gyventojų intensyvių ryšininkų judėjimą, kuris neišvengiamas štabui aktyviai veikiant, susirūpinta, kaip išlaikyti slėptuvės slaptumą. Kazimieraičiui pasitarus su Daktaru – A. Kulikausku prieita prie išvados, kad kol dar nėra šalčių, vadavietę reikia perkelti kitur. Šiam reikalui prašė A. Ramanauskos Vanago pagalbos. Atvykus Vanagui su pasiūlymu, Kazimieraitis su štabo dalimi gruodžio 4 d. persikraustė už Merkio upės į bunkerį Lankininkų kaimo pakraštyje, miško ir Miglinos pievos sandūroje. Kartu išvyko Daktaras, Jūrininkas – Albertas Perminas ir Naras – Liudas Mulerskas. Besikraustydami gavo žinią, kad ties Mardasavo kaimu žuvo enkavėdistų užkluptas Geležinio Vilko rinktinės vadas Šernas – L. P. Švalkus su kitais 3 partizanais, kai kėlėsi per Merkį.

Žlugo Kazimieraičio viltys turėti štabui tinkamą atsarginę vietą globojamam Geležinio Vilko vado Šerno. Juo labai pasitikėjo, gerbė ir mylėjo. Jis prašė Šerno pa-

rinkti ir paruošti 1945–1946 m. žiemos sąlygomis vietą jau 1945 m. spalio mėn. Matyt, tai buvo ne tik žodinis prašymas. Iš patekusio į saugumo rankas Kazimieraičio rašto (paimtas iš žuvusio Šerno) matyti, kad šis įpareigotas tai padaryti. Jis skundėsi dideliais sunkumais. Štai kokius reikalavimus kėlė Kazimieraitis (laiškas cituotas rusų kalba NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko I. Rudykos 1946 m. vasario 22 d. ataskaitoje, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 205, l. 8):

„... Geležinio Vilko vadą įpareigoju, nepaisant sunkumų, išdėstytų Jūsų 1945 11 06 pranešime Nr. 3/6-10, per lapkričio mėnesį surasti ir paruošti saugią vietą apygardos štabo darbui Jūsų veiksmų plote. Vieta turi patenkinti šiuos reikalavimus:

1. Viena patalpa apygardos vadui ir jo adjutantui su apšvietimu, kur būtų galima dirbti ir gyventi.
2. Patalpa štabo 2-ojo ir 4-ojo skyrių viršininkams – 3 žmonėms, kur būtų radijo aparatūra, rašomoji mašinėlė ir kad tiktų šių žmonių poilsiui.
3. Patalpa spaustuvei, ne mažesnė kaip 3–4 kvadratinėjų metrų ploto, ir 3 dirbantiems žmonėms gyventi.

Visos šios patalpos gali būti paruoštos saugiose miško vietose (bunkeriuose arba pas patikimus gyventojus), nutolusiose per 2–4 km viena nuo kitos, kad būtų galima bet kuriuo metu susisiekti tarp jų saviems žmonėms.

4. Aprūpinti štabo darbuotojus maistu nors vienam mėnesiui, nes vadovybė daugiau kaip vieną mėnesį negalės vienoje vietoje būti.

Pasirašė „A“ apygardos vadas Kazimieraitis
Dzūkų miškai, 1945 11 30“

1945 m. gruodžio mėn. Kazimieraitis baigė rašyti ir rotatoriumi išspausdino partizanų mokymui brošiūrėlę 300 egz. tiražu ir programą, pagal kurią turėjo mokytis partizanai, norintys gauti puskarininkio laipsnį. Parengė plačius mobilizacinius nurodymus. Vanagas parengė pasižymėjusių partizanų apdovanojimo taisykles ir spec. pažymėjimus (narsumo ir uolumo juosteles). Įtemptai dirbo spausdindami „Laisvės varpą“, atsišaukimus. Iki 1946 m. liepos buvo išleisti devyni „Laisvės varpo“ numeriai. Juose spausdintų straipsnių autoriai – Kazimieraitis, Daktaras, Vanagas ir Jūrininkas. Tuo metu Kazimieraičiui labai rūpėjo partizanų centralizacijos reikalai, todėl stengėsi susisiekti su Ažuoliu – D. Jėčiu ir sujungti „A“ apygardos partizanus su Dzūkų rinktine. Tuo reikalu siuntė Daktarą pas Ažuolį.

PRO GELEŽINĘ UŽDANGĄ

Kazimieraitis seniai ieškojo ryšio su užsienin patekusiais lietuviais, su VLIK'u ir likusiomis Lietuvos diplomatinėmis tarnybomis, kad sulauktų paramos Lietuvos išsivadavimo kovai. Ieškojo tinkamų žmonių rezidentūrai Lenkijoje, per kurią lengviau pasiekti Vakarus. Sienai pereiti partizanai negalėjo pasinaudoti valdžios tarnautojų pagalba. Tai teko daryti nelegaliai – siunčiamą ryšininką pridengiant ir saugant partizanų ginkluota jėga. Lenkijos pusėje veikė Sovietų Sąjungos NKGB ir nuo jų priklausantys lenkų saugumiečiai. Perėjusiam sieną ryšininkui lenkų pusėje galėjo padėti ten gyvenantys lietuviai ir partizanų iš anksto nusiųsti rezidentai. Į Lenkiją šiam darbui partizanų vadas kvietė Vieciūnų (Neravų) kaimo mokytoją J. Kalpoką-Klevą, vėliau partizaną A. Suraučių (Surovecą)-Taurą. Bet jie atsisakė.

A. Suraučius prisimena (*Laisvės kovų archyvas*, Nr. 17, p. 170):

„Jūrininkas [Albertas Perminas] ir Sakalas [Alfonsas Damulevičius] pranešė man Kazimieraičio pasiūlymą:

eiti emisaru per sieną, pirmiausia į Lenkiją, o Lenkijoje įsitvirtinti ir laukti tolesnių uždavinių. Mat aš gerai moku lenkų kalbą, pažįstu lenkus, sugebėsiu verstis, be to, turiu mokslo draugų Suvalkų trikampyje apie Punkską ir Seinus. Jų padedamas, galėčiau užmegzti ryšius ir toliau. Likau vienas kokiam pusvalandžiui apsigalvoti. Supratau reikalą, bet mano atsakymas buvo neigiamas. Prašiau perduoti Kazimieraičiui mano teisinimąsi, kad, esant mano šeimos dabartinei padėčiai, negaliu jos palikti, juo labiau kad reikėtų išvykti nedelsiant – iki Kalėdų. Iš pasikalbėjimo suvokiau, kad ryšiams su užsieniu numatyta siųsti atstovus iš Tauro apygardos ir iš pietų Dzūkijos. Emisaru į užsienį taip pat buvo numatytas Neravų mokytojas Juozas Kalpokas. Mano per ryšininikus žodžiu perduoto atsisakymo užteko. Ilgai abejojau, kaip priderėjo apsispręsti“.

Vėliau kvietė Juozą Šeštoką (Šostaką)-Bijūną, bet suradus kitus Lazdijų rajono žmones jam vykti nereikėjo (J. Šeštoko straipsnis 1999 m. gegužės 31 d. „Druskonio“ laikraštyje „Buvau sėslusis partizanas“).

1945 m. lapkričio 25 d. gavęs žinią, kad į Alytų iš Kauno yra atvykęs svarbus asmuo, Kazimieraitis atidėjo į šalį kitus svarbius reikalus ir tuoj pat išvyko į susitikimą. Neradęs Alytuje, pasiekė Kauną ir susirado pagrindžio vadovus. Jų prašomas organizavo Lietuvos diplomatinės tarnybos žmonių, buvusių VLIK'o narių, Jono Deksnio ir Jurgio Valiulio – Karolio Drungos pervedimą per Lenkijos sieną. J. Deksnys prieš tris savaites nelegaliai buvo atvykęs iš Vakarų Vokietijos ir pristatęs kaip VLIK'o įgaliotinis. Pasitarus Kauno pagrindžio vadovams, Kazimieraičiui ir Deksniui, pastarasis gavo užduotį prasiveržti atgal į Vakarų ir rūpintis anglų bei amerikiečių parama. Iš Kauno išvažiavo

lapkričio 27 d. 6 val. ryto miesto Vykdomojo komiteto Kuro skyriaus automobiliu. Automobilį parūpino Juozas Deksnys, to skyriaus viršininkas, Jono brolis. Kartu važiavo ir Kazimieraitis. Vairavo darbuotojas Baršukas. Visi vaizdavo vykstančius malkų paruošų reikalu. Važiuojant per Merkinės miestelį vairą perėmė Kazimieraitis. Nuvažiavus už Merkinės apie 3 km, ties Uciekos dvaru, visi išlipo, automobilį grąžino į Kauną, o patys netolimoje Baublio sodyboje dar kartą aptarė tolesnės kelionės planus, išnagrinėjo esamą padėtį ir surašė išvadų protokolą (toliau pateikiamas). Paskui Šarūno rinktinės partizanai J. Deksnį su J. Valiuliu palydėjo iki Seinų miesto Lenkijos pusėje. Išvadose apibrėžtas partizanų kovos tikslingumas, organizacinė struktūra, kuria remdamiesi diplomatinės atstovybės žmonės galėtų ieškoti pagalbos.

Protokolas Nr. 4

1945 m. lapkričio mėn. 28 dieną LP „A“ apygardos vadas Kazimieraitis ir Lietuvos diplomatinės tarnybos atstovai X ir Y padarė tarptautinių ir vidaus politinių veiksmų analizę. Analizės išdavoje prieita prie sekančių išvadų:*

- 1) Lietuvos išlaisvinimo iš bolševikinės vergijos organizacija turi savo viršūnėje Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą, kuris šiuo metu tebeveikia, nors ir už Lietuvos ribų, tačiau su Lietuvos pasiuntinybėmis de facto atstovauja ir gina Lietuvos reikalus Suvienytųjų Nacijų tarpe.*

* Diplomatinės tarnybos atstovas X – VLIK'o narys Jonas Deksnys.

Atstovas Y – VLIK'o narys Jurgis Valiulis, pasidaręs fiktyvų dokumentą Karolio Drungos vardu kelionei į Vakarus.

2) Lietuvos Išlaisvinimo Organizacijai politiškai vadovauja Lietuvos Išlaisvinimo Taryba, sudaryta iš svarbesniųjų politinių grupių ar partijų atstovų, dalyvaujančių Vyr. Išlaisvinimo Komite, ir stipriausių karinių organizacijų atstovų.

Vienas karinių organizacijų atstovų Lietuvos Išlaisvinimo Tarybos tvirtinamas Vyriausiuoju partizanų vadu ar net išrenkamas Lietuvos Išlaisvinimo Tarybos pirmininku.

3) Praktišką Lietuvos išlaisvinimo organizavimą ir vadovavimą vykdo Vyriausiasis Partizanų Štabas per atitinkamus savo skyrius ir apygardų štabus.

4) Apygardų vadai skiria apskričių komendantus, apskričių partizanų vadus, apskričių viršininkus ir policijos vadus ir per juos parengia visą kraštą mobilizacijai.

Apygardų štabai paruošia išsivadavimo operacijų ir Lietuvos sienų apsaugos planus.

5) Lietuvos partizanai, nuvertę bolševikinę santvarką, užima saugoti ir ginti Lietuvos sienas faktiškai aiškiose kalbiniai etnografinėse sienose. Rytinės Lietuvos sienos praktiniais sumetimais užimamos tokios, kaip jos nustatytos Lietuvos ir Gudijos tarybinių vyriausybių. Pietų vakarų sienos turėtų būti užimamos tokios, kaip tai nustatyta Potsdamo konferencijoje, padalinant Rytprūsius tarp Lenkijos ir Sovietų Sąjungos.

Nurodytas sienas užimti ir ginti turi būti gautas Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komite sutikimas.

Lietuvos–Gudijos sienų, nustatytų 1920 m. Maskvos taikos sutartimi, užėmimo klausimas paliekamas išspręsti diplomatinio keliu.

6) Kazimieraitis turi daryti pastangų susirišti su LLA Vyriausiuoju vadu ir Tauro apygardos vadu, kad būtų paskubintas autoritetingo ir darbingo Vyriausiojo partizanų štabo sudarymas.

- 7) *Konstatuota trūkumas aukštesniųjų karininkų, sugebančių dirbti štabų organizacinį ir vadovaujantį darbą, ir sutarta, kad ponai X ir Y padės pastangų, kad galėtų iš užsienio grįžti būtiniausiai reikalingi aukštesni karininkai.*
- 8) *Kazimieraitis pasižadėjo nurodyti eilę vietų, tinkamų oro desantams.*
- 9) *Sutarta, kad ponai X ir Y šiuo pasitarimu prietas išvadas praneš užsienio lietuvių vadovaujamiems sluoksniams, o Kazimieraitis per jam nurodytą asmenį paimformuos Lietuvos politinius ir partizanų vadovaujamus asmenis.*

Nuorašas atitinka originalą:

Pasirašė KAZIMIERAITIS

Laisvės kovų archyvas, 1991, Nr. 1, p. 8–10.

Kazimieraitis į J. Deksnio misiją dėjo daug vilčių, nes sutiko plačiau mąstantį ir informuotą asmenį, siekiantį ir sugebantį atkurti ryšius su VLIK'u. J. Deksnys ir K. Drunga, patyrę nuotykių, pasiekė Vakarų Vokietiją ir perdavė VLIK'ui protokolą, parašė ataskaitą. J. Deksnys jau tada turėjo nemalonių išipareigojimų Rusijos kontržvalgybai, kurių, matyt, nenorėjo vykdyti. A. Ramanuskas šiuos įvykius prisimena taip (*Daugel krito sūnų...*, Vilnius, 1999, p. 161): „Tik daug vėliau sužinojome, kad pervažiuodamas sieną su Vakarais svečias MGB organų buvo trumpai sulaikytas. Patyrėme ir tai, kad jau tuomet MGB per provokatorių (prof. Markulį) žinojo apie jo išvažiavimą ir tik tam tikrais sumetimais leido Vakarus pasiekti“. Tai teigia ir Vytautas Mačiuika (*Savi ir svetimi*, Kaunas, 1994, p. 376), aprašęs pokalbį su J. Deksniu, įvykusį jo senatvėje. J. Deksnys sakęs: „Kai mudu su Brunium per Lenkiją atvykome į Lietuvą, tai

Brunius liko Kaune, o aš pasidaviau į Vilnių. Čia mane kapitonas Noreika supažindino su Ereliu. [...] Tai štai aš tam Ereliai ir papasakojau apie Brunių. O tas pranešė generolui Guzevičiui, su kurio žinia Erelis žaidė dvigubą žaidimą su pogrindžiu. Taigi Brunių išdavė Erelis, bet ne aš...“

Be to, V. Mačiuika tvirtina šiuos J. Deksnio pirmo atvykimo į Lietuvą faktus (p. 126): „Deksnys, atvykęs į Vilnių, greitai surado kontaktą su Vienybės komitetu. Kapitonas Noreika ir rašytojas Boruta supažindino Deksnį su Ereliu. Pastarasis, sužinojęs, iš kur atsirado Deksnys, pranešė Guzevičiui apie „svečią iš Vakarų“. Generolo Kuzmino vyrukai nelaukdami Guzevičiaus pritarimo sulaukė Deksnį traukinyje Vilnius–Kaunas. Tardomas Deksnys iš karto prisipažino, kas jis toks, išdavė Brunių, kuris be ilgų svarstymų buvo areštuotas. Po trumpo apdorojimo kontržvalgyboje su Deksniumi ir Bruniumi toliau dirbo Guzevičius...“

Prisistatę VLIK'ui, J. Deksnys su K. Drunga ieškojo pagalbos partizanams, užmegzdami ryšį su amerikiečiais ir anglais. Jų veiklos rezultatus yra išnagrinėjęs Liūtas Mockūnas knygoje „Pavargęs herojus“. Deja, nei VLIK'o, nei buvusios nepriklausomos Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienyje pastangos tuo metu nesugebėjo suteikti esminės pagalbos partizanams.

Emigracijoje vos tik atsikūręs VLIK'as rašė memorandumus su prašymais JAV ir Anglijos vyriausybėms, bet nesulaukė paramos. Be to, išeivijoje trukdė prasi-
dėję nesutarimai, kas gali atstovauti kovojančiam kraštui – VLIK'as ar buvusi Lietuvos diplomatinė atstovybė, kuri turėjo neoficialius buvusio LR prezidento A. Smetonos įgaliojimus. Amerikiečiai į visus to meto lietuvių bandymus gauti pagalbos žiūrėjo abejingai, nes

tai neatitiko tuometinės jų politikos. Juos užliūliavo Stalino dviveidiškumas. Tik po 3 metų susigriebė ir pradėjo rimtai žiūrėti į SSRS agresyvius veiksmus. Prasi-
dėjo „šaltasis karas“. Be to, VLIK'o pirmininkas Myko-
las Krupavičius neigiamai vertino J. Deksnio asmeny-
bę, netiesiogiai kaltino jį pomėgiu išgerti; dėl to esą bu-
vęs pradėtas nesąmoningas VLIK'o išdavimas nacių oku-
pacijos metu.

Kazimieraitis pasinaudojo ir kita proga. Sužinojęs, kad partizanams prijaučiančio gyventojų Košelino gimi-
naitė ruošiasi 1945 m. rugpjūčio mėn. išvykti į Angliją, parašė trumpą laišką buvusiam Lietuvos pasiuntiniui
Londone ministrui Broniui Kaziui Balučiui. Laiške ra-
šė apie partizaninę kovą ir prašė pagalbos radijo ry-
šiams nustatyti. Laišką išvažiuojančioji paslėpė savo ba-
teliuose po vidpadžiu. Galima manyti, kad laiškas pasie-
kė adresatą, nors Kazimieraitis nesulaukė atsiliepimo į
jo pranešimą. L. Mockūnas, tyrinėdamas J. Deksnio pa-
sirengimą grįžti į Lietuvą 1946 m. pavasarį, rašo, kad
B. K. Balutis atsiuntė laišką Stasiui Žymantui per anglą
Alexanderį McKibbiną (Macą), vykdžiusį žvalgybos ope-
racijas Baltijos kraštuose. S. Žymantas padėjo J. Deks-
niui susisiekti su anglų žvalgyba, iš kurios tikėjosi gauti
pagalbos. Anglai pažadėjo, tačiau pradžiai J. Deksniui
davė tik šimtą dolerių ir pareikalavo pateikti žvalgybinių
žinių. Tuometinis Secret Intelligence Service (SIS) 9-ojo
skyriaus šefas, atsakingas už agentūrinę veiklą Rytų Eu-
ropos šalyse ir Sovietų Sąjungoje, Kimas Philby išdavė
jį Maskvos NKGB. Maskva žinojo apie numatomą
J. Deksnio sugrįžimą į Lietuvą ir stengėsi tai kontroliuo-
ti. Tam pasitarnavo pasidavęs Vilniaus universiteto pro-
fesorius J. Markulis-Erelis, kuris pagal NKGB užduotį
sugebėjo apgaulingai prieiti prie Tauro apygardos vado

Mykolo Jono – Zigmo Drungos ir dalyvauti partizanų vadų pasitarimuose, apsimesdamas Aukštaitijos partizanų atstovu. Erelis sužinojo Tauro ir „A“ apygardų vadų planus, apie J. Deksnio sugrįžimą ir užmezgė su juo ryšį. Nuo šiol pradėjo baisų partizanų veiklos griovimo ir naikinimo darbą. J. Deksnys taip pat patikėjo J. Markuliu, buvo įviliotas į NKGB spąstus ir priverstas dirbti Lietuvos išlaisvinimo kovos griovimo darbą.

Niežai, parazitai, sribai...

Po Šerno – L. P. Švalkaus žūties 1945 m. gruodžio 10 d. pasitarime su jo būrių vadais, dalyvaujant A. Ramanauskui-Vanagui, Kazimieraitis pakartotinai įpareigojo Liną – Praną Svirską ir Kostą – Adolfą Kalantą, einantį Lūšies – L. Tarasevičiaus pavaduotojo pareigas, įrengti jų veiklos plote patalpas apygardos vadovybei. Ar tai buvo padaryta, neaišku.

Vanago pasiūlyta slėptuvė Lankininkų kaime buvo nepatogi, per maža dirbti 4 vyrams, nešildoma, visą laiką drėgna. Žibalo neturėjo, degino spingsulėje kiaulės taukus, kartais pasišviesdavo žibintuvėliais. Priimtas į štabą raštvedžio pareigoms partizanas Naras – L. Mulerskas susirgo gripu. Visus užpuolė niežai ir parazitai. Vargo su išklerusiu radijo imtuvu – dėl blogų kontaktų vos girdėjo užsienio laidas. Padirbus šioje slėptuvėje 10 dienų, prie pat slėptuvės gruodžio 14 d. įvyko susišaudymas. Kazimieraitis su štabo nariais buvo išėję į paviršių ir pasitraukė šiek tiek į šalį. Susikovė atvykę Merkinės sribai su Vanago grupės partizanais. Per susišaudymą žuvo Merkinės sribų vadas. Reikėjo laukti rusų

kariuomenės atsakomojo smūgio. Tuo metu partizanai, vadovaujami Vanago ir turėdami Kazimieraičio pritari-
mą, ruošėsi smūgiui prieš suižūlėjusius Merkinės stri-
bus, kurie pradėjo visur slankioti, žvalgyti ir užpuldi-
nėti atskirus partizanus. Šerno žūtis irgi reikalavo atpil-
do. Buvo rengiamas Merkinės enkavedistų ir sribų būs-
tinės užpuolimas.

Po susišaudymo štabas sugrįžo į žieminį bunkerį prie Skroblaus upelio, į Ėglio – J. Kraunelio apsaugą. Bet šioje slėptuvėje neveikė radijo aparatai. Kazimieraičiui buvo būtina sekti politines žinias. Susirgo gripu štabo nariai Karklas – P. Platūkis, Žilvitis – V. Kraunelis ir Ėg-
lis. Vanago įvykdytas Merkinės puolimas (1945 m. gruodžio 15 d.) buvo ne tik karinis, bet ir žymus moralinis laimėjimas, pakėlęs gyventojų nuotaiką. Po to Vanagui atvykus į vadavietę, jis buvo prašomas surasti geresnį ra-
dijo aparatą. Toks prašymas išsiųstas ir Balučiui – Juo-
zui Balčiui. Kūčias, Kalėdas ir Naujuosius 1946 metus štabo nariai sutiko ramiai; nuėjo į Rudnelės kaimą* pa-
sisvečiuoti pas patikimus gyventojus Krušius ir Žilvičio tėvus Kraunelius, išsiprausė pirtyje. Beje, gruodžio 29 d. ir sausio 1 d. Rudnelės kaimą buvo užplūdę en-
kavedistai. Apie 300 kareivių darė kratas pas gyventojus ieškodami partizanų.

1946 m. sausio 4 d. į štabą vėl atvyko Vanagas ir Ba-
lučio partizanai; jie atsinešė po radijo aparatą. Tačiau koks buvo nusivylimas, kai atsineštieji aparatai čia nevei-
kė, nors prieš tai buvo geri. Galėjo būti kalta vietovė –
gilus klonis, užstotas aukštų kalvų. Nieko kito nebeliko,

* Rudnelės kaimo prie Skroblaus upelio pavadinimas oficialiuose dokumentuose yra Rudnia, bet norėdami atskirti nuo kitos Rudnios vietiniai gyventojai jį vadina Mažaja Rudnia arba Rudnele.

kaip priimti Vanago kvietimą Kazimieraičiui persikraustyti į Vanago būstinę. Kazimieraitis iš štabo išvyko kartu su Vanagu, palikęs bunkeryje štabo darbuotojus Ėglį, Žilvitį, Narą ir Karklą. Sausio 12 d. didelės rusų kariuomenės pajėgos buvo atsiųstos ieškoti Kazimieraičio būstinės. Enkavėdistai jau turėjo žinių (iš suimtų tardomų asmenų ir agentų pranešimų), kad prie Rudnelės kaimo yra slėptuvė. Suimtą ir surištą ryšininką Kaributą – Kęstutį Valentukevičių atsivežę į Rudnelę vertė parodyti bunkerio vietą. Jis juos vedžiojo po tuščias anksčiau vasarines vadavietes, kurios buvo ne per toliausiai nuo žieminio bunkerio. Tuo metu likę žieminiam bunkeryje štabo darbuotojai su reikalais buvo išėję į paviršių. Šūnys ir kareiviai juos aptiko. Prasidėjo susišaudymas. Ėglis su kulkosvaidžiu narsiai gynėsi, kol žuvo. Naras norėjo išnešti štabo dokumentus, sudėtus į portfelį. Bėgdamas nuo priešų, portfelį paslėpė Skroblaus krante po išvirtusia pušimi. Nubėgo iki kaimelio, bet ten nepavyko pasislėpti, turėjo bėgti toliau. Kopdamas į šlaitą buvo sunkiai sužeistas, pateko nelaisvėn. Karklas tuo metu nešėsi maistą, užsikirto jo ginklas, todėl buvo sveikas sugautas. Žilvitis sugebėjo pasitraukti, nukovęs jį persekiojusį enkavėdistą. Slėptuvės tą dieną užpuolikai nesurado, bet kitą dieną, sekdami likusiais sniege pėdsakais, aptiko Narą paslėptą portfelį ir slėptuvę. Iš slėptuvės paėmė rašomąją mašinėlę, rotatorių, du radijo imtuvus, radijo siųstuvą (patys partizanai neminėjo siųstuvo), ginklus, bunkerio įrangą, Kazimieraičio dienoraštį, štabo įsakymus, direktyvas, mobilizacinius nurodymus ir kitokius dokumentus. Prie surastos slėptuvės enkavėdistai paliko pasalą ir tykojo maždaug savaitę.

Per šį užpuolimą Kazimieraitis antrą kartą patyrė daug nuostolių: neteko labai artimų, ištikimų bendra-

darbių ir didelės dalies savo darbo. Štabo veiklai atnaujinti reikėjo daug pastangų. Užpuolimo metu Kazimieraitis buvo su Vanagu. Kitą rytą gavę žinią labai sielojosi. Vanagas taip aprašo išgyvenimus (*Daugel krito sūnų...*, p. 200, 201): „[...] Kazimieraitis, užsikniau- bęs ant stalo, ilgai rymojo paskendęs savo mintyse. Bunkeryje viešpatavo tylą, nes nė vienas nepradėjo kalbos. Nors visi buvome prislėgti blogos žinios, bet jau- tème, kad Kazimieraitis sielojasi daugiausia iš visų. Pir- mieji žodžiai, kuriais Kazimieraitis į visus prabilo, bu- vo šie: „Tokia Dievo valia. Belieka pasimelsti už žuvu- sius ir dar energingiau griebtis darbo“. Kazimieraičio nuomone, jeigu jis taip netikėtai liko gyvas, matyt, Aukščiausiojo taip yra lemta, kad jis toliau dirbtų ir vadovautų partizanams. [...] Kadangi Kazimieraitis iš savo vadavietės buvo išvykęs tik dėl to, kad joje ne- veikė radijo aparatas, o jis norėjo išleisti spaudą, tai laikė taip pat nepaprastu atsitikimu. Jis manė, kad Die- vas prieš nelaimę jį tarsi perspėja ir atsiunčia angelą sargą, kuris jį išgelbsti artimo žmogaus tarpininkavi- mu. [...] Kazimieraitis nepaprastai mylėjo žuvusius vy- rus ir jų gailėjosi. Praėjo mėnuo laiko, ir tik tuomet buvo galima suprasti, kad Kazimieraitis jau įveikė šitą nelaimę“.

Vanago slėptuvėje

Sausio–kovo mėn. Kazimieraitis naudojosi A. Rama- nausko-Vanago slėptuve. Ji buvo įrengta aukštame de- šiniajame Merkio upės krante Kasčiūnų kaime, Jakavo- nių sodyboje už tvarto. Jakavonių šeima juos globojo ir

maitino, o jauniausias sūnus Juozukas-Tigras buvo ryšininkas ir didelis pagalbininkas. Kazimieraitis, atitokęs nuo netekčių, griebėsi darbo.

Dar 1945 m. rugsėjo mėn. į partizanų akiratį buvo patekęs Jonas Kizilaitis (Ivavičius) su žmona. Jis mokėjo padirbinėti dokumentus, spausdinti, turėjo graverio specialybę, todėl buvo kviečiamas į talką dauginti partizanų spaudos. Kizilaitis pasirinko Aušros slapyvardį, o žmona Irena – Adomėlio. Kazimieraitis sudarė sąlygas: lapkričio mėn. jiems specialiai įrengė slėptuvę, pavedė Briedžio – Kleopo Kraunelio grupei tiekti jiems maistą, o Vaidevučiui – Rokui Bingeliui globoti spaudos dauginimo reikalus. Lapkritį Aušra sąžiningai dirbo, bet gruodį pamažu apsileido ir ėmė girtuokliauti. Jis reikalavo degtinės. Polinkį į stiklelį turėjo ir Briedžio grupės vyrai, todėl Kazimieraičiui buvo sunku palaikyti drausmę. Sausio–vasario mėn. Aušra susirgo, gerklėje iškilo votis; jis nebedirbo, išgėrinėjo.

Tuo metu Kazimieraitis su Vanagu patys spausdino „Laisvės varpą“ ir atsišaukimus, nukreiptus prieš rinkimus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą, o po rinkimų (1946 m. vasario 9 d.) atsišaukimuose aptarė rezultatus ir atskleidė rinkimų klastojimą. Jiems spausdinimo darbus atlikti padėjo partizanas Genys – Petras Vaitkus iš Mergežerio kaimo.

Nors Aušra blogai dirbo ir Vanagas juo nepasitikėjo bijodamas išdavystės, bet Kazimieraitis vylėsi, kad davęs priesaiką žmogus jos laikysis. Sąlygos spausdinti bunkeryje žiemą, kai blogas apšvietimas, buvo tikrai sunkios. Tai pripažino ir Jūrininkas – A. Perminas su Ėgliu – J. Krauneliu, gruodžio 17 d. nunešę Aušrai spausdinti „Laisvės varpo“ antrąjį numerį. Kazimieraitis tada planavo su Aušros pagalba surinkti spausdini-

mo mašiną. Stovus jau turėjo, trūko šriftų ir kai kurių detalių. Jų įsigyti siuntė ryšininkus į Kauną ir Vilnių. Daug padėjo Vaidevutis, jis net po tris kartus važinėjo į Kauną ir Vilnių šrifto komplektavimo reikalui, popieriaus, tušo ir kitų spausdinimo priemonių atvežti. Tuo rūpinosi ir mokytojas Kaributas – K. Valentukevičius, buvęs Marcinkonių būrio vadas, perėjęs dirbti ryšininku Z. Šerkšnas-Laukaitis, anksčiau buvęs aktyvus partizanas Algirdas Vainilaitis iš Mergežerio kaimo, Kazimieraičio patarimu legalizavęsis ir gavęs ūkvedžio darbą Vilniaus I ligoninėje. Šis daug prisidėjo tiekdamas medikamentus, kurių partizanams tikrai nemažai reikėjo. Kelia abejonių kai kurių kitų ryšininkų iš Vilniaus nuoširdumas; jie Kazimieraičio štabui pranešdavo, kad paruošta siunta su spaustuviniu šriftu, bet kai ryšininkas Vaidevutis nuvykdavo paimti, paaiškėdavo, kad siunta neparuošta. Tada Vaidevutis pats eidavo į „Spindulio“ spaustuvę pas pažįstamą merginą Marytę Kraunelytę, kuri ten dirbo kadru skyriuje sekretore, arba pas pažįstamas merginas Skopeckaitę ir Marijoną Zurlytę – šios dirbo spaustuvėje ir gyveno spaustuvės bendrabutyje. Jų prašydavo gauti šrifto. Vaidevutis galėjo būti pastebėtas negerų akių, tarnaujančių enkavedistams, kurie labai saugojo spaustuves. Neilgai trukus, 1946 m. sausio 11 d., saugumiečiai suėmė Marcinkonių geležinkelio stotelėje grįžtantį iš Vilniaus su spausdinimo priemonėmis K. Valentukevičių. Šis kartu su Z. Šerkšnu sausio 8 d. buvo pasitarime pas Joną Noreiką-Generolą Vėtrą, kuriam buvo perdavę Kazimieraičio prašymą dėl spausdinimo medžiagų. Vasario 8 d. saugumiečiai suėmė Z. Šerkšną, vežantį Dzūkų grupei popierių ir medikamentus, o kovo 8 d. – ir Vaidevutį, išėjusį iš merginų bendrabučio su šriftu ir spausdinimo priemonėmis.

mis. Tuoju po Vaidevučio arešto buvo suimtos Skopeckaitė, M. Zurlytė ir Budėnas.

Kazimieraitis iš Vanago būstinės dukart vyko į Kauną; jis laukė svarbių žinių iš išvykusio į Vakarų J. Deksnio. Pirmoji Kazimieraičio kelionė buvo sausio 17–20 d., kita – apie kovo 18–22 d. Bet iš J. Deksnio žinių nebuvo. Dar gruodžio pabaigoje Kazimieraitis siuntė Daktarą – A. Kulikauską į Kauną su pranešimu, kad J. Deksnys sėkmingai išlydėtas per Lenkijos sieną. Daktaras pakeliui turėjo užvežti Kazimieraičio laišką Ažuoliui – D. Jėčiui su pasiūlymu susijungti. Tačiau Daktaras tų užduočių neįvykdė. Susitikęs su Ažuoliu ir gavęs neigiamą atsakymą, į Kauną nenuvyko, o važinėjo į savo tėviškę Miroslovo apylinkėse ar kur kitur. Praleidęs pusantro mėnesio, tik vasario pradžioje susitiko su Kazimieraičiu. Daktaras melavo, kodėl neįvykdė užduoties. Kazimieraitis, pasitaręs su Vanagu, paties Daktaro prašymu laikinai pavedė jam eiti Šarūno rinktinės vado pareigas. Kadangi Daktaras per tą laiką buvo išsiaiškinęs galimybes užmegzti ryšius su Tauro apygardos partizanų vadovybe, jam ir pavesta tai padaryti, taip pat surasti Kazimieraičio štabui vietą Šarūno rinktinės veikimo rajone, saugomą Siaubo – A. Grušausko partizanų.

Nesibaigianti naujakurystė

Kovo pabaigoje štabo bunkeris-slėptuvė buvo įrengta Petro Petrausko troboje Snaigupės kaime (žr. brėž. Nr. 3). Šeimininkas turėjo įsirengęs slėptuvę savo šeimai ir turtui dar frontui artėjant. Dabar slėptuvė buvo padidinta, papildomai iškasus gyvenamojo namo lauko

PLP ŠTABO SLÉPTUVÉ PETRO PETRAUSKO
SODYBOJE SNAIGUPĖS KAIME

EKSPLIKACIJA

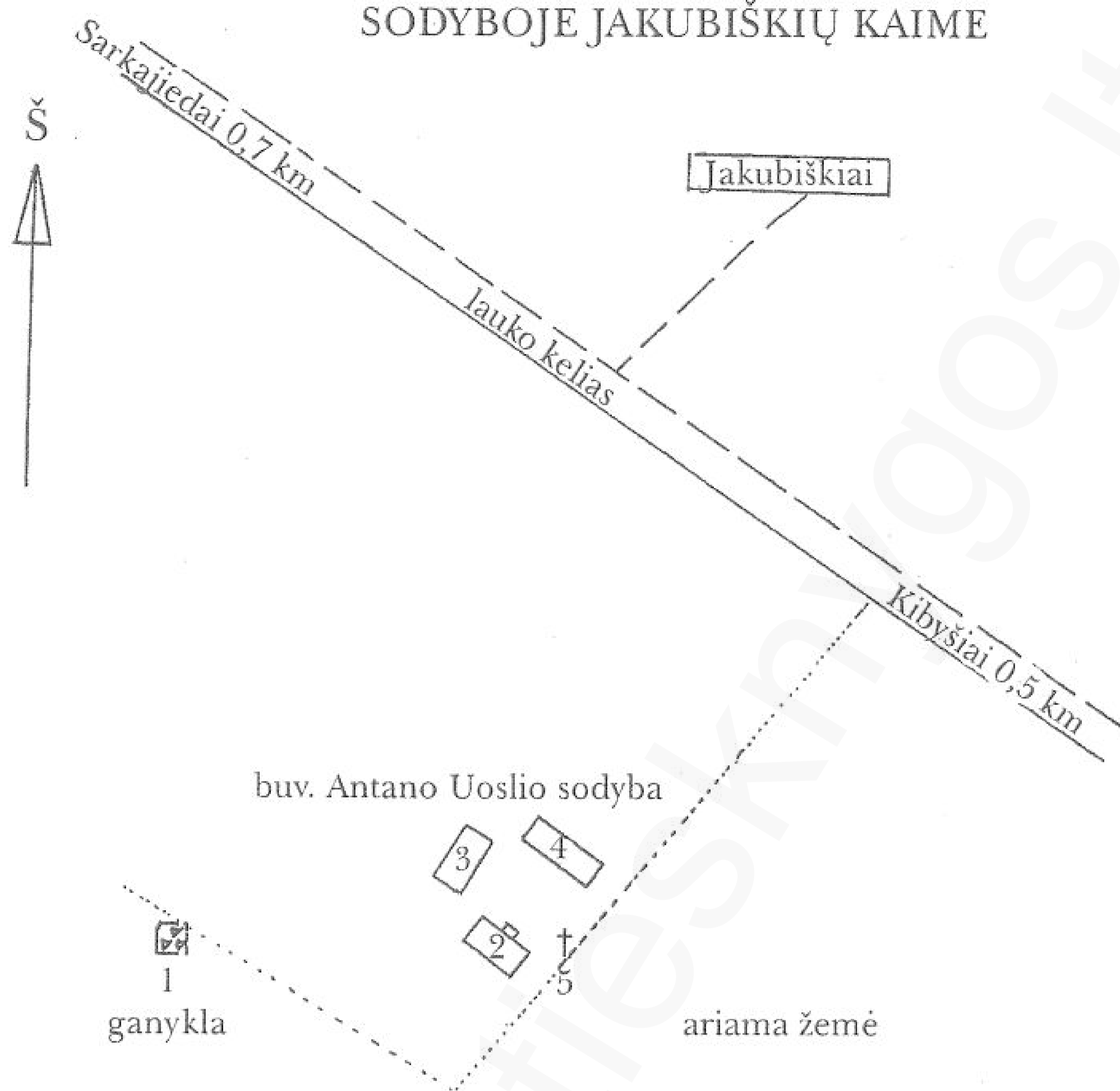
- 1 Buv. P. Petrausko namas
- 2 Bunkerio vieta

Brėžinys Nr. 3

pusėje 2×1,5 m dydžio rūsi, sutvirtinus sienas ir lubas rąsteliais. Senas įėjimas į slėptuvę buvo iš vidaus po krosnimi, o naujasis – iš lauko pusės su užmaskuota landa, ant jos pastatytos kopėčios užlipti į pastogę. Šioje slėptuvėje štabas gyveno ir veikė visą balandžio mėn. Čia dirbo Kazimieraitis, Jūrininkas – A. Perminas, Tauras – Antanas Subačius ir Laisvūnas-Diemedis – Juozas Gegužis. Daktaras – A. Kulikauskas gyveno netoli štabo Vlado Potelio sodyboje įrengtoje slėptuvėje. V. Potelis buvo P. Petrausko žmonos brolis, turėjo Snaigupės kaimė ratinę. Joje buvo dvi slėptuvės. Viena naudojosi jis pats, o kitoje gyveno Daktaras ir ja naudojosi štabas. Štabo darbuotojai maitinosi pas Petrą Vaisėtą. Spaustuvė iš Merkio grupės taip pat perkelta arčiau štabo, į bunkerį Puščios miške, apie 300 m į šiaurę nuo Butelionių (Buteliznos) kaimo. Čia išspausdinti keli „Laisvės varpo“ numeriai (apie 11 tūkst. egz.). Aušrai – J. Kizilaičiui spausdinimo darbus atlikti padėjo Ažuolo – A. Bučiono sūnus Jaunutis, dukros Marytė ir Onutė.

Po Pietų Lietuvos partizanų suvienijimo Kazimieraitis perkėlė savo štabą į Jakubiškių kaimą pas Antaną Uoslį (žr. brėž. Nr. 4). A. Uoslis savo troboje taip pat iš ankčiau turėjo slėptuvę. Slėptuvė padidinta, be to, šeimininkas štabui leido naudotis ir vienu kambariu. Maisto atsargas laikė mažame kiemo rūsyje, kuris buvo apkrautas akmenimis ir iš išorės atrodė lyg akmenų krūva. Pas A. Uoslį štabas dirbo visą gegužės mėn. Į štabą buvo perkeltas iš Tauro apygardos naujas darbuotojas Antanaitis – Sergijus Staniškis, kuriam pavesta patikslinti mobilizacinius planus visuotinio sukilimo atveju, jeigu ateitų pagalba iš Vakarų. Be to, į štabą sugrįžo ir Daktaras, kuris buvo atleistas iš Šarūno rinktinės vado pareigų, nes Šarūno rinktinė perduota Tauro apygardai. Šiuo

PLP ŠTABO SLÉPTUVÉ ANTANO UOSLIO
SODYBOJE JAKUBIŠKIŲ KAIME

Kikiškės bala

EKSPLIKACIJA

- 1 Akmenų krūva, kur slėpė maistą
- 2 A. Uoslio troba, kur po kambariu buvo bunkeris
- 3 Tvirtas
- 4 Kluonas
- 5 Kryžius

Brėžinys Nr. 4

laikotarpiu štabas produktyviai dirbo. Spaustuvė perkelta į Puščios miške pastatytą palapinę iš šiaudų (3–4 km nuo Krivonių kaimo ir apie 9 km nuo Druskininkų). Čia išspausdinti du laikraštėliai rusų kalba „Kokia yra tarybinė tiesa“ ir du „Laisvės varpo“ numeriai. Tekstą atnešdavo iš apygardos štabo ryšininkai Medinis ir Milžinas. Gegužės 21 d. „šukuodami“ mišką saugumiečiai aptiko tą palapinę. Aušrą ir jo žmoną suėmė, paėmė spausdinimo priemones, popieriaus atsargas ir neišdalytus spaudinius. Tačiau rotatoriaus nesurado, todėl jis vėliau perneštas į Liepiškių kaimą. Po šio įvykio štabas iš A. Uoslio sodybos išsikraustė į skubotai parengtus Žaliamiškio bunkerius. Išeidami dalį štabo dokumentų paslėpė A. Uoslio sodyboje – sudėjo į butelį ir užkasė prie sodybos kryžiaus. Vėliau A. Uoslis už pagalbą partizanamis buvo nuteistas 10 metų lagerio, iš kurio nesugrįžo (1951 m. mirė), jo šeimą su 4 vaikais 1951 m. ištrėmė, sodybą sudegino.

VIENIJIMO RŪPESČIAI

Masinė partizaninė kova prasidėjo vos tik įžengus į Lietuvos teritoriją Raudonosios armijos daliniams. Šios kovos pagrindinis variklis buvo viltis apsaugoti savo kraštą ir jėgas, kurias telkė VLIK'as ir LLA. Paskui Raudonosios armijos dalinius slinko NKVD kariuomenė, kuri vykdė terorą prieš vietos gyventojus. Dangstydamiesi „teritorijos valymo nuo atsilikusių vokiečių okupantų ir lietuvių nacionalistų“ tikslais, pradėjo gaudyti jaunos vyrus, suiminėti, bėgančius šaudyti, padeginėti sodybas, kuriose buvo pasislėpusių. Dėl šios priežasties didelė dalis vyrų bėgo slėptis į miškus. Kartu pateko ir daug jaunų buvusių kariškių, kurie ėmėsi organizuoti vyrus į būrius ir mokė, kaip gintis su ginklu.

Kazimieraitis nuo pat pradžios turėjo tikslą jungti tuos atskirus būrius į vieningą partizanų veiklos sistemą. Pirmiausia subūrė Dzūkų partizanų grupę, vėliau ieškojo ryšių su Šarūno rinktine, Vanago, Lūšies, Žaibo, Žalio Velnio būriais. Taip išaugo „A“ apygarda. Nesisekė tik su Dzūkų atskirosios rinktinės vadu Ažuoliu – D. Jė-

čiu, kuris nebuvo linkęs skubėti ir vienytis į didesnius organizacinius vienetus. Kazimieraitis buvo susidūręs su LLA, kuri irgi stengėsi centralizuoti visus partizanus po savo vėliava. Jos vadai buvo kariškiai, bandę legaliai gyventi. Ažuolis jų vengė, norėjo didesnės konspiracijos ir prieštaravo Kazimieraičiui, bandžiusiam vienytis su LLA. Po susitikimų su J. Deksniu Kazimieraitis suprato, jog būtina ieškoti ryšių su Vyriausiąja LLA vadovybe, Tauro apygardos vadu, kad būtų paskubintas autoritetingo ir darbingo Vyriausiojo partizanų štabo sudarymas.

Su arčiausiai esančia Tauro apygarda, tuo metu vadovaujama Mykolo Jono – Z. Drungos, pavyko užmegzti ryšį. Kazimieraičio nurodymu šito ėmėsi ryšininkas Juozas Šumskas-Putinas. Jis savo prisiminimuose rašė (str. „Kovojanti Dainava“ Dzūkijos nacionalinio parko leidinyje „Liškiava“, Marcinkonys, 2000, p. 95): „Vieną dieną Kazimieraitis įteikė man slaptą paketą, kurį turėjau išsiųsti Tauro apygardos vadui Z. Drungai-Mykolui Jonui. Tai nedelsdamas padariau. Po kurio laiko atėjo tuo pačiu keliu atsakomasis paketas. Gavau naują užduotį. Kazimieraitis pasiuntė Mykolui Jonui raštą, kuriame nurodė, kad aš įpareigotas organizuoti jų susitikimą“. Ryšininkas iš Mykolo Jono vėliau gavo žinią, kad jis galėsias atvykti tik 1946 m. sausio mėn. Iš tikrųjų toks susitikimas įvykęs sausio pabaigoje (vėliau vadai dar susitiko balandžio 9 ir 23 d.).

Tauro ir „A“ apygardų vadų susitikimas įvyko Ricielių kaime 1946 m. sausio pabaigoje. J. Šumsko liudijimu, Mykolas Jonas atvykęs su savo pavaduotoju Auksučiu – Vaclovu Navicku, taip pat kapitonu Antanaičiu – S. Staniškiu. Kazimieraitis atvykęs su Daktaru – A. Ku-

likausku ir Vanagu – A. Ramanausku, lydimi Siaubo – A. Grušausko partizanų būrio, kuriam ir čia teko rūpintis apsauga. Susitikime nutarta apygardas sujungti ir pavadinti Pietų Lietuvos partizanais (PLP). Vadu išrinktas Kazimieraitis, pavaduotoju – Mykolas Jonas, kuris kartu liko ir Tauro apygardos vadu. Tauro apygardos štabas liko Marijampolės valsčiaus Skardupių kaime. PLP štabas sudarytas toks: Antanaitis – pirmojo operatyvinio skyriaus vadas, Daktaras – spaudos ir informacijos skyriaus viršininkas, atleidus jį iš laikinai einamų Šarūno rinktinės vado pareigų. PLP štabo vadavietę nutarta perkelti į Šarūno rinktinės valdas. Posėdyje smulkiai išnagrinėti partizanų veiksmų ir taktikos klausimai. Nutarta veikti sutartinai – stipriai smogti tautos išgamsams, šnipams, rengti pasalas. Itin aktyviai veikti kiekvieno mėnesio pabaigoje šviesiomis mėnesienos naktimis, paskui dingti. Pasibaigus posėdžiui, vadovaujami Mykolo Jono, visi pasimeldė.

Nuotykingą grįžimą iš vadų susitikimo išsamiai yra aprašęs A. Ramanauskas-Vanagas. Tą vakarą jie praleidę globojami Siaubo. Sočiai vakarieniavę, o kitos dienos pavakarę Kazimieraitis, Vanagas, Vyturys – Jonas Večkys ir Dūda – Jonas Kibildis rogėmis nušliaužę Nemuno link. Jau temstant ryžosi stabtelėti ir sušilti Panaros mokykloje. Čia kaip tik lūkuriavę enkavedistai. Įvyko susidūrimas. Per susišaudymą teko bėgti. Atsidūrus prie gretimos sodybos, Vyturys Vanagui pasakęs: „Vadas krito ir nebesikėlė...“ Nuo persekiojimo išsigelbėję Vanagas su Vyturiu krintosi dėl Kazimieraičio likimo: gal žuvo, gal sužeistas pateko į rusų nagus... Kai persikėlė per Nemuną ir užėjo pas gerai pažįstamą gyventoją, čia jų laukė nepaprastai džiugi staigmena: netrukus į tos pačios pirkios duris pasibeldė „žuvęs“ Ka-

zimieraitis! Pasirodo, jam pavyko per sumaištį pergudrauti persekiotojus. Nugriuvęs išsinėrė iš žieminės „burkos“ ir nusigavo į pašiūrę prie kluono. Rusai iškrėtę kluoną, net šaudę į šalines, bet pašiūrės tuokart nepatikrinę, tik vėliau, jau gerokai po laiko, aptikę jo pėdsakus. Kazimieraitis sėkmingai pasprukęs, atskubėjęs prie Nemuno ir persikėlęs.

Buvo sutarę, kad Kazimieraitis ir Mykolas Jonas balandžio 23 d. nuvyks kartu į Punią pas Ažuolį įtikinti, jog būtina vienytis. Jiems balandžio 23 d. susitikus, Ažuolis sutiko su anksčiau priimtais jungimosi sprendimais ir kartu pasirašė posėdžių protokolus bei Kazimieraičio parengtą Lietuvos partizanų vadų deklaraciją.

Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo deklaracija

1946 m. balandžio 23 d. mes, Lietuvos partizanų vadai, prisiėmėme atsakomybę vadovauti kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir, remdamiesi tautos valia, pripažinome, jog būtina skelbti lietuvių ir kitoms tautoms bei valstybėms principus, kuriais bus vadovaujamasi valdant atkurtą nepriklausomą Lietuvą ir kuriuos Lietuvos ginkluoti partizanai, padedami savo tautos, saugoja ir gina:

- 1. Lietuvos valstybės santvarka bus laisva, demokratinė.*
- 2. Valdžia nepriklausomoje Lietuvoje priklausys tautai.*
- 3. Valstybę valdys laisvuose demokratinuose rinkimuose išrinktas Seimas ir jo sudaryta Vyriausybė.*
- 4. Seimas renkamas laisvuose demokratinuose rinkimuose tiesioginiu ir slaptu balsavimu iš partijų pasiūlytų kandidatų, bet ne pagal partijų sudarytus sąrašus.*
- 5. Seimo deputatai atskaitingi savo rinkėjams, bet ne partijų vadams.*

6. Seimas, spręsdamas šalies statusą ir ryšius su užsienio valstybėmis, turi vadovautis didžiosios dalies tautos valia, taip pat atsižvelgti į teisingus mažumos reikalavimus, remdamasis Jungtinių Tautų principais.
7. Lietuvos komunistų partija negali būti pripažinta teisėta, nes jos siekiai ne demokratiniai, o diktatoriniai, ir ji, vykdydama svetimos lietuvių tautai, t. y. Sovietų Sąjungos komunistų partijos nurodymus, prisijungė prie lietuvių tautos nepriklausomybės naikinimo ir kalta dėl geriausių lietuvių tautos sūnų žudymo ir trėmimų.

Šis lietuvių partizanų sprendimas gali būti pakeistas tik ta sąlyga, jeigu Lietuvos komunistų partija atsisakytų diktatorinio ir revoliucinio principo ir priklausymo kitai valstybei, be to, išpirktų savo kaltę tautai, pasiekdama iš Sovietų Sąjungos:

- a) taikiu būdu išvesti iš Lietuvos visas Sovietų Sąjungos kariuomenės jėgas (tiek karines, tiek vidaus),
 - b) pripažintų laikinąją Lietuvos vyriausybę, kurią sudarytų Lietuvos išlaisvinimo komitetas.
8. Lietuvos partizanų suvažiavimas visais būdais palaiko Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto – VLIK'o siekius atkuriant Lietuvos nepriklausomybę.

Lietuvos partizanų vadai, skelbdami šią Deklaraciją, kreipiasi į lietuvių tautą prašydami dar aktyviau padėti partizanams jų kovoje atkuriant Lietuvos nepriklausomybę.

LYA, f. K-1, ap. 3, b. 184, l. 235–236.

Versta iš rusų k.

Pasirašė partizanų vadai: Kazimieraitis, Ažuolis, Mykolas Jonas, Daktaras ir Antanaitis, o visuomenės vardu – Garibaldis, literatas Konstantinas Bajerčius. Ši deklaracija vėliau buvo išspausdinta „Laisvės varpe“.

Originalus deklaracijos tekstas dar nesurastas. Jis pateko į KGB rankas 1946 m. gruodžio 7 d., suradus A. Uoslio sodyboje Jakubiškių kaime paslėptą PLP štabo archyvo dalį.

Partizanų vadai, tęsdami VLIK'o siekius, prisiėmė atsakomybę už vadovavimą Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo kovai. Jie numatė ateities tikslus, būsimosios Lietuvos santvarką, Seimo rinkimų tvarką ir požiūrį į LKP. Jų nuostatos aktualios ir šiandien. Šią deklaraciją palyginus su 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos priimta deklaracija matyti, kad visos esminės nuostatos buvo perkeltos į LLKS Tarybos deklaraciją tik praplečiant ir pritaikant prie vėlesnių realijų.

Saugumietis, NKGB Merkinės operatyvinis įgaliotinis vyr. leitenantas Konstantinas Jevseičikas 1989 m. išleido savo pokario prisiminimus „Giltinės sutramdymas“. Juose stengėsi pateisinti save, kaip „teisėtos 1940 m. socialistinės revoliucijos“ dalyvį, kovojusį su „žiauriais ginkluotais buržuaziniais nacionalistais“. Sukeltos žudynės, žmonių naikinimas, trėmimas esą buvo teisėti, „humaniški“ Lietuvos komunistų partijos veiksmai.

Tuose prisiminimuose aprašyta, kaip 1946 m. balandžio pradžioje emgėbistai sutrukdė Žemaitijos ir Pietų Lietuvos partizanų pastangoms susijungti. Skyrelyje „Su vilko kailiu“ (p. 43–58) teigiama, kad ir Žemaitijos partizanų vadas Jonas Žemaitis-Vytautas siuntė ginkluotų partizanų grupę į Dzūkiją užmegzti ryšių su Dzūkijos partizanais – būtent pas grupės vadą Rugį – J. Jakubavičių. Čia jie turėjo aptarti bendrus veiksmus, taip pat perduoti paketą vyriausiajam vadui. Marijampolės apskrities miškuose ši grupė susidūrė su KGB kariuome-

ne ir buvo sutriuškinta. Iš jų atimtas paketas, ryšininkų adresai, slaptažodžiai, kuriais jie turėjo užmegzti ryšius su Rugiu. Tuo pasinaudojo Vilniaus KGB centras. Jie atšaukė į Vilnių K. Jevseičiką, kaip geriausiai pažįstantį Dzūkijos partizanus, bet pastariesiems nepažįstamą. Jevseičikui buvo duota 18 smogikų, perrengtų lietuviškomis karinėmis uniformomis, grupė, radijo siųstuvas. Dvi savaites grupė mokyta apsimesti partizanais ir J. Žemaičio-Vytauto pasiuntiniais. K. Jevseičikui duotas „partizaniškas“ vardas – Remigijus. Ši grupė sunkvežimiu atvežta į Babriškės miškus ir slapta išlaipinta. Tikslas – surasti Rugio partizanus, užmegzti ryšį su juo, o dar geriau – su aukštesniais vadais, suimti Rugį gyvą taip, kad kitiems partizanams nekiltų įtarimo. Toliau K. Jevseičikas aprašinėja, kaip jie visą gegužę ieškojo ryšių su tikraisiais partizanais Ūlos pakrantėse. Apgaulės būdu rinko žinias apie juos, o prie Pamusės ar Paūlės vandens malūno jiems pavyko įsibrauti pas partizanus ir kelis sučiupti. Rugio pagauti ir paketo Dzūkijos partizanų vadovams perduoti taip ir neteko...

Visur slankiojo išdavystės šmėkla.

Mykolas Jonas įsipareigojo užmegzti ryšius su Žemaitija. Jis džiaugėsi apsimetėlio Erelio – J. Markulio atvykimu 1946 m. gegužės 28 d. Šis prisistatė Aukštaitijos partizanų atstovu, taip pat „pritariančiu“ centralizacijos idėjai. Drąsino ir J. Deksnio atvykimas gegužės 31 d. iš Vakarų su „geromis žiniomis“. Birželio 7 d. Mykolas Jonas išsirengė kelionėn į Žemaitiją ir Kazlų Rūdos miškuose ties Agurkiškiais susidūrė su NKVD kariuomene. Sunkiai sužeistas, negalėdamas toliau judėti, susisprogdino.

1946 m. pavasarį buvo atliktas didelis darbas siekiant suformuoti bendrą viso krašto partizanų kovos vadovy-

bę. PLP sritis apėmė visas Užnemunės ir Dzūkijos partizanų grupes. Partizanai keitė taktiką: veikė mažomis grupelėmis, nesudarydami didelių junginių. Mažesni kovotojų daliniai lengviau išeidavo iš apsupties, galėdavo pasislėpti slėptuvėse, užsimaskuoti per masinius miško krėtimus – šukavimus. Prieš partizanus okupantai mesdavo didelius kariuomenės dalinius. Mišką šukavo kareivių grandinė – vyras prie vyro. Sovietinis saugumas, norėdamas nustatyti slėptuvių vietas, siųsdavo į mišką apsimetėlius „partizanus“ arba „norinčius“ pas juos patekti. Su tokiais apsimetėliais buvo sunku kovoti ir juos atpažinti. Įvykus išdavystei, partizanai organizavo teismą ir nusikaltėlius bausdavo mirtimi. Sunku būdavo kontroliuoti eilinių partizanų veiksmus. Daug kas iš jų suvedinėdavo sąskaitas, atsirasdavo ir prisiplakusių turto plėšikų.

Partizanai maisto gaudavo iš vietos gyventojų. Dauguma savanoriškai maitindavo, bet būdavo ir nenorinčių. Be to, komunistinė valdžia gyventojus baugindavo, kad partizanų nemaitintų, vaikščiodavo ir važinėdavo po kaimus ginkluoti kareiviai ar sribai. Tuos, kurie rėmė partizanus, trėmė į Sibirą, suimdavo ir uždarydavo į kalėjimą, degindavo sodybas.

APDOVANOJIMAI

Kazimieraitis su Vanagu – A. Ramanausku juto būtinybę morališkai skatinti pasižymėjusius kovotojus. Sumanyta drąsiausius partizanus ir ryšininkus apdovanoti juostelėmis bei pažymėjimais. Juosteles, kaip teigia Bronius Kašelionis, išsiuvinėjusi Janina Mizaraitė iš Vilkautinio kaimo. Pažymėjimus spausdino rotatoriumi.

1946 m. balandžio 9 d. Samūniškio miške, Žaliamiškio pakraštyje, buvo sukviestas Šarūno rinktinės partizanų susirinkimas ir apdovanoti pasižymėjusieji. Dalyvavo svečiai: Mykolas Jonas – Z. Drunga, Auksutis-Rytas – V. Navickas, Antanaitis-Litas-Viltis – S. Staniškis, Mindaugas – V. Stepulevičius, Vanagas, Daktaras – A. Kulikauskas. Išrikiuota apie 120 partizanų. Narsumo ir uolumo juostelėmis buvo apdovanotas Vanagas, išduoti pažymėjimai Nr. 1 ir 2 (A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 272).

A. Suraučius-Tauras prisimena (*Laisvės kovų archyvas*, Nr. 17, p. 140, 141–142, 143): „Staiga gavome žinią, kad į Šarūno rinktinę pas Alseiką [V. K. Gontį] ir jo būrius

Puščioje atvyksta Kazimieraitis, lydimas Druskininkų grupės (vėliau vadinamos Druskininkų batalionu – turbūt pagal mobilizacinį planą) vado Juozaičio [E. Juknaičio] su Žaliamiškio vyrų palyda. Žinia buvo gauta anksti rytą. Atvykstančių buvo laukiama apie pusiaudienį. Susitikimui buvo išsiųsti keliomis kryptimis patruliai ir žvalgai. Kazimieraitis su savo rinktine palyda Alseikos vadavietę prie Puščios būrio, vadovaujamo Aro [Mykolo Petrausko], pasiekė dar prieš pusiaudienį“. Plk. Kazimieraitis buvęs sutiktas išrikiuotų vyrų ir vyr. ltn. Alseikos raportu. Kiek vėluodamas atvykęs Liepos – Jurgio Ptakausko būrys. Kazimieraitis kariškai pasisveikinęs, dėkojęs vyrams už savanorišką pasiaukojimą tėvynės laisvei ginti ir trumpai kalbėjęs apie istorinę partizaninės kovos reikšmę Lietuvos laisvei ir nepriklausomybei.

Kazimieraičio darbotvarkėje buvę numatyta tos pačios dienos pavakarę išvykti į Žaliamiškį ar gal ir persikelti per Nemuną – arčiau pagrindinės vadavietės. Alseika ir Puščios vyrai įkalbėję pasilikti dar dienai. Iš pradžių sakę, kad negali ilgiau uždelsti, aiškinę, jog yra skubių reikalų, bet pagaliau sutiko ilgiau pasilikti. Iš pradžių, po pietų, ilgai kalbėjęsis su visais kovotojais savaimė susidariusiose grupėse, paskui ir su kai kuriais po vieną. Pasitaikė iš kovotojų vienas kitas, kuris pažino plk. Vitkų iš kariuomenės būtiniosios tarnybos. Vyrams buvo kiek keblumų, kaip kreiptis: pone Kazimieraiti, tams-ta pulkininke, vade ar dar kitaip. Į kreipimąsi „vyriausias vade!“ jis atsiliepdavęs, kad nesą Lietuvos partizaninio sąjūdžio ir ginkluotos laisvės kovos pajėgų vyriausias vadas. Aiškinę, kad iš viso nėra žinoma, kas yra ar bus vyriausiuoju vadu. Kol kas savanoriškos kovos grupės, būriai vienijasi į didesnius organizacinius vienetus labai sunkiomis sąlygomis.

A. Suraučius-Tauras: „Man teko dalyvauti dviejuose pasitarimuose kaip ryšių tarnybos atsakingam pareigūnui ir asmeniškai vadovaujančiam ryšių skyriui. Negalėčiau smulkiau papasakoti tų pasitarimų turinio, bet prisimenu tvarką. Kazimieraitis padarė trumpą tarptautinės padėties apžvalgą, aptarė padėtį Lietuvoje, stiprėjant sovietiniam terorui visame krašte ir prieš visus gyventojus, pateikė išsamiausią pagal galimybes ir patikimiausią žinių suvestinę apie partizanines kovas Lietuvoje, taip pat žinių apie partizaninius sąjūdžius vakarinėse Ukrainos srityse ir sovietų pavergtoje Lenkijoje, informavo apie pastangas ir pasiekimus kuriant platesnes suvienytas struktūras ir aukštesnių pakopų vadovybes, pabaigoje kalbėjo kovotojų moralės ir drausmės klausimais.

Tiksliau prisimenu patį Kazimieraitį, tada pirmą kartą buvusį tarp Puščios vyrų. Prieš tai buvau du kartus trumpai jį sutikęs, dabar turėjau daugiau progos pažinti jį kaip aukšto laipsnio kariškį, organizatorių veikėją ir visų pirma kaip neeilinę asmenybę toje daugybėje žmonių, kuriuos augino ir iškėlė tautos gyvenimui laisvos, nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetis ir jau prasidėjusi kova per dvi pirmąsias okupacijas.

Vakare, prie laužo paseirės miško lomelėje Kazimieraitis kalbėjo su visa vyrija kitaip – laisvai, daug nuoširdžiau, šilčiau – ne taip dalykiškai ir tarnybiškai, kaip su rinktinės vadovybe, bet beveik tą patį apie viską, ką buvo kalbėjęs būrių vadams ir skyrininkams. Beje, buvo daugiau pamokymų ir prašymų visiems kovotojams. Kazimieraitis, jau keletą mėnesių buvęs petys į petį su eiliniaisiais kovotojais, pažinęs miško brolių buities sąlygas, visas normalaus gyvenimo netektis, drauge išgyvendamas tykančius, kartais vos per žingsnį praeinančius žūtis

pavojus, kalbėjo apie labai mielą jam Dzūkiją; pats, kaip tikras žemaitis, gėrėjosi Dzūkų krašto žmonėmis ir gamta, aukštai vertino vyrų drąsą ir pasiaukojimą. Jį stebino dzūkų tautinė savimonė, stiprus Lietuvos valstybingumo suvokimas, gyventojų pasišventimas didžiosios kovos reikalui. [...]

[...] Kazimieraitis prašė branginti savo gyvybę, daugiau rūpintis gyventojų saugumu, atsisakyti dažnesnių ir ilgiau trunkančių valandėlių sunkios partizano būties prošvaistėms – malonumų jauniems, pasidžiaugimų aplankant savo šeimas. Aiškino, kad reikia išsižadėjimų, daugiau galvoti apie saugumą, daugiau įslaptinimo; kiekvienas karas – tai vargas ir ištvermė, bet partizaniškas karas dar sunkesnis, kadangi jis be atsitraukimų nuo pirmos fronto linijos, o nuolatinis frontas kiekviename žingsnyje. Prašė negailėti jėgų kuo stipriausiai sargybai, saugumui, įdėmiai ir nuosekliai eiti žvalgybą ir kontržvalgybą. [...]

[...] Kitą dieną, prieš pusiaudienį, Kazimieraitis su savo žmonėmis išvyko iš Puščios. Liepos būrys palydėjo iki Žaliamiško teritorijos būrių tarp Kaziulių ir Mičiūnų kaimų [...]"

Knygoje „Dainavos partizanai“ (Vilnius, 1999, p. 125, 126) B. Kašelionis pateikia partizano Žalgirio – Stasio Paliučio parodymus saugumo tardytojui: „Žaliamiško miške buvo sušaukti trys batalionai. Viso 400 žmonių*. Aš tai mačiau, kadangi ten dalyvavau [...]. Tai įvyko dieną, 11 val. Visiems susirinkus, buvo pastatytas medinis staliukas, prie jo atsistojo pulkininkas Kazimieraitis ir

* Šis skaičius gerokai padidintas. A. Ramanausko teigimu (*Daugel krito sūnų...*, p. 272), buvo išrikiuota 120 partizanų, o Bronius Savičis-Klajūnas 1950 m. parodymuose saugumiečiams teigė, kad jų buvo 100.

dar vienas civilis su akiniais, jį vadino Daktaru. Pastarasis skaitė apdovanojimų sąrašą, po vieną kviesdamas prie staliuko partizanus, o Kazimieraitis įteikinėjo pažymėjimus, skelbdamas, kad toks ir toks yra apdovanojamas už drąsą. Po to Kazimieraitis perskaitė „Laisvės varpą“ ir pasakė kalbą. Iš viso buvo apdovanota 400 partizanų [...].

[...] Iš Žaliamiškio partizanų vadai nuvyko į Puščios mišką, pas Ažuolo [A. Bučionio] partizanus, ir čia buvo atliktas toks pat ceremonialas. Ažuolo partizanams Kazimieraitis įteikinėjo apdovanojimus, o Vanagas su Siauibu [A. Grušausku] sakė kalbas, partizanai pagiedojo Lietuvos himną. Tada apdovanojo būrio vadą Ažuolą, būrio vadą Slibiną, būrininką Strazdą [Bronių Čapliką], skyrių vadus: Kanapyną, Nevėžį, Serafimą, Hanibalą, Barzduką, Rytą, eilinius: Tūzą, Liūtą, Dofą, Milžiną, Gals tą, Diką, Šturmą, Lapiną, Špoką, Beržą, Skroblą, Uolą, Mataitį, Kuzmą, Laimyną, Tigrą, Šerną, Balandį, Medinį, Papartį, Baravyką, Žvirblį, Vėtrą, Šapalą, Kadugį, Barkūną, Lapą, Gylį, Mišką, Pakarklį, Vilimą, Vyturį, Veisiejų bataliono vadą Margį [Vytautą Vabuolą], Kapčiamiesčio bataliono vadą Paberžį, Leipalingio bataliono vadą Liepą [J. Ptakauską].

Po apdovanojimo šventės 1946 m. balandžio 13 d. Gurionių kaime pas Lazauskienę buvo suruošti pietūs. NKVD vėliau sužinojo, kad ten pietavo kažkoks vadas. Po apdovanojimo šventės grįždamas į Žaliamiškį Kazimieraitis susitiko su Balučio – J. Balčiaus vadovaujama iš Alytaus kalėjimo pabėgusių keturiasdešimties kalinių grupe.

Paprastai apdovanojimo iškilmių pabaigoje būdavo giedama Tautiška giesmė ir Pietų Lietuvos partizanų himnas, ku-

rio tekstą savo prisiminimuose pateikia minėtas ryšininkas
J. Šumskas:

*Ar sninga, lyja, naktį, dieną,
Ar šaltis kausto mus,
Žinau aš ginklo rūšį vieną –
Kiekvienas čia ramus.*

*Mes, partizanai, vyrs į vyrą,
Mes viešpačiai miškų.
Ar dainos skamba, švinas byra –
Visur mums bus ramu.*

*Mums plieno šalmai galvas dengia,
Širdis pilna garbės.
Aplink granatom apsispenge,
Ranka nesudrebės.*

*Tėvynės meilė karštai spindi
Akyse ir veiduos.
Ir žemės jie tėvų nė sprindžio
Niekuomet neatiduos.*

*Maža Tėvynė, bet galinga
Iš praeities laikų.
Ir tokių vyrų jai nestinga
Praeit didžiu keliu.*

*Atrodo, čia tie patys posmai, kuriuos niūniavo man Tėvas
1946-ujų žiemą, kai lydėjau jį Rokų link. Anuomet – savo-
tiškas atsisveikinimo ženklas, dabar – iš atminties ataidintis
gyvo Tėvo priminimas... Juk tie paprasti, kariški posmeliai ga-
lėjo atsirasti būtent Kazimieraičio aplinkoje, net jam įtaigo-
jant ir tiesiogiai dalyvaujant.*

KITAPUS UGNIES LINIJOS (2)

Vilniškių saugumiečių 1946 m. gegužės suvestinėje (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 205, l. 228–230) patikslinamos žinios apie „A“ apygardos štabo vadovą J. Vitkų-Kazimieraitį. Pridedama antra pravardė – Senis, nustatyta tikra gimimo vieta ir data, taip pat kad 1941 m. jis vadovavo Geležinio Vilko organizacijai. Nustatyta, kad štabas įsikūręs miškuose, netoli Varėnos, kad jis veikia remdamasis VLIK'o nuostatais. Štabas ir toliau leidžia laikraštį „Laisvės varpas“, platina antisovietinius lapelius, vieną – rusų kalba „Čto takoje pravda“ („Kas yra tiesa“). Štabas vienija 14 partizaninių grupių ir daugiau kaip 200 kovotojų.

Kazimieraičio štabas turįs išsišakojusį ryšininkų tinklą ne tik valsčiuose, bet Vilniaus ir Kauno miestuose. Saugumiečiai išsiaiškinę Vilniaus miesto rezidentą – I ligoninės ūkvedį A. Vainilaitį, buvusį partizaną, kuris pogrindžio nurodymu legalizavosi. Kovo mėn. slaptai suimti ryšininkai, palaikę ryšius su Vainilaičiu: R. Bingelis-Vaidevutis, Budėnas, Skopeckaitė ir M. Zurlytė, pas kurias rado spaustuvinį šriftą. A. Vainilaitis tiekė

medikamentus, rašomąjį popierių ir platino „Laisvės varpą“. Tardant šios bylos dalyvius, atskleisti 4 susitikimų butai ir 11 „A“ apygardos štabo ryšininkų.

Be to, nustatyta, kad Kazimieraitis stipriai ruošėsi aktyviems veiksams – sudarė mokomąsias komandas, kurios rengs partizanų vadus, parengė specialius apdovanojimus pasižymėjusiems partizanams.

Ataskaitoje pažymima, kad 1946 m. balandžio mėn. užverbuotas agentas „G“ – Julija Gurova, kuri gyveno ir nuomojo kambarį pas Kazimieraičio žmoną Kaune, jos namuose. J. Gurova dirbo kariniame dalinyje medicinos seserimi. Ji saugumui pranešė, kad matė Kazimieraitį atvykusį pas žmoną dukart. Ši aiškinusi, kodėl vyras negyvena kartu su šeima – bijo suėmimo. Žmona turinti daug pažįstamų Vilniuje ir giminaičių Rygoje. Agentė buvo nusiųsta į Rygą išsiaiškinti pas giminaičius Kazimieraičio praeities ir sužinoti, ar dabar nepalaiko su juo ryšių. Be to, buvo įpareigota, pasirodžius Kazimieraičiui pas šeimą, pranešti jo buvimo vietą.

1946 m. birželio ataskaitoje (ten pat, b. 207, l. 45–49) kartojasi tos pačios žinios, tik plačiau aprašomos atskiros grupės ir jų patirti nuostoliai.

Ataskaitoje pateikiami Kazimieraičio vadovaujamų partizanų nuostoliai per 1945 m. iki 1946 m. birželio: nušauta 250 partizanų, suimta 236, legalizavosi 213, paimita 2 minosvaidžiai, 4 sunkieji kulkosvaidžiai, 33 rankiniai kulkosvaidžiai, 50 automatų, 238 šautuvai, 13 pistoletų, 118 granatų, 15 400 vnt. šovinių.

1946 m. gegužės 31 d. visiškai slaptame MGB Varėnos skyriaus viršininko Nikolajaus Vukolovo detaliame plane (ten pat, l. 26–28), kaip nustatyti „A“ apygardos štabo buvimo vietą, numatyta įterpti agentus tarp štabo vadovaujančiųjų darbuotojų.

Vienas iš kandidatų – agentas Stasys, kurį pažinojo partizanų grupės vadas Ivanauskas. Jis pasitikėjo Stasiu kaip lietuviu patriotu ir kvietė jį partizanauti. Agentūra buvo nustačiusi, kad Ivanauskas yra artimas Vanagui. Sukurtas planas ir legenda, kaip Stasys turėtų pasirodyti Vanagui, jei Ivanauskas jį pristatytų kaip vertingą ir patikimą žmogų.

Planuota įterpti tarp partizanų agentus Bernatavičių, Akmenį, Kūgį, Lelią, Kudriavajavą. Numatyta slapta suminti kai kuriuos partizanų ryšininkus ir juos užverbus nusiųsti pas partizanus.

N. Vukolovas taip pat nustatė, kad Kazimieraičio štabas yra kažkur netoli Merkinės, Varėnos ir Druskininkų. Šiame rajone saugumiečiai užčiuopė pagrindinę organizaciją, padedančią partizanams, ir nutarė akyliau ją sekti. Sužinojo, kad Druskininkų miesto pašto skyriaus viršininkas Domas Martinionis yra palankiai kalbėjęs apie partizanus, todėl manė, kad jis palaiko ryšius su jais. Nutarė jį sekti, provokuoti ir išsiaiškinti, per ką palaiko ryšį su Kazimieraičiu. Senas D. Martinionio draugas, dirbantis pieno priėmimo punkto vedėju, buvo tapęs agentu Ažuolu. Jis saugumiečiams pranešė, kad 1946 m. gegužės 13 d. svečiavosi pas Martinionį jo bute, kai ten buvo atvykęs pagyvenęs vyriškis. Martinionis su tuo žmogumi bendravęs draugiškai, atvirai – išvardijęs jam 6 vyriausius Lietuvos partizanų vadus, kalbėjęs apie jų vienijimąsi. Svečias pareiškęs, kad juos gerai žinaš, su kai kuriais buvęs susitikęs, kad pagrindyje sudaryta Lietuvos vyriausybė, o jis pats važinėjęs po Lietuvą jos reikalais. Netrukus jis važiuosias į Lenkiją...

Kad įgytų didesnę D. Martinionio pasitikėjimą, Ažuolas turėjo jam pasipasakoti, jog gyvendamas Klaipėdoje padėjo lietuvių pagrindžiui ir platino antisovietinę li-

teratūrą. Be to, Ažuolas turėjo patarti Martinioniui būti atsargesniam, nepasakoti apie savo ryšius su partizanais, ir užsiminti, jog jis pats, Ažuolas, išitrauktų į partizaninį judėjimą, jei žinotų, kam galėtų padėti.

Anksčiau suimtus partizanus ir ryšininkus saugumiečiai žiauriai tardė, norėdami išgauti žinių apie Kazimieraičio štabo vietą. Tokių buvo daug. Tarp jų – Z. Šerkšnas-Laukaitis, suimtas 1946 m. kovo mėn.

Z. Šerkšnas turėjo prisipažinti, kad gaudavo atsakingų įpareigojimų iš Kazimieraičio. Jam buvo duota užduotis sudaryti Marcinkonių apylinkės 18–45 metų amžiaus vyrų, tinkamų mobilizacijai, sąrašą. Šerkšną Kazimieraitis buvo paskyręs dirbti Šerno – L. P. Švalkaus pavaduotoju ir įpareigojęs palaikyti ryšius su Siaubo vadovaujamu Seirijų batalionu bei tarp grupių. Jis turėjo paruošti šaukinius kiekvienai dienai, dviem savaitėms į priekį. Juos išdalydavo būrių vadams, o vieną egzempliorių palikdavo sau. Kai 1945 m. liepos pabaigoje pas juos buvo apsistojęs Kazimieraitis, Z. Šerkšnas ir Šernas turėjo suredaguoti atsišaukimą į lietuvius, kurį išspausdino pats Kazimieraitis. Kazimieraitis dažnai imdavo Šerkšną palydovu, nes šis gerai žinojo vietas. Be to, kol štabas buvo Šerno globojamas, t. y. 1945 m. rugpjūčio–spalio mėn., Z. Šerkšnas turėjo aprūpinti štabą maistu. Štabas buvo apie 10 km nuo jų būstinės ir 5 km nuo Randamonių kaimo.

Alytaus apskrities saugumiečių ataskaitoje apie partizanų naikinimą 1946 m. kovo–gegužės mėn. konstatuojama (ten pat, l. 65–67), kad esama agentūra nesugeba prasiskverbti iki štabo, nes dalį agentų partizanai demaskavo.

Saugumiečiai svarbių žinių gavo iš 1946 m. balandžio 20 d. suimto Juozo Dvorecko-Šalnos, kurį, Kazimie-

raičio įsakymu, sužeistą į Gardino ligoninę lydėjo A. Suraučius-Paberžis-Tauras. Atsitiktinai juos užklupo enkavėdistai ir sužeistąjį paėmė į nelaisvę. Tardymo metu J. Dvoreckas pripažino, kad Kazimieraičio štabas yra persikėlęs į Radiščių ir Vilkautinio kaimų Žaliamiškio rajoną ir saugomas Siaubo grupės. Gavęs šią žinią saugumas sudarė operacijų planą ir specialią paieškos grupę Kazimieraičio štabo vietai nustatyti ir jai sunaikinti. Apie tai informavo MVD ministro pavaduotoją generolą majorą P. Kapralovą.

Aptikus Kazimieraičio štabo spaustuvę ir 1946 m. gegužės 21 d. suėmus Aušrą – J. Kizilaitį (Ivavičių) su žmona, gauta daug žinių apie Kazimieraičio partizanus. Aušra žinojo tikrąją Kazimieraičio pavardę, nupasakojo, kaip rengdavosi (paprastais padėvėtais valstietiškais drabužiais, žiemą panešiotais kailinukais su odine kailine kepure, juodomis kelnėmis ir senais auliniiais batais), pastebėjo, kad kairės akies vyzdys didesnis už dešinią, nešiojo žalio stiklo akinius kauliniais rėmeliais (iš tikrųjų Kazimieraitis vokiečių okupacijos metais kapodamas malkas buvo susižeidęs kairę akį, kurios rainelė po operacijos liko nepaslanki). Jis – Lietuvos partizanų sąjungos vadas ir jo nurodymų visi klauso. Turi didelį autoritetą tarp partizanų, ir visa organizacija laikosi jo dėka. Turi ryšių Kauno ir Vilniaus miestuose. Jo žmona su vaikais gyvena Kaune. Kai kurie partizanai pajuokaudavę, kad Kazimieraitis, būdamas toks „senas“, turi jauną žmoną ir mažamečių vaikų. Kazimieraitis gyvena prie štabo, bet dažnai išvyksta inspektuoti pavaldžių būrių.

NEPASISEKUSIOS IŠKILMĖS

Atvelykis, 1946 m. balandžio 27 d. Kvepėjo pavasariu, buvo labai šilta. Šią dieną numatyta pagerbti Marcinkonių bataliono partizanus nedeliame Bižų kaimelyje. Kaimelis įsikūręs tarp kalvų ir atsiskyręs per pusę kilometro nuo didesnio Žiūrų kaimo. Tarp kaimų, prie pat Žiūrų, į Merkį šaltus, skaidrius vandenį neša Ūlos upė. Kaimus jungia keliukas su tiltu per Ūlą.

Prieš tai, balandžio 19 d., partizanų vadovybė surengė iškilmes Merkinės ir Druskininkų batalionų partizanams pagerbti bei apdovanoti pasižymėjimo juostelėmis. Tai įvyko Rodukos kaimelyje. Iškilmės praėjo nepaprastai pakiliai. Partizanų vadovybė tada ir suplanavo Bižų kaimelio iškilmes balandžio 27 d. Bataliono būrio vadas Merkys – A. Baublys įpareigotas tą dieną surinkti partizanus, priimti iš tolimesnių apylinkių pakviestus svečius. Rinktinės vadas Vanagas – A. Ramauskas parengė apdovanojamųjų dokumentus ir pažymėjimus. Vanagas savo prisiminimuose rašė, kad parengiamieji darbai vyko sklandžiai ir jam rūpesčių nekėlė.

Po partizanų vadų suvažiavimo Punioje pas Ažuolį – D. Jėčį Kazimieraitis į Bižų iškilmes ėjo su partizanais Daktaru – A. Kulikausku, Antanaičiu – S. Staniškiu, Vy-
turiu – J. Večkiu, Balučiu – J. Balčiumi. Palydoje buvo ir vokiečių kariuomenės vyr. leitenantas, pabėgėlis iš belaisvių stovyklos Juozas Vokietis – Heneke Kardelis. Kelionės metu prie Metelio ežero grupė pateko į masinio rusų siautėjimo spąstus. Kazimieraičio siūsti du žvalgai žuvo, o visiems kitiems vos pavyko išėiti iš ap-
supties. Toliau laimingai pasiekė Kapiniškius. Čia jų laukė Nemunas – Vincas Kalanta, Vieversys – Julius Karpis, taip pat Vanagas ir Gegutis – Vincas Ivanauskas su reikiama dokumentais. Susitikę tą pačią popietę visi aplankė Rudnelėje buvusią Kazimieraičio žieminę vada-
vietę – pagerbė ten žuvusius partizanus. Temstant išžy-
giavo į Bižų kaimelį. Pradėjo lyti, visi peršlapo ir buvo smarkiai pavargę. Žygiavo lėtai ir tik apie vidurnaktį pa-
siekė Bižus. Ten rado jau atvykusius 55 partizanus iš Perlojos, kurie ilsėjosi išsiskirstę per tris namus. Atvyku-
sius perlojietis Marčinskas pamaitino pyragu su alu-
mi. Pavalgę apsinakvojo eigulio Pigagos namuose. Kam-
baryje ant šiaudų sugulė Vanagas, Kazimieraitis, Dakta-
ras ir kiti. Išsidžiaustė perlytus drabužius ir visi sumigo. Anksti rytą, vos brėkstant, išgirdo pavojaus šūksnius: „Rusai!“ Staiga pasigirdo smarkus šaudymas iš kulkos-
vaidžio. Kaip rašo A. Ramanauskas-Vanagas knygoje „Daugel krito sūnų“ (p. 298, 299), užpuolusių enkavė-
distų būryje buvo apie 25 žmonės. Jie atvažiavo iš Žiū-
rų kaimo pusės su kulkosvaidžiu ir sprogstamaisiais šo-
viniais. Prisiartinę prie Bižų kapinaičių, pamatė partiza-
nų sargybinių. Šio nepastebėti enkavėdistai pasuko į šo-
ną ir apvažiavo kaimelio pastatus iš kitos pusės. Ten nuo
kalvos ir atidengė ugnį į pakrikai išbėgančius partiza-

nus. Partizanai tokio užpuolimo nelaukė. Atvykę svečiai sargybų neišstatė, pasitikėjo šeimininkų globa. Staiga pakelti iš miego partizanai nesusigaudė, iš kur šaudė, ir nesugebėjo duoti atkirčio. Apšaudymo metu žuvo jaunas partizanas studentas, kulkosvaidininkui Beržui sprogstamosios kulkos nukirto ranką truputį aukščiau alkūnės; smarkiai nukraujavęs po kelių dienų jis mirė. J. Vokietis sprogstamąją kulka peršautas į kaklą krito išsyk. Pribėgęs prie jo Vanagas pamatė jį nebegyvą, apsipyvusį kraujais, ir pasiėmė jo kulkosvaidį. Kazimieraitis bėgdamas atsišaudė. Atsitraukę į šalia esančią kalvą, apaugusią tankiu mišku, pradėjo taikliai atsišaudyti. Nurimus šaudymui Vanagas su Kazimieraičiu apsižiūrėjo, kad jie likę tik su 12 kovotojų. Perlojiečiai iškart buvo nuvesti į šalį ir ginantis nedalyvavo. Varėnos bataliono vado paduotojo Merkio iš vakaro kaimelyje nebuvo, jis rengėsi iškilmėms, todėl nepasirūpino sargybomis. Kazimieraitis atskubėjusiam pas pasitraukusius partizanus Merkiui tepasakė: „Kiauliškas tavo priėmimas, Merky“. Enkavėdistai, pamatę daug partizanų, nedrįso jų persekioti, džiūgavo paėmę gyventojų paruoštas vaišes – pyragus, užkandą, alų. Iškilmės neįvyko. Vanagas su Kazimieraičiu ir likusiais vyrais pasitraukė. Per Rudnelę, Dubininką, Šunupį, Randamonis Vanagas palydėjo Kazimieraitį prie Nemuno. Ten Kazimieraičiui teko perkelti vadovavimo centrą arčiau prisijungusių apygardų.

Dabar aplankę Bižų kaimelį pastebėjome vietovės ypatybę. Lojant šuniui sklinda garsus pasikartojantis aidas. Taigi ir tuomet šaudymo sukeltas triukšmas galėjo labai sustiprinti užpuolimo išpūdį, pernelyg išgąsdinti partizanus. Deja, tai galėjo būti išdavystės padarinys, suplanuotas sąmokslas prieš partizanų vadovybę. Enkavėdistai, reikia manyti, žinojo apie ruošiamas iškilmes. Jų

būrys atsirado neatsitiktinai. Žinodami partizanų išstatytos sargybos vietą, ją aplenkė ir apėję aplink užėmė geresnes pozicijas. Labai keistai pasitraukė perlojiečių būrys (55 žmonės), jie visai nestojo į kovą. Vėliau aiškinosi, kad buvo neprityrusių vedlių suklaidinti ir nuvesti į šalį. Bataliono vado pavaduotojo Merkio kartu su jais nebuvo. Gynėsi tik atvykėliai svečiai ir su Vanagu bei Kazimieraičiu atėjusi grupelė. Enkavėdistų būrys, padaręs nuostolių partizanams, tik gavęs gerą atkirtį (jų pusėje žuvo trys) nedrįso toliau pulti.

Kazimieraitis šiose iškilmėse būtų turėjęs kuo pasidžiaugti. Jis atvyko kaip tik po Pietų Lietuvos partizanų srities suvienijimo ir Lietuvos partizanų vadų deklaracijos pasirašymo. Tai buvo svarbus laimėjimas centralizuojant vadovavimą partizaninei kovai, teikė vilčių skelbti Vakaruose Lietuvos ryžtą grįžti į laisvą pasaulio valstybių bendriją.

TIKROVĖ PRANOKSTA FANTAZIJĄ

Prabėgus 53 metams po susišaudymo prie Bižų kaimelio paaiškėjo, kad J. Vokietis, kurį Vana- gas – A. Ramanauskas matęs „nebegyvą, apsi- pylusį kraujais“, anuomet nežuvo, atsiliepė iš Vokietijos. 1999 m. lietuvė muzikologė Palmira Biknienė susipaži- no su vokiečių rašytoju Heneke Kardeliu (Hennecke Kardel). Kaip aiškėja iš jo laiškų-prisiminimų („Tėvas“, *Į laisvę*, 2000 m. sausio mėn., Nr. 132), „Suraskite Oną“ (*Dienovidis*, 2001 m. rugsėjo 29–spalio 12 d., Nr. 24)), tai tas pats vermachto vyresnysis leitenantas, partizanų vadintas J. Vokiečiu. 1945 m. lapkričio 20 d. jis pabėgo iš Vilniaus kalėjimo, kur buvo laikomi ir kone marina- mi badu karo belaisviai. Po daugelio dienų ir naktų kla- jonių, nušalęs kojas, jis atsidūrė pas partizanus. Šie iš pradžių juo nepasitikėjo, įtarinėjo: „Vyrai buvo ginkluo- ti. Jie kreipėsi į mane, bet suvokę, kad esu vokietis, nu- sivedė į miško pakraštį, ketindami sušaudyti. Enkavė- distai juk pasiūsdavo pas partizanus belaisviais vokie- čiais apsimetančius „pabėgėlius“, todėl ir tie vyrai ma- ne palaikė niekšu, Schweinehundu“.

Po keleto dienų su juo susitikęs Tėvas – J. Vitkus-Kazimieraitis. „Šiuo lietuvišku žodžiu Tėvas buvo vadinas (o aš iki šiolei tebevadinu) po Antrojo pasaulinio karo Pietų Lietuvos miškuose partizanavusių Lietuvos laisvės kovotojų vadas. Tėvas paklausė mano vardo, aš pasakiau, kad nesakysiu, nes nenorėjau pakenkti vokiečių karo belaisviams, kurie man padėjo pabėgti Vilniuje. Įtikinėjau, kad neišduosiu, nes man, karo belaisviui, čia juk suteikta pagalba. Tėvas, kuris mokėjo vokiečių, anglų, prancūzų, rusų, lenkų kalbas, paskyrė man Juozo slapyvardį. Vėliau sužinojau, kad toks buvo jo paties vardas. Tėvas kalbėjo man: „Aš buvau pionierių karininkas, keletą metų studijavau Briuselyje. Pasirodykite mano kovotojams, kad taip pat esate katalikas, o ne ateistas, kaip mūsų okupantai“. Mes atsiklaupdavome ant kelių miške, prie laužo, ir meldavomės. Per pietus ir vakare. Skrudindavome lašinius ir meldavomės. Jis priėmė mane kaip pėstininkų karininką, turėjusį vienuolika sužeidimų ir Riterio kryžių, kurių buvau gavęs prie Leningrado kaip būrio vadas (Stosstruppführer)...

Tėvas pasakė: „Aš panaikinsiu nuosprendį jus sušaudyti kaip įtariamą šnipinėjimu. Bet jeigu šie įtarimai pasitvirtintų, tai ankstesnis nuosprendis vėl įsigalios“.

Po vieno ilgo žygio visą dieną per miškus mes kartu su Tėvu nakvojome nuošalioje valstiečio trobelėje, toli nuo kaimo. Auštant užklupo 25 sribukai. Tėvas pabėgo pro langą, o aš užsimiegojęs nesuskubau. Išbėgus prie medžio sprogstamasis šovinys kirto man į kaklą prie miego arterijos. Kulka praėjo šalia stuburo išplėsdama žaizdą kaip anties kiaušinis [...]. Sribukai persižegnojo ir, susisukę machorkos į laikraštinių popierių, nuėjo palaikę mane nebegyvu. Pagyvenusių lietuvių valstiečių pora surado mane dar gyvą, paslėpė krūmais ap-

augusioje Ūlos pakrantėje. Kai po lietaus upėje pakilo vanduo, jis pliuškėjo po mano pilvu. Valstiečiai mane ištraukė ir nugabeno į mišką, į buvusią molio duobę. Paguldė ant kailinių ir jais užklojo. Po to atėjo Ona. Jai buvo aštuoniolika. Ji atsigulė šalia manęs ir visą dieną balandžio saulėje prižiūrėjo mano žaizdas, vis atidenginėdama kailinius. Lino skarelėmis, sumirkytomis mano šlapime, ji šluostė mano žaizdas. Visur buvo pilna šnipų. Ona eidavo naktimis pas valstiečius maisto. Kas valandą man duodavo grietinėlės, medaus, kiaušinio trynio. Kai miegodavau, kalbėdavo rožinį. Po dviejų trijų savaitių aš pakilau. Mes sėdėdavom prie medinio stalo pas tuos pačius valstiečius. Moteris lauko virtuvėje keptavo mažus blynelius, o vyras lauke skaldė malkas. Jie mane vadindavo „Juozas Vokietis“...

Bet aš tariau: „Privalau eiti toliau“. Senos moterys nuvedė per klampias pelkes ir salas iki Lietuvos–Baltarusijos sienos. Ėjau ir ėjau per miškus, ežerus, upes... Į Hamburgą grįžau 1946 m. prieš Kalėdas... po trylika mėnesių trukusių klajonių!

O Kazimieraitis netrukus žuvo.

Pas mane Hamburge viešėjusi muzikologė Palmira Biknienė iš Vilniaus gyvena jo garbei ir atminimui Juozo Vitkaus-Kazimieraičio vardu pavadintoje gatvėje. Todėl jai viską ir papasakojau“.

LEMTINGASIS ŽALIAMIŠKIS

Persikėlęs į Žaliamiškio slėptuves štabas produktyviai dirbti negalėjo. Kol paskubomis buvo įrengta maža slėptuvėlė keturiems vyrams, Kazimieraitis glaudėsi pas Liepiškių kaimo gyventojus Antaniną Urbanavičienę (jos kluone) arba Prano Aleksonio sodyboje. P. Aleksonis jau anksčiau priimdavo partizanų ryšininkus, juos pamaitindavo, jo namuose buvo ryšių persiuntimo punktas. Birželio viduryje štabui įrengta slėptuvė jo sodybos kluone, po sukrautu šieniu; išėjimas per pamatus vedė į Liškiavio ežero pakrantę. Čia štabas (Kazimieraitis, Daktaras – A. Kulikauskas, Antanaitis – S. Staniškis ir Laisvūnas-Diemedis – Juozas Gegužis) dirbo apie savaitę. Saugumiečiai buvo susekę, kad štabas įsikūręs pas P. Aleksonį. Birželio 30 d. didelis būrys kareivių darė smulkią kratą. Štabo darbuotojai su Kazimieraičiu buvo slėptuvėje. Laimė, slėptuvės nesurado. Išeidami po kratos kareiviai išsivedė suimtą šeimininką. Štabas turėjo tuoj pat grįžti į Žaliamiškio slėptuves. A. Suraučius-Tauras prisiminimuose rašė, kad, atvykęs ryšių reikalais į štabą pas P. Aleksonį, Kazimieraičio čia

nerado. Jo štabo nariai turėjo užduotis dauginti atsišaukimus ir „Laisvės varpą“, bet stigo įgūdžių dirbant šapirografu. Turėdamas laiko A. Suraučius padėjo jiems porą dienų spausdinti kluono palėpėje ant sukrauto šieno, bet štabo vyrai į slėptuvę jo nepakvietė. Enkavėdistai vėliau tardydami suimtą Doktorą aiškinosi, kaipgi ryšininkai surasdavo štabo vietą Žaliamiškio girioje, kai vieta būdavo laikoma paslapyje nuo kitų eilinių partizanų. Doktoras aiškino, kad Kazimieraitis informuodavo patikimiausius ryšininkus apie numatomą vietą ir štabo perkėlimo laiką. Žaliamiškyje apie tai buvo informuoti Vyturys – J. Večkys ir J. Šumskas bei štabo nariai.

PLP vadovų susitikime buvo nutarta aktyviau kovoti su emgėbistų šnipais, nuo kurių labai nukentėdavo partizanai ir jų rėmėjai. Smogti jiems numatyta birželio 12-osios naktį. Per šią vieną naktį sunaikinta kelios dešimtys pikčiausių šnipų ir apardytas MGB tinklas.

Okupantai birželio 12-osios naktį pavadino „Baltramiejaus naktimi“ komunistams. Kovą su išdavikais plačiai aprašė A. Ramanauskas-Vanagas.

Visiškai slaptame, be datos MVD Varėnos apskrities skyriaus pulkininko Gocevo kartu su sąjunginės MVD vidaus kariuomenės 4-osios specialiosios divizijos pietų grupės karininkų majoro Morozovo ir vyr. leitenanto Funtikovo tarnybiniame pranešime respublikos MVD ministro pavaduotojui generolui majorui P. Kapralovui pranešama (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 207, l. 133–134), kad birželio 1–14 d. Kazimieraičio vadovaujami partizanai įvykdė 35 išpuolius prieš sovietinį partinį aktyvą, ypač birželio 12 d. naktį ir 13 d. prieš partizanų išdavikus. Sąrašą patvirtinęs pats Kazimieraitis. Jie pripažino, kad šios partizanų veiklos tikslas – parodyti Lietuvoje, kovojančioje dėl nepriklausomybės, akivaizdžią nepaprastą

padėtį prieš valstybių nugalėtojų užsienio reikalų ministrų tarybos konferencijos atidarymą Paryžiuje.

Vėliau MVD 1946 m. rugpjūčio mėn. ataskaitoje (ten pat, l. 137–140) pažymėjo, kad, remdamiesi kovo–gegužės mėn. suimto centrinio ryšininko R. Bingelio* ir spaustuvininko J. Kizilaičio (Ivavičiaus) parodymais, suėmė 21 „A“ apygardos štabui dirbusį ryšininką, 4 partizanus ir papildė žinias apie kitus 138 partizanus ir pagrindžio dalyvius. Šie parodymai, kiti agentūriniai pranešimai bei J. Markulio informacija padėjo atskleisti „A“ apygardos štabo dislokacijos vietą. Todėl MVD vadovybė birželio mėn. vykdė dideles karinių dalinių operacijas: rengė kratas, „košė“ mišką ir trėmė gyventojus iš apygardos štabo veiklos zonos, apimančios keturių rajonų teritoriją.

Antrojo etapo užduotis manevrinėms-žvalgomosioms grupėms buvo surasti Žaliamiškyje, Liškiavos–Janavo kaimų apylinkėse „A“ apygardos štabo vietą. Apytikrę vietą buvo nurodęs maršrutinis agentas Vilkas.

1946 m. liepos 2 d. 13 val. manevrinei grupei Nr. 2, vadovaujamai majoro Tuševskio, duotas įsakymas užimti Žaliamiškio mišką – 1 km nuo Liepiškių kaimo.

Rusų persekiojami PLP štabo darbuotojai su Kazimieraičiu liepos 1–2 d. atsidūrė Žaliamiškyje.

Liepos 2 d. Kazimieraitis buvo apsistojęs mažame bunkerėlyje, apie 0,8 km nuo Janavo kaimo pamiškės. Kariuomenė šukavo ir Žaliamiškį. Ilgą vasaros dieną išbūti sausakimšame mažame bunkerėlyje, kai aplink šukuojamas miškas, buvo labai sunku. Čia slėpėsi Kazimieraitis, Antanaitis, Daktaras ir Diemedis. Bunkerėlyje buvo vėšiau negu lauke, o kai uždaryta landa, trū-

* Dėl R. Bingelio parodymų partizanų ryšininkai nenukentėjo.

ko deguonies. Antanaitis kažko ginčijosi su Daktaru. Kazimieraičiui tie ginčai buvo nepakeliami. Jis norėjo sudrausti besiginčijančius, bet Antanaitis nenusileido. Tada Kazimieraitis pareiškė, kad sutemus Daktaras ir Antanaitis turės kartu žygiuoti pas Vanagą. Ilgiau nepakęsdamas susidariusios įtampos, dusdamas dėl oro stokos ir nesulaukdamas, kada globėjai atšauks pavojų, kuris, atrodė, jau praėjo, Kazimieraitis pasiūlė Diemedžiui išeiti su juo į viršų, kiek atokiau nuo bunkerio. Saulutė jau slinko vakarop. Išlindę ir nepastebėję nieko įtartino jie nuėjo prie netoliese telkšančios balutės, išsiavė, pasidžiovė šlapius autus ir apygarsiai kalbėjosi. Kaip tik tuo metu baigėsi miško šukavimas – buvo duotas ženklas kareiviams rinktis prie mašinų. Viena grupė grįžtančių keliuku pro balutę kareivių išgirdo Kazimieraičio bei Diemedžio balsus ir puolė į tą pusę. Diemedžiui pavyko pasprukti, o Kazimieraitis, pistoletu nukovęs (ar sužeidęs?) du kareivius, granatos ir automato serijos buvo sunkiai sužeistas. Dar gyvas pateko į priešo rankas. Likę slėptuvėje Antanaitis su Daktaru aiškiai girdėjo šūvius bei rusų, užpuolusių Kazimieraitį ir Diemedį, šūksnius. Jie pamiršo ginčus ir tyliausiai tūnojo iki sutemos, o vakare abu laimingai pasitraukė iš miško.

Saugumiečiai savo vadovybei įvykį aprašė savaip (ten pat): tądien devynių žmonių žvalgomoji paieškos grupė, vadovaujama seržanto Kapustino, „košusi“ mišką prie keliuko, vedančio į Guobinius. Raudonarmietis Siniaginas krūmuose aptikęs vieną partizaną ir norėjęs sučiupti gyvą, bet šis brauningo tipo pistoletu atidengęs ugnį. Parkritęs Siniaginas šaudęs į priešininką. Raudonarmietis Povarenka, pribėgęs prie partizano (beveik iki 3 m), norėjęs jį paimti gyvą, bet jie susišaudė ir partizanas buvo sužeistas. Nors ir sužeistas, vis tiek dar atsi-

šaudęs ir sužeidęs raudonarmietį Povarenką – pataikęs du kartus į dešinę ranką ir į pilvą. Tada prislinkęs Savinas metęs granatą, kuri sunkiai sužeidusi partizaną.

A. Kulikauskas-Daktaras šį įvykį 1947 m. sausio 16 d. tardytojui taip atpasakojo (LYA, baudžiamoji byla Nr. 12736/3, l. 118): „Mudu su Antanaičiu buvome štabo bunkeryje, o Kazimieraitis su Laisvūnu viršuje kalbėjosi. Bunkeryje išgirdome žmonių žingsnius ir tuoj pat pasigirdo stiprus šaudymas iš automatų ir kulkosvaidžių. Po kurio laiko šaudymas nutilo. Nežinojome, kas vyksta. Vėliau iš Laisvūno sužinojau, kad mūsų bunkeris buvo apsuptas kariuomenės. Laisvūnui pasisekė pabėgti, Kazimieraitį nušovė, jo lavoną nuvežė į Guobinių kaimą, į kariuomenės štabą. Mūsų bunkerio neaptiko, o gal ir neieškojo“.

Kareiviai privertę pamiškės gyventoją Joną Bogušį su arkliu išvilkti ant šakų Kazimieraitį į pamiškę ties Janavo kaimu, prie Bogušių ir Šumskų sodybų. Buvęs ryšininkas J. Šumskas šį faktą patvirtina ir patikslina (str. „Kovojanti Dainava“ Dzūkijos nacionalinio parko leidinyje „Liškiava“, p. 99): „Mušamą ir spardomą, bet dar gyvą Kazimieraitį kareiviai atvilko į Janavo kaimą, netoli mano gimtų namų. Suvarė kaimo žmones ir, rėkdami bei mušdami juos, spyrė pasakyti – kas, iš kur šis pagyvenęs, bet pistoletu ginkluotas vyras. Žmonės kentė, bet gynėsi nežiną, iš kur jis, ir neišdavė nei partizanų vado, nei savęs“. Kareivius klaidino rasti suklastoti Kazimieraičio dokumentai ir jo civiliai drabužiai. Jie stebėjosi, kodėl toks senis su ginklu slapstėsi miške. Paėmė Bogušį su pastote, liepė nuvežti sužeistą ir nušautus (ar sužeistus?) kareivius į Guobinių kaimą, Kosto Bulavo sodybą, kur buvo kariuomenės lauko štabas su virtuve bei jų mašinos. Bulavienės liudijimu, sužeistasis dar

buvo gyvas, iš krūtinės per žaizdą veržėsi kraujas ir putos. Kareivių mušamas vaitojo. Klausinėjamas nieko neatsakinėjo. Tik vėliau priėjusios moters Onutės paprašė atsigerti, pasakė tikis, kad Lietuva bus laisva, ir, pažvelgęs į sodyboje stovintį kryžių, numirė. Tai buvo apie 20 val. Kareiviai mirusį sunkvežimiu nuvežė į Leipalingį ir pametė ant grindinio turgaus aikštėje, šalia bažnyčios. Buvo iškviestas Leipalingio felčeris Čaplinskas mirties faktui nustatyti. Felčeris jaunystės draugą pažino, nes pats buvo kilęs iš Tirkšlių, tačiau neišsidavė. Kazimieraitis jau buvo miręs... Aikštėje, atrodo, ilgai negulėjo – bijota, kad partizanai nepavogtų kūno. Užkasė prie buvusio sribų kiemo, Dzūkų g. 15. Liepos 6 d. žuvusį atkasė (jau buvo be aulinių batų), jį fotografavo, rodė atpažinti atvestiems žmonėms, surašė lavono apžiūrėjimo ir atpažinimo protokolus, kuriuose aprašyta išvaizda, drabužiai ir trijų kulku bei granatos skeveldrų sužeidimai: pilvo srityje du sužeidimai, du – dubens ir strėnų, du – dešinėje šlaunyje. Asmenybę patvirtino atvežtas iš Vilniaus kalinys J. Kizilaitis (Ivavičius)-Aušra (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 207, l. 52–54).

Nužudytųjų sąrašė, kurį sudarė Leonardas Kerulis knygoje „Lietuva bolševikų okupacijoje“ (išleista 1979 m. Čikagoje, redaguota Juozo Prunskio), 1880 numeriu įrašytas Juozas Vitkus, g. 1901 m., žuvęs 1946 m. liepos 2 d. Matyt, Kerulis buvo gavęs tikslių žinių.

Tarnybiniame emgėbistų pranešime (ten pat, l. 133–134) pateikiama duomenų, susijusių su Kazimieraičio žūtimi.

Manevrinės grupės vadas majoras Tuševskis ir MVD Leipalingio skyriaus viršininkas tuo metu buvo kontroliniame punkte Guobinių kaime. Išgirdę šūvius, tuoj pat atvykę į įvykio vietą. Iš užmuštojo paimta:

1. Brauningo tipo pistoletas su vienu koviniu patronu.
2. Pasas Nikodemo Pleskevičiaus vardu (g. 1894 m.).
3. Fotografijos dokumentams (4 vnt.).
4. Penkių mažamečių vaikų nuotrauka, kurios kitoje pusėje užrašyta lietuvių kalba „Vitkus“.
5. Užrašų knygelė.
6. Maldaknygė.
7. Du tarnybiniai raštai Kazimieraičio ir Daktaro vardu.
8. Laikrodis.

Partizanas atpažintas. Tai esąs štabo „A“ viršininkas J. Vitkus, slapyvardžiu Kazimieraitis.

Tuo pačiu pranešimu pristatyti vyriausybiniam apdovanojimui trys kareiviai – Siniaginas, Povarenka, Savinas, puskarininkis Kapustinas ir karininkai – leitenantas Astrachancevas ir majoras Tuševskis. Ant šio tarnybinio pranešimo yra P. Kapralovo 1946 m. liepos 10 d. užrašas: „Drg. Burylinui parašyti pranešimą Maskvai“.

P. Kapralovą aplenkė LSSR vidaus reikalų ministras generolas majoras J. Bartašiūnas, kuris 1946 m. liepos 8 d. aukšto dažnio ryšiu perdavė pranešimą SSRS vidaus reikalų ministrui Sergejui Kruglovui apie Kazimieraičio žūtį (ten pat, l. 135–136). Ten išvardijamos žinios apie Kazimieraitį: kad buvo „Kęstučio“ karinės organizacijos Vilniaus apygardos vadas, kad jo iniciatyva priimtas sprendimas sujungti „Kęstučio“ organizaciją ir LLA (Lietuvos laisvės armiją) bendrai kovai dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, sudarant jungtines karines pajėgas. Kazimieraičiui klaidingai priskiriamas dalyvavimas 1944 m. pasitarime su Vokietijos atstovais Berlyne. Išvijus vokiečius, J. Vitkus 1944–1946 m. vadova-

vęs „nacionalistiniam“ pagrindžiui ir jo ginkluotosioms pajėgoms. Buvęs Pietų Lietuvos partizanų vadas, sujungęs atskirąją apygardą „A“, apimančią Varėnos, Lazdijų, Alytaus, iš dalies Trakų rajonus, Tauro apygardą, dalį Seinų rajono Lenkijos teritorijoje, Kauno Algimanto apygardą ir Geležinio Vilko atskirąją brigadą apygardos teisėmis. 1946 m. gegužės mėn. pagrindžio vadovų pasitarime Kazimieraitis buvęs pripažintas Pietų Lietuvos partizanų vadu, o birželio mėn. antroje pusėje pagrindžio pasitarime su atvykusiais iš užsienio dviem emisarais (Alfonso ir Meškiu) J. Vitkų numatyta paskirti visos Lietuvos pagrindinės armijos generalinio štabo (arba ginkluotųjų pajėgų) vadu ir suteikti generolo majoro laipsnį. (Paskutinis paskyrimas pieštuku užbraukytas, tikriausiai J. Bartašiūno.)

Iš tiesų 1946 m. birželio 18 d. netoli Išlaužo partizanų pasitarime kartu su atvykusiais iš Vakarų Vokietijos J. Deksnium (Alfonso) ir Vytautu Stanevičiumi (Meškiu), kurie prisistatė kaip VLIK'o atstovai, dalyvaujant J. Lukšai (Vyčiui), Algirdui Kazimierui Varkalai (Žaliukui) ir J. Markuliui (Ereliui) (pastarasis jau tarnavo MVD–KGB), buvo aptarta direktyvinė rezoliucija, kaip ateityje veikti pagrindžiui Lietuvoje ir užsienyje. Šiame pasitarime numatyta paskirti Kazimieraitį Generalinio karo štabo (GKŠ) viršininku prie naujai kuriamo Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto (VLAK'o).

PO ŽŪTIES

Leipalingyje saugumiečiai aiškinosi žuvusiojo asmenybę. Jiems kėlė įtarimą tarp kitų daiktų rastas prancūziškas inžinerijos kalendorėlis su įvairiais įrašais. Turbūt po dienos ar dviejų Kazimieraičio lavoną sribai užkasė šalia jų štabo būstinės, prie kiemo tvoros, lauko pusėje. Tuo metu ten kalėjusio A. Stankaus liudijimu, pavakarę jam buvo liepta atkasti lavoną, nuvalyti žemes, nuprausti ir su kitu kaliniu laikyti jį už pažastų stačią, kad nufotografuotų. Paskui liepė užkasti į tą pačią duobę. A. Stankus Kazimieraičio nepažinojo, tačiau iš nugirstų šnekų fotografuojant ir moteriško balso, tvirtinančio, kad tai tas pats, supratęs, jog čia būtent Kazimieraitis. 1991–1992 m. ieškota J. Vitkaus kapavietės ten, kur nurodė A. Stankus, tačiau nerasta. Matyt, dar kartą buvo atkastas ir rodytas atpažinti kitam kaliniui, buvusiam partizanui (gal ir šnipui) Aušrai – J. Ivavičiui. Bolševikinio saugumo rūsiose Vilniuje surasta J. Vitkaus agentūrinė sekimo byla. Joje įsegtas ir Kazimieraičio palaikų atpažinimo protokolas (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 207, l. 52–53), kuriame J. Ivavičius tei-

gia, kad jam rodomi palaikai yra Kazimieraičio. Jis atpažįstas iš matymo, taip pat iš nuotraukos laikiname pasė, nors pasas išduotas Pleskevičiaus pavarde, be to, pagal asmeninį ginklą, kurį matęs pas Kazimieraitį Merkio – A. Baublio grupės bunkeryje – belgų gamybos brauningo tipo 13 šūvių pistoletą, ir pagal užrašų knygele, kurioje buvo fotografavimo taisyklės. Taip pat atpažįstas kelnes, kurias Kazimieraičiui siuvęs su specialia tiesia kišene ginklui laikyti pažįstamas siuvėjas Juozas Pačkauskas iš Kasčiūnų kaimo. Protokolas datuotas 1946 m. liepos 6 d. Jame teigiama, kad Kazimieraitis žuvo liepos 2 d. susirėmimo metu Guobinių–Janavo kaimo pakraštyje, prie Žaliamiškio. Kur padėjo lavoną po antrojo atkasimo, neaišku.

Negyvo Kazimieraičio ir jo vaikų nuotraukas saugumiečiai nusiuntė NKGB generolui P. Kapralovui. Kazimieraičio tapatybę tikslino į NKGB Kauno skyrių iškviesta rusų kariškių 26 metų medicinos sesuo J. Gurova, gyvenusi prie Vitkų šeimos Panemunėje. Ji nuomojo Vitkų salonėlį, kuriame buvo šeimos knygų lentyna, o joje – seni nuotraukų albumai. Paklausta, ar yra mačiusi J. Vitkų, atsakė, kad teko matyti Panemunėje dukart. Jai rodomoje nuotraukoje atpažino negyvą Kazimieraitį. Pastebėjo, kad veidas perkreiptas, o esant gyvam buvo normalus. Vaikų nuotraukoje atpažino vyriausiąjį – Vytautą; kitų negalėjo atpažinti, nes nuotraukoje vaikai maži, o dabar – paaugę (ten pat, l. 60–62).

Vėliau motina pasakojo, kad apžiūradama tėvo nuotraukas pastebėjusi jose smeigtukų skylutes. Greičiausiai Julija davė tas nuotraukas saugumui perfotografuoti. Atrodo, ji ir buvo tas agentas „G“. Be to, ir mamai, iškviestai 1947 m. sausio 26 d. į saugumą, buvo siūloma pasižiūrėti negyvo Kazimieraičio nuotrauką.

Pas Kazimieraitį rastas jam adresuotas 1946 m. birželio 17 d. dokumentas su šifruotais intarpais – pranešimas apie pasimetusią korespondenciją ir siunčiamus laiškus. Iššifravus parašą ir vietovardžius išaiškėjo, kad tai Garibaldžio – K. Bajerčiaus pranešimas, aiškinantis, kur nutrūksta ryšių grandys tarp jo, atstovaujančio Ažuoliui – D. Jėčiui, ir Kazimieraičio. Slaptaraštis naudotas susirašinėjant tarp partizanų padalinių vadovų. 1947 m. sausio 17 d. A. Kulikauskas-Daktaras per tardymą atskleidė slaptaraščio raktą ir paaiškino, kad jį sukūrė 1945 m. Kazimieraitis. Raktas buvo žinomas Daktarui, Antanaičiui – S. Staniškiui, Taurui – A. Subačiui, Laisvūnui – J. Gegužiui, Vanagui – A. Ramanauskui, Ažuoliui, Jūrininkui – A. Perminui ir Garibaldžiui.

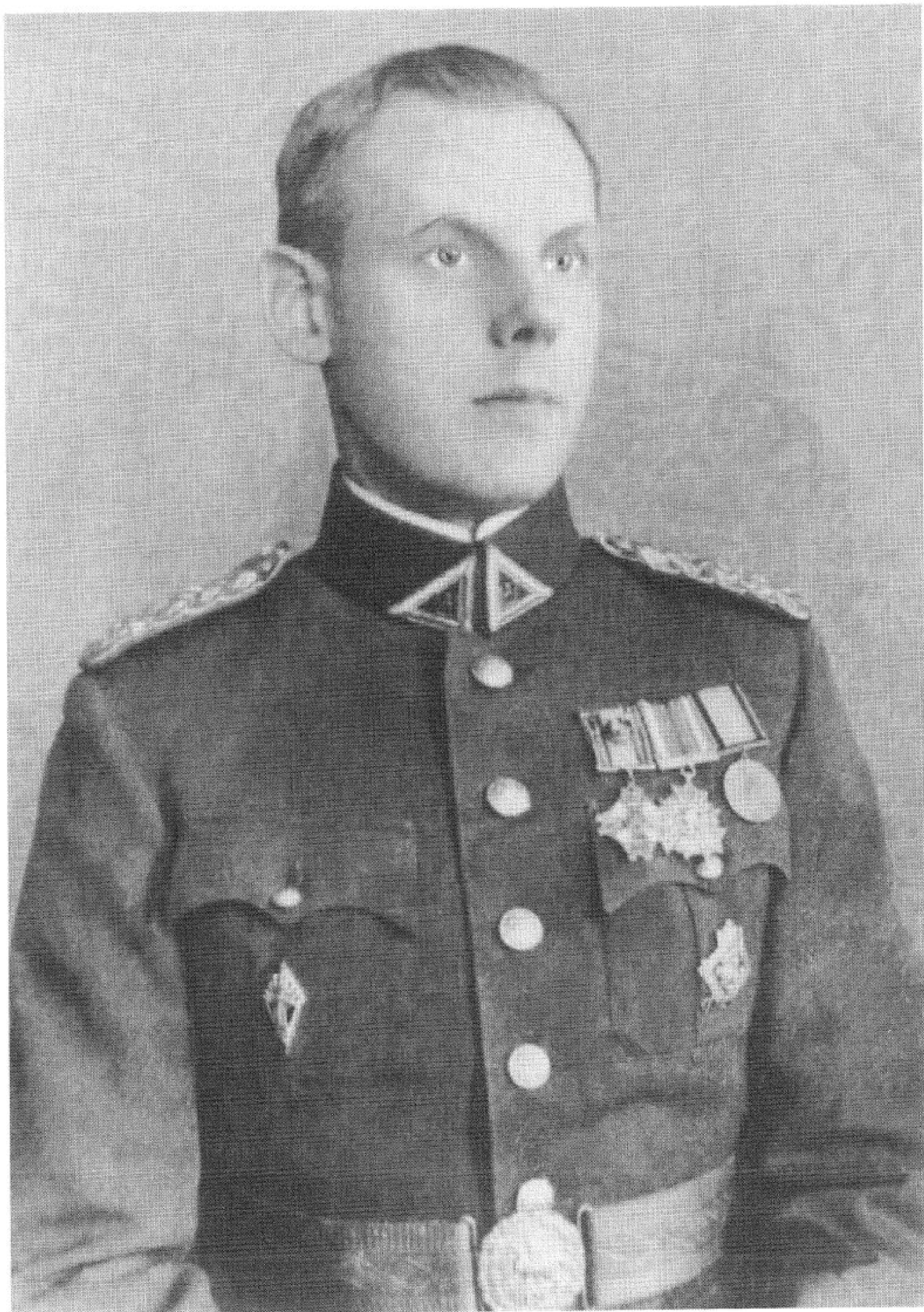
1947 m. sausio 23 d. per tardymą A. Kulikauskui buvo rodomas mokyklinis sąsiuvinis šviesiais geltonais viršeliais, kurį čekistai paėmė užpuolę Kazimieraičio bunkerį 1946 m. sausio 12 d. Jame slaptaraščiu užrašyti tekstai. A. Kulikauskas paaiškino, kad sąsiuvinio 1–3 puslapyje užšifruotos Dzūkų grupės partizanų ryšininkų pavardės, adresai, slapyvardžiai ir slaptažodžių šaukiniai bei atsakymai. Sąrašė buvo duomenys apie Praną Šliumpą-Parteniją, K. Packevičių-Antanaitį, Joną Vaitkų, Juozą Marčiulionį, D. Pačkauską, B. Kuliešytę, J. Šarakauską (kituose užrašuose – Šarkauską), Juozą Deksnį, K. Bajerčių. Sąsiuvinio 13 puslapyje užšifruotos dviejų aikštelių koordinatės, kur būtų galima nuleisti parašiotais ginklus ir įrangą. Jos nustatytos pagal Seinų apylinkės žemėlapi M 1:10000. Aikšteles parinko Kazimieraitis į rytus nuo Merkinės miestelio po susitikimo su diplomatinės atstovybės asmenimis 1945 m. gruodžio mėn. Ar tas koordinatės Kazimieraitis perdavė išvykstantiems į užsienį atstovams, A. Kulikauskas ne-

žinojo, bet iš Kazimieraičio pasakojimo jis suprato, kad tie atstovai pažadėjo pagalbą Kazimieraičio partizanams ginklais ir karine įranga, todėl jiems ir reikėjo žinoti, kur galėtų nuleisti tuos krovinius parašiutais. A. Kulikauskas, atskleidęs, kaip reikia naudotis slaptaraščio raktu, vėliau turėjo visus užrašus iššifruoti ir apie viską smulkiai papasakoti. Atrodo, jis išpasakojo nieko nenuslėpdamas ir tuo labai pakenkė daugeliui suimtųjų ir likusiems laisvėje. Kagėbistai gyrėsi, kad pagal A. Kulikausko parodymus suėmė 60 banditų ir jų pagalbininkų iš 144 žmonių sąrašo.

Kitas dokumentas, paimtas iš Kazimieraičio, adresuotas Daktarui. Jis pasirašytas „Didžiosios kovos apygardos štabo ir propagandos skyriaus viršininko pavaduotojo ir jungtinės Lietuvos vadovybės karininko spaudai“ Meškos vardu. Tai saugumiečių apsimetėlių iš Erelio – J. Markulio kompanijos raštas, atsiųstas apie 1946 m. birželio 24 d. Jį atgabeno Meškos „adjutantas Vanagas“ – agentas, turintis įgaliojimus tartis dėl ryšių koordinacijos pagerinimo ir kaimyninio „bendradarbiavimo“. Agentas atvyko prisiplakęs prie Kazimieraičio štabo „ryšininkės“ Beliukienės (ten pat, l. 56, 57). Kazimieraičio štabas 1946 m. balandžio–gegužės mėn. buvo Snaigupės kaime P. Petrausko gyvenamojo namo slėptuvėje. Petrausko žmona Potelytė turėjo seserį Beliukiene, kuri gyveno Vilniuje, Kęstučio g. 2. Ji vertėsi smulkia prekyba (spekuliavo), atveždavo iš Vilniaus į Snaigupę galanterijos prekių. Kazimieraitis pasitikėjo Petrausko ir Potelių šeimomis. Atvažiavusi Beliukienė sutikdavo Kazimieraitį ir žinojo jį esant „vada“, be to, Kazimieraičiui buvo pasakojusi, kad Vilniuje veikia antisovietinė organizacija. Tikriausiai Kazimieraitis jau žinojo apie Lietuvos tautinės tarybos va-

dovo J. Noreikos areštą 1946 m. kovo 16 d., todėl gegužės mėn. jam parūpo išsiaiškinti apie naujo partizanų centro Vilniuje egzistavimą. Jis parašė laišką ir prašė Beliukienės perduoti centrui prašydamas paaiškinti, ką centras veikia, kaip vadinasi. Į šį paklausimą atsakė NKGB Meškos vardu, o Beliukienė nieko neįtardama grįžo kartu su palydovu agentu. Šio agento atvykimas turbūt buvo lemtingas ir pražūtingas Kazimieraičio štabui, nes prasiskverbta jau į A. Kulikausko-Daktaro aplinką ir nustatyta Kazimieraičio būstinės vieta. Tikriausiai šiam agentui nurodžius birželio 30 d. užpulta P. Aleksonio sodyba Liepiškių kaime, kur tuo metu buvo Kazimieraitis, Daktaras, Antanaitis ir Laisvūnas.

A. Ramanauskas-Vanagas rašė (*Daugel krito sūnų...*, p. 324): „Kazimieraičio asmenyje sąjūdis neteko vieno iš aukščiausiųjų vadų, iki kraštutinumo atsidavusio savo Tėvynei. Dėl jo žuvimo buvo nepaprastai sujaudinti visi partizanai, nes beveik visi jie asmeniškai buvo matę Kazimieraitį ir ypač daug girdėję apie jį pasakojant. Keliaudamas po dalinius aš visuomet partizanams pavyzdžiu kėliau Kazimieraičio asmenybę: žmogaus, kuris visas savo dvasines ir fizines jėgas pašventė Lietuvos laisvinimo kovai; karininko, kuris iki paskutinio atodūσιο ištesėjo duotąją priesaiką; kovotojo, kuris pelnytai buvo ir yra laikomas partizano idealu. Per savo partizaninės veiklos laikotarpį jis pelnė visų partizanų ir jų vadų meilę ir pagarbą ne tik kaip aukštesnysis vadas, bet ir kaip vyresnysis brolis. Visiems partizanams didžiulę įtaką Kazimieraitis turėjo dėl to, kad buvo išsižadėjęs asmeninės gerovės, iki kraštutinumo pasišventęs sąjūdžio reikalams, nepaprastai darbštus, teisingas, kantrus, blaivus ir giliai religingas žmogus.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Jonas Kraunelis-
Èglis

Zigmās Neciunskas-
Elytē

Domininkas Jėčys-Ažuolis
(dešinėje)

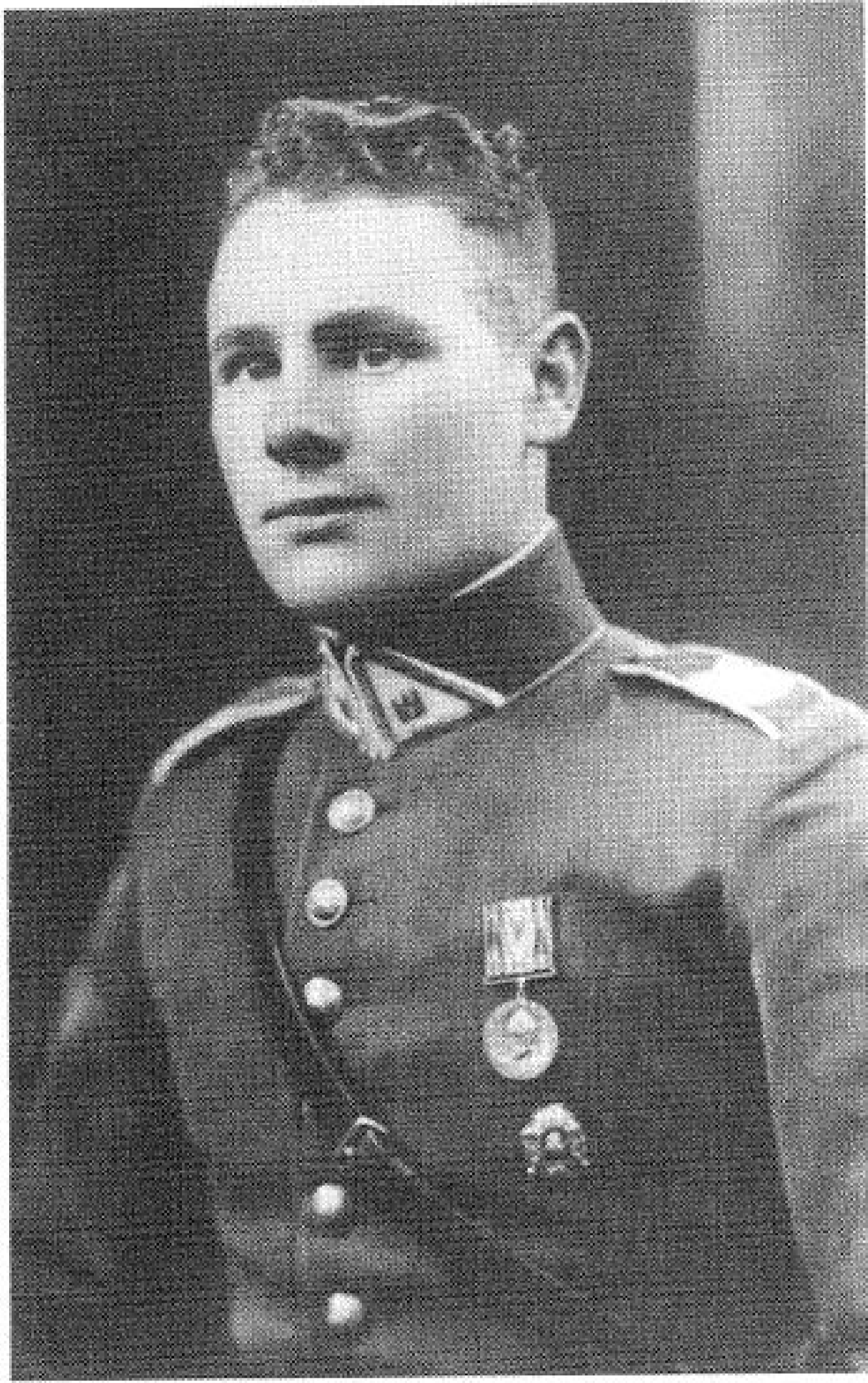
Sergijus Staniškis-Litas (*centre*) su Šarūno
rinktinės kovotojais. 1946–1947 m. žiema

Konstantinas Bajerčius-
Garibaldis

Pranas Platūkis-Karklas

Edvardas Juknaitis-
Juozaitis

Merčio rinktinės vadovybė su Varėnos bataliono kovotojais.
*Pirmoje eilėje iš kairės į dešinę: Albertas Perminas-Jūrininkas
ir Adolfas Ramanauskas-Vanagas*
*Antroje eilėje ketvirtas iš kairės – Adolfas Baublys-Merkys,
penktas – Petras Vaitkus-Genys*

Šis dokumentas rastas pas Kazimieraičius

J. Sunkiai supeidus

Ponui

Kazimieraičiui

Kad ir atsitiktiniam žmogui pasitaikius, siunčiu Jums vieną bateriją radijui ir vieną mėlyną pieštuką. Kai gausiu daugiau ko, tuoj vėl atsiųsiu.

Ažuolis tiesiog plūsta plūsta priekaištaudamas, ką per mane siunčiamoji Jums korespondencija nepasiekianti adresato. Kas čia iš tikrų per painiava yra? Jums korespondencija išsiunčiama beveik vis tą pačią dieną. Dalis jos yra išsiųsta į 340743 471325 2304 pas 231022 3414, o kita /trys laiškai ir medikamentai su kitais daiktais/ per 362723 112424 1614 iduota 163134 371934 411734 44 partizanams, kurie sakėsi tuč tą pačią dieną išvyksta su siunta į Tamstos štabą. Man būtų gera susižidoti kiek galima greičiau, kur ir kaip ta korespondencija yra sukliuvusi, kad būtų galima tokių dalykų išvengti, nes ir iš vienos ir iš kitos pusės, savime aišku, tas daro labai keblią padėtį. Lauksiu.

Reiškiu Jums gilią pagarbą -

Garibaldis
230122 250348 320634 38

1946.VI.17.

K. Bajerčiaus-Garibaldžio šifruotas
laiškas J. Vitkui-Kazimieraičiui.
1946 m. birželio 17 d.

J. Vitkaus-Kazimieraičio laiško šeimai
faksimilė. 1946 m. birželio 8 d.

gra gūzā is Prūsijos?

Kartu: sūnėm truputi is Vžnemėnės
Drukijos medaus lindukni. Turbut jis jau ir vaikš-
to?

Praigiu rāsyti ir dar karta, mušidriau-
dai juosius sveikėnu.

Karstai, karstai būcėniji Genutė
ir visis vaikucėnis bei mōcūtė

Visus juos išsilgēs

Juozas.

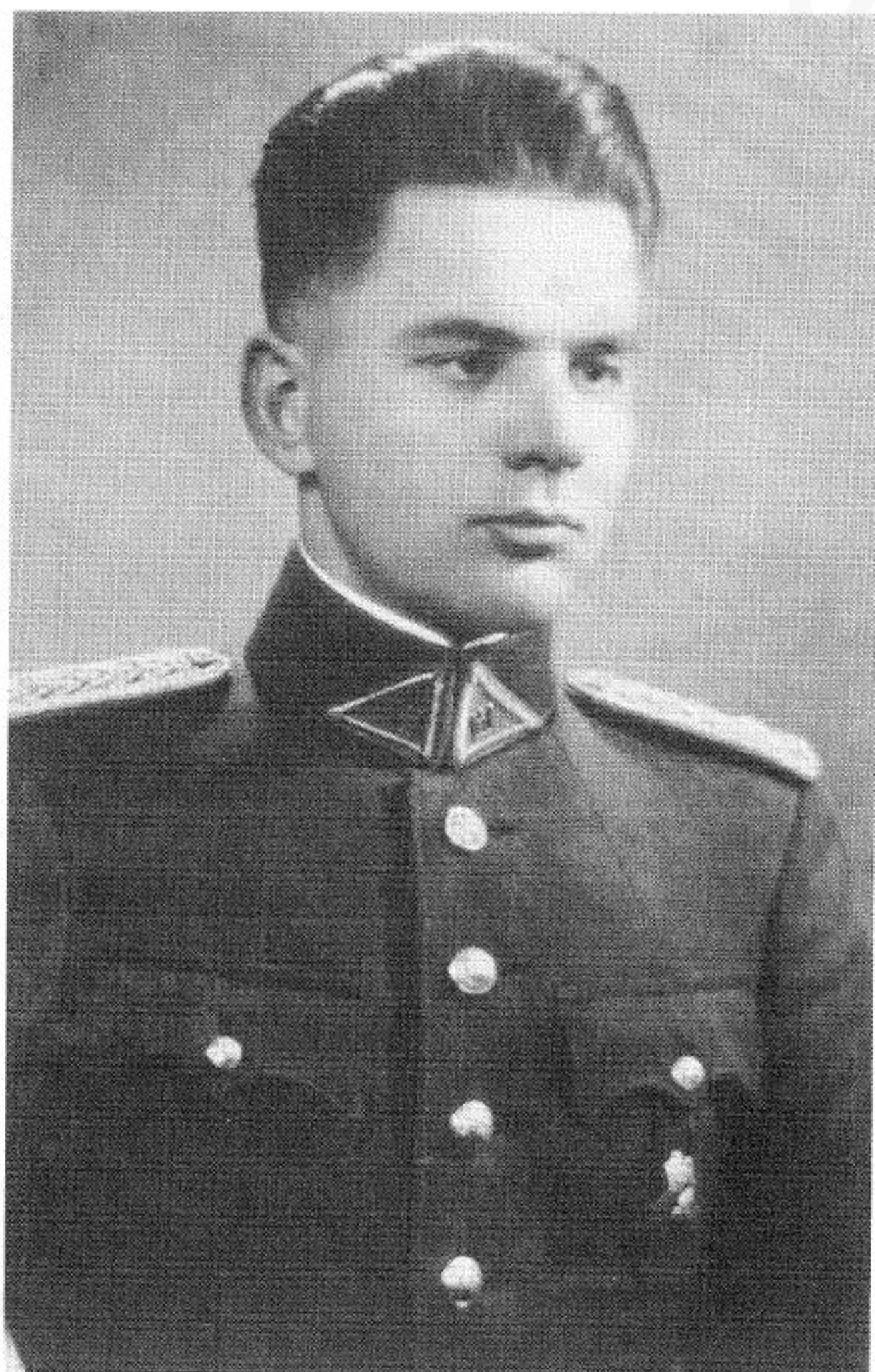
Nors laikrāšėnis ir netur tēgaura, bet kas
dedasi pasaulyje neblogoi orientuojosi, nes
turim radio.

Der apstovskes patisėm, kad gūbautājā
geriau nesisoti, nes bus smūka su pragyvenimu.

J. Vitkaus-Kazimieraičio
laiško šeimai fragmentas.
1945 m. liepos mėn.

Liudas Mulerkas-
Naras

Leonas Tarasevičius-
Lūšis

Jonas Jakubavičius-
Rugys

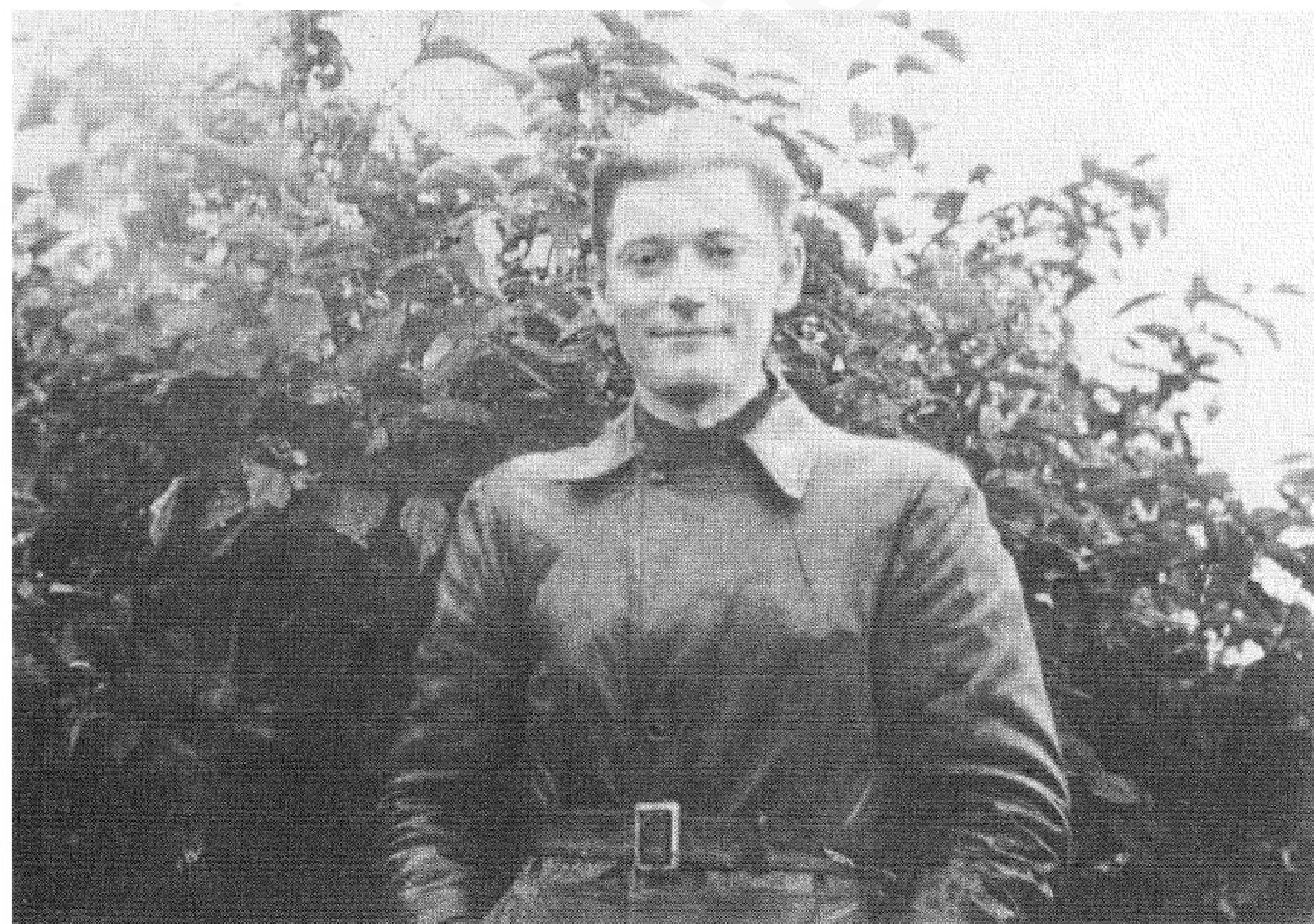
Siaubo būrio partizanai.

Pirmoje eilėje pirmas iš dešinės – Jonas Kibildis-Dūda

Antroje eilėje pirmas iš dešinės – Antanas Grušauskas-Siaubas

Antanas Kulikauskas-
Daktaras su kolege
iš Alytaus mokytojų
seminarijos

Juozas Gegužis-Laisvūnas-Diemedis

Lietuvos Respublikos Prezidentas

DEKRETAS

išrašas

DĖL VYČIO KRYŽIAUS 1-OJO LAIPSNIO ORDINO SUTEIKIMO

*1997 m. lapkričio 20 d. Nr. 1458
Vilnius*

1 straipsnis.

Vadovaudamasis Ordinių, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymo 133 straipsniu ir Pasiaprašinio 1940 - 1990 metų okupacijos dalyvių teisinio statuso pripažinimo ir karių savanorių karinių laipsnių bei apdovanojimų prilyginimo įstatymu bei atsižvelgdamas į Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro bei krašto apsaugos ministro teikimus,

Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinus

(po mirties)

suteikiu

asmenims, kurie Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo 1949 - 1950 m. sprendimais buvo apdovanoti Laisvės Kovos Kryžiais su kardais ir ažuolo lapais bei kuriems buvo suteiktas Laisvės kovos karžygio garbės vardas:

*Juozui Vitkui
- Kazimieraičiui*

2 straipsnis.

Sis dekretas įsigalioja nuo jo pasirašymo dienos.

REPUBLIKOS PREZIDENTAS

A. Brazauskas

ALGIRDAS BRAZAUSKAS

Koplytstulpis ir
atminimo ženklas
J. Vitkaus-Kazimie-
raičio žūties vietoje
Žaliamiškio pagiryje
(Lazdijų r., Leipa-
lingio sen.)

Koplytstulpis ir
atminimo ženklas
J. Vitkaus-Kazimie-
raičio žūties vietoje
Žaliamiškio pagiryje
(Lazdijų r., Leipa-
lingio sen.)

Su Kazimieraičiu man teko ilgai gyventi drauge ir pažinti jį iš arti. Dėl to jo netekimą aš dar labiau išgyvenau. Kazimieraičio šviesi atmintis niekuomet nepaliks manęs. Ir vėliau, lankydamas Pietų Lietuvos srities partizanus, aš visuomet paskirdavau dalį laiko pakalbėjimui apie šį didį ir garbingą vadą. 1947 m. rugsėjo mėn. 25 d. įvykusio visuotinio Dainavos apygardos partizanų vadų sąskrydžio metu man, kaip naujai išrinktam Dainavos apygardos vadui, pasiūlius, Merkio rinktinės pavadinimas buvo pakeistas į Partizano Kazimieraičio rinktinės pavadinimą. Pradedant visus žymesniųjų partizanų vadų posėdžius būdavo pagerbiami kritę kovoje partizanai, ypač pabrėžiant Kazimieraičio asmenybę“.

1949 m. vasarį įvyko visos Lietuvos partizanų vadų atstovų sąskrydis. Jame Vanagas apibūdino Kazimieraičio nuveiktus darbus. Sąskrydyje buvo paskelbtas LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko aktas Nr. 7:

Savo didvyriška mirtimi pirkusiems mūsų tautai teisę gyventi ir savo darbais bei asmens pavyzdžiais ir šiandien nė kiek nemažėjančia šviesa tebenušviečiantiems LLKS ir visos tautos kovos kelią:

- 1. Pietų Lietuvos partizanų vadui a. a. Kazimieraičiui – pulkininkui inžinieriui Vitkui (žuvusiam 1946 m. vasarą) ir*
- 2. Jungtinės Kęstučio apygardos vadui a. a. Visvydui – leitenantui Kasperavičiui Juozui (žuvusiam 1947 m. balandžio mėn. 18 d.) už jų ypatingus nuopelnus išreiškiant sąjūdžio idėją, prasmę bei pobūdį, jų organizacinių, karinės ir visuomeninės veiklos pagrindų Pietų ir Vakarų Lietuvoje padėjimą, parengiant ir masiniais tiražais išleidžiant atitinkamus pagrindinio spaudos organus, o ypač už jų mirties valandoje parodytą didvy-*

*riškumą kovoje su priešu suteikiu Laisvės Kovotojo Kar-
žygio vardą ir kartu juos apdovanoju I laipsnio Lais-
vės Kovos Kryžiumi (su kardais).*

Okupuotoji Lietuva, 1949 m. vasario mėn. 16 d.

(pas.) Vytautas

LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

(pas.) Žadgaila

LLKS Tarybos Prezidiumo Sekretorius

A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 325.

1949 m. rugpjūčio 1 d. išleistame Pietų Lietuvos sri-
ties spaudinyje „Partizanas“ Nr. 2 Vanagas rašė:

„Liepos mėn. suėjo treji metai nuo to laiko, kai mes
esame netekę mylimo vado a. a. Kazimieraičio. Jis kri-
to nelygioje, bet garbingoje kovoje.

Šis aukšto laipsnio karininkas duotą priesaiką ište-
sėjo ir Lietuvai atidavė ne tik savo jėgas ir žinias, bet ir
savo brangiausią turtą – gyvybę.

Brangus Vade! Tavo nerami kovos dvasia tebėra tarp
mūsų. Su Tavo vardu lūpose šiandien stovime nepaju-
dinamai tvirti šventoje laisvės kovoje.

Tebūnie Tau lengva Lietuvos žemelė, kurią savo
krauju aplaistei“.

A. Ramanauskas-Vanagas, prisimindamas kartu su
Kazimieraičiu dirbtą darbą (*Daugel krito sūnų...*, p. 213,
214), rašo: „Kartais ištisas dienas bunkeryje būdavome
tik su Kazimieraičiu. Poilsio valandėlėmis labai nuošir-
džiai ir atvirai pasikalbėdavome. Tų darbo ir poilsio va-
landų niekuomet nepamiršiu. Daug ko aš pasimokiau
iš Kazimieraičio, ir jis man tapo darbo kelrodžiu vėles-
nėje partizaninėje veikloje. [...] vieną kartą, kai mes kal-
bėjomės pagrindžio reikalais, Kazimieraitis man pasa-

kė, kad jis sutiktų pasiduoti priešui ir kentėti kančias, jeigu toji jo byla būtų išgirsta užsienio ir turėtų teigiamos reikšmės pagrindžio autoritetui pakelti ir Lietuvos laisvinimo bylos eigai. Kazimieraitis niekuomet nemėgdavo švaistytis tuščiais žodžiais ar klausytis tauškalų. Tokį Kazimieraičio pareiškimą vertinu kaip jo kraštutinį pasiaukojimą Tėvynei.

Kartą tarp mūsų prasidėjo gyva diskusija dėl partizanų pasidavimo į priešo rankas. Aš buvau ir tebesu tos nuomonės, kad kiekvienas partizanas turi būti iš anksto apsisprendęs gyvas nepasiduoti priešui į rankas ir, esant beviltiškai padėčiai, pats nutraukti savo gyvybės siūlą.

Kazimieraitis pareiškė, kad jis, esant beviltiškai padėčiai, nenusižudytų, bet jei pakliūtų priešui ypatingomis aplinkybėmis, kentėtų iki galo. Šį apsisprendimą jis buvo padaręs iš savo gilaus religinio įsitikinimo ir vadovaudamasis tuo, kad žmogus nėra ir negali būti savo gyvybės viešpats“.

UOLIEJI TALKININKAI

Būtina paminėti keletą štabo ryšininkų, kurie pasiaukojamai talkino Kazimieraičiui.

Pirmasis Kazimieraičiui buvo skirtas **Jonas Grigas-Karvelis iš Kabelių**. Būdamas Bijūno – J. Šeštoko būrio partizanas, stropiai vykdė jam pavestas pareigas. Turėjo didelę šeimą. Kazimieraitis pats paragino jį sugrįžti į legalią padėtį, leido registruotis.

Jonas Kraunelis-Ėglis (1919–1946 01 12)

Gimė Rudnelės k., Marcinkonių vlsč.

J. Grigas pradėjęs dirbti supažindino Kazimieraitį su Ėgliu. Jį Kazimieraitis vėliau labai pamilo ir gerbė. Kazimieraičio dienoraštyje pažymėta, kad 1945 m. gegužės 27 d. su visu būriu Ėglis priėmė partizano priesaiką. A. Ramanauskas-Vanagas, prisimindamas Varčios mūšio aplinkybes, rašo (*Daugel krito sūnų...*, p. 68), kad 1945 m. birželio 15 d., apžiūrėdamas mūšio vietovę, miško pakraštyje užtiko nusilpusį sužeistą Ėglį. Sprogtamosios kulkos suplėšyta plaštaka buvo sutinusi, žaizdoje judėjo kirmėlės, nutrauktas pirštas. Vanagas suteikė

Ėgliui pagalbą, išplovė žaizdą, sutvarstė, nuvedė pas vietinį gyventoją. Ėglis po kelių dienų galėjo sugrįžti į savo būstinę. Po to, kai Kazimieraičio būstinė Kabeliuose buvo sunaikinta, Kabelių vyrus prijungė prie Ėglio būrio. Dėl didelio kariuomenės siautėjimo Ėglio būrys pakriko ir ryšiai nutrūko. Rugspjūčio pabaigoje Kazimieraitis Ėglį atleido iš ryšininko pareigų, bet netrukus įpareigojo saugoti vadavietes, ruošti naujas. Ir čia Ėglis su Žilvičiu – V. Krauneliu pasirodė labai geri, energingi darbuotojai. Ėglis turėjo polinkį į poeziją, yra sukūręs dainų ir eilėraščių. Su Žilvičiu dalyvavo A. Ramanausko organizuotame Merkinės puolime. Jiedu praleisdavo daug laiko virtuvėje, parūpindavo maisto. Kareiviai, užpuolę žieminę vadavietę, užklupo Ėglį prie kulkosvaidžio, kuriuo jis gynėsi, kol žuvo.

Rokas Bingelis* -Vaidevutis (1921–1947 m. sausis)

Kilęs iš Purplių k., Merkinės vlsč.

Jis – vienas pagrindinių Kazimieraičio ryšininkų. Šis jaunas vyras troško mokytis, bet, įsitraukęs į partizaninę kovą, negalėjo. Nors Kazimieraitis stengėsi neužkirsti kelio jauniems žmonėms, tačiau sužinojęs, kad Bingelis ketina važiuoti į ekonomistų kursus Kaune, atsiuntė jam įsakymą: „Vaidevuti, įsakau tau niekur nevažiuoti be mano leidimo“. Kazimieraitis pavedė jam organizuoti ryšius, rūpintis partizaninės spaudos leidimu ir ją plauti. Vaidevutis pakluso.

Jis įkliuvo su spaudos reikmenimis grįždamas iš Vilniaus 1946 m. kovo 8 d. Tardomas ir teisiamas Vaidevutis nenulenė galvos, nesutiko bendradarbiauti, susilaukė aukščiausios bausmės (sušaudytas).

* Tardymo ir nuosprendžio dokumentuose rašoma Bengelis.

SSRS Aukščiausiojo Teismo karinės kolegijos generolo pulkininko B. Ulricho 1947 m. sausio 7 d. rašte nurodyta skubiai įvykdyti mirties nuosprendį R. Bingeliui, suieškoti šeimos narius ir juos represuoti.

Iš tardymo protokolo (LYA, baudžiamoji byla Nr. P-1615/3-LI, t. 2, l. 347): „Aš 1942 m. gruodžio mėn. įstojau į LPS (Lietuvos partizanų sąjungą), kuri siekė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, ir buvau aktyvus narys. 1945 m. gegužės 15 d. šios sąjungos darbas atnaujintas. Vanagas buvo vadovas, o aš tapau ryšininku ir prisiėmiau Vaidevučio slapyvardį. Mano pareiga buvo iš Alytaus, Vilniaus atvežti popieriaus, tušo, lempučių, baterijų“.

J. Kizilaitis-Aušra savo parodymuose (1946 m. birželio 5 d.) saugumui teigė (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 207, l. 198): „1945 m. rugsėjo mėn. aš patekau į maždaug 10 žmonių partizanų būrį, kuriam vadovavo R. Bingelis. Tuo pačiu metu R. Bingelis buvo „A“ apygardos štabo ryšininkas, važinėdavo į Alytų, Vilnių, Kauną maždaug du kartus per mėnesį. Veždavo štabo laiškus ir antisovietinę literatūrą, o iš miestų parveždavo popieriaus, tušo ir spaustuvinio šrifto [...]. R. Bingelis dalyvavo Merkinės puolime, vadovavo 20 žmonių grupei. Jam buvo pavesta sugauti ir sunaikinti Merkinės baudėjų kuopos vadą. Užduotį įvykdė. [...] Prisimenu R. Bingelio pasakojimą, kad jis yra aplankęs Kaune Kazimieraičio žmoną ir atvežęs iš jos laiškų [...].“

Kęstutis Valentukevičius-Kaributas (g. 1922 m.)

Gimė Kapiniškių k., Marcinkonių vlsč.

Marcinkonių progimnazijos mokytojas. Kazimieraičio dienoraštyje pirmas susitikimas su juo minimas 1945 m. spalio 3 d., kai jis pranešė Kazimieraičiui apie Z. Šerkšno-Tigro išvykimą į Vilnių.

Toliau dienoraštyje įrašyta, kad Kaributas atnešė į štabą kopijavimo popieriaus, kurį atsiuntė Tigras.

Antroje gruodžio pusėje Kaributas gavo vilnietės M. Kraunelytės pranešimą, kad Tigras kviečia Kaributą atvykti į Vilnių 1946 m. sausio 6–7 d. Sugrįžusi pas tėvus į Rudnelės kaimą žiemos atostogų ji perdavė kitą Tigro pranešimą Kaributui, kad šis pasitiktų atvyksiantį į Marcinkonių progimnaziją „kapitoną iš Šiaulių“ ir padėtų susitikti su Kazimieraičiu. Tigras turėjo surengti J. Noreikos – Generolo Vėtros susitikimą su Kazimieraičiu. Gruodžio 30–31 d. Kazimieraitis išsikvietė Kaributą ir davė nurodymą jam nuvykti į Vilnių aplankyti J. Vaitkų, geležinkelio inžinierių. Iš jo Kaributas privalėjo parvežti popieriaus, juostelę rašomajai mašinėlei ir kitokių daiktų. Susitikimui Kazimieraitis davė savo šeimos nuotrauką (J. Vaitkus pažinojo Kazimieraičio šeimą). Kaributui rengiantis išvažiuoti į Vilnių, atvyko Ėglis su Žilvičiu perspėti, kad pas J. Vaitkų neitų, nes yra sekamas NKVD, bet pareiškė, kad Kaributo susitikimui su Tigru neprieštarauja. Sausio 7 d. atvykęs į Vilnių Kaributas apsistojo pas M. Kraunelytę jos nuomojamame bute. Susitiko su Z. Šerkšnu. Šis pakvietė jį į pasitarimą su Mokslų akademijos juriskonsultu J. Noreika. Juriskonsultas iškart parūpino popieriaus ir juostelę, pažadėjo vėliau parūpinti daugiau. Gretimame kambaryje esančios studentės Kaributui davė medikamentų. Iš M. Kraunelytės buto sausio 11 d. su medžiagomis jis išvažiavo namo. Marcinkonių stotelėje Kaributą suėmė su nešuliais. Jis jau Vilniuje buvo enkavedistų sekamas, nes visą J. Noreikos darbą žinojo išdavikas Erelis – J. Markulis. J. Noreika buvo apstatytas sekliais, kurių laiką jam buvo leidžiama dirbti. MGB 1946 m. vasario 22 d. ataskaitoje (LYA, f. K-1, ap. 3, b. 205, l. 7–21) apie „A“ apygardos štabo sekimą rašoma, kad K. Valentukevičiaus areštas „nuslėptas nuo

pogrindžio“. Tuoju po arešto K. Valentukevičius kankinamas prasitarė, kad žino bunkerio vietą, kur būdavo Kazimieraitis. Kitos dienos viduryje (sausio 12 d.) didelis kariuomenės būrys, vesdamasis suimtajį, išvyko ieškoti bunkerio. K. Valentukevičius vedžiojo kariuomenę vis po tą pačią vietovę gal porą valandų. Pastebėję kariuomenę partizanai iš Kazimieraičio bunkerio išėjo į paviršių. Įvyko susišaudymas (apie 40 minučių). Ėglį nukovė, du kitus suėmė. Bunkerį rado tik kitą dieną.

Zigmas Šerkšnas-Tigras-Laukaitis (1924–1947 m. sušaudytas)

Gimė Bertašiūnų k., Veisiejų vlsč.

Baigęs Lazdijų gimnaziją, mokytojavo pradinėse mokyklose, užėjus rusams – Marcinkonių mokyklos mokytojas. Į partizaninę veiklą įsitraukė 1945 m. birželį. Vėliau – Marcinkonių bataliono vado pavaduotojas, palaikė ryšius tarp bataliono grupių vadų Jurginio, Barzdos, Siaubo ir Bijūno – A. Valentukevičiaus. Lydėdavo Kazimieraitį jo kelionėse. Jo būrio pareiga buvo aprūpinti Kazimieraičio štabą maistu. Be Kazimieraičio žinios Tigras pasitraukė iš partizaninės veiklos ir gavęs fiktyvius dokumentus Laukaičio pavarde pradėjo mokytojauti Macučių pradinėje mokykloje Dieveniškų vlsč. Tuomet užmezgė ryšį su Generolu Vėtra Vilniuje. Nors Kazimieraičio 1945 m. lapkričio 5 d. įsakyme Nr. 18 už savavališką išėjimą išbrauktas iš partizanų sąrašų, bet stengėsi padėti partizanams ir Kazimieraičiui kaip ryšininkas. 1946 m. vasario 8 d. MGB jį suėmė bevežantį Dzūkų grupei popierių ir medikamentus. Ypatingasis pasitarimas nuteisė Z. Šerkšną sušaudyti.

Kunigas Pranas Šliumpa-Partenijus (1916–1976)

Gimė Vainatrakio k., Kauno r.

Alytaus parapijos vikaras P. Šliumpa išitraukė į partizanų judėjimą kaip ryšininkas Nedzingės parapijos klebono Zigmo Neciunsko prašomas. Apie tai kalbėjo pats P. Šliumpa tardytojui 1946 m. gruodžio 5 d. (*Bažnyčios prieglobstyje*, Vilnius, 1983, p. 163): „[...] Partizanų vado Vanago prašomas pas mane atvyko Nedzingės klebonas Zigmas Neciunskas-Elytė. Jis pasipasakojo, kad sutiko palaikyti ryšius per mane su Alytaus mokytojų seminarijos dėstytoju K. Bajerčiumi ir pagalbon prašė įsijungti ir mane. 1945 m. liepos mėn. apie 25 d. pas mane atvyko Bajerčius ir prašė atvykusį į Alytų Kazimieraitį nugabenti pas Dzūkų rinktinės vadą Ažuolį [D. Jėčių]. Aš sutikau ir po kokios valandos pas mane jis atėjo. Aš jo nepažinojau, bet įsitikinęs, kad tai Bajerčiaus minėtas pulkininkas, pakviečiau sėsti į vežimą ir išvažiavome Punios miško link. Netoli Rumbonių kaimo sutikome Ažuolio ryšininką Martyną Karkauską*, važiavusį į Alytų. Jį susistabdęs prašiau grįžti atgal, kad nuvežtų pulkininką pas Ažuolį. Karkauskas atsakė būtinai privalantis nuvažiuoti į Alytų ir pasiūlė jo palaukti, nes greitai grįšias. Privažiavę kaimą, palaukėme. Laukdami pasikalbėjome su pulkininku. Jis pasisakė, kas esąs ir slapyvardį, taip pat savo organizacijos bei kovos tikslus, pasiūlė man organizuoti partizanų ryšių mazgą. Aš sutikau, pasirinkau Partenijaus slapyvardį. Kol pasikalbėjome, iš Alytaus sugrįžo Karkauskas, pasiėmė Kazimieraitį ir kartu nuvažiavo pas Ažuolį. Aš grįžau į Alytų. [...]“

Ryšiams palaikyti su Partenijum sutartas šaukinys: „Vakar ligoninėje mirė mano dukra Cecilija, kada galėsite atlaikyti mišias?“ Atsakymas: „Rytoj“. Šį šaukinį Kazimieraitis užsirašė sąsiuvinyje slaptaraščiu.

* M. Karkauskas – Punios girininkas, žinojęs Ažuolio slėptuvę.

Kitą kartą P. Šliumpa susitiko su Kazimieraičiu, kai šis atvažiavo į Alytų 1945 m. lapkričio 10 d. Tada Kazimieraitis vyko į susitikimą su Lietuvos laisvės armijos Alytaus apygardos vadu Šilu – A. Jauniškiu. Jis pageidavo, kad į susitikimą atvyktų ir atskirosios Dzūkų rinktinės vadas Ažuolis, bet šis neatvyko, įgaliojo savo ryšininką M. Karkauską jam atstovauti. Kunigui teko sukviesti visus numatytus asmenis į susitikimą.

Trečias susitikimas su Kazimieraičiu įvyko apie lapkričio pabaigą. Tada Kazimieraitis aplankė kunigą važiuodamas į Kauną susitikti su atvykusiais iš užsienio diplomatijos atstovais Andriumi ir Alfonsu (V. Stanevičiumi ir J. Deksniu).

Kunigas dažnai gaudavo ir persiųsdavo partizanų siuntas su laiškais ir raštais.

Kazimieraitis gal prašė, o gal ir pats kunigas susiprato paremti Kazimieraičio šeimą, kuri kentė didelį nepriteklių. Kunigas Pranas per savo dukterėčią Onutę atsiuntė pinigų.

Už ryšių palaikymą su partizanais 1946 m. rudenį P. Šliumpa buvo suimtas ir nuteistas 10 metų lagerių ir 5 metams trėmimo. Po Stalino mirties sušvelnėjus režimui, 1955 m. pabaigoje paleistas iš lagerio atvyko į tremtį Taljanuose, Irkutsko srityje, pas brolio šeimą. Čia gyveno ir ištremta Kazimieraičio šeima. Taljanuose miško kirtimo punkte buvo didelė lietuvių tremtinių kolonija, apie 700–800 žmonių.

Čia atvykęs kunigas rado gerą dirvą sielovadai. Tremtiniai buvo atvežti 1948 m. vasarą. Nuo to laiko praėjo 7 metai. Susidarė daug naujų šeimų, kurias reikėjo sutuokti, krikštyti naujagimius, laidoti mirusiuosius. Iki tol žmonės meldavosi individualiai savo šeimose, tik per laidotuves sueidavo pasimelsti daugiau žmonių, giedavo rožinį, litanijas, šermenų giesmes.

Atvykus kunigui religinis gyvenimas atgijo. Sekmadieniais Mišių maldai pradėjo rinktis didesnis būrys. Mišias kunigas laikydavo pas žmones, kurie turėdavo didesnę kambariuką. Jame įrengdavo nedidelį altorėlį. Spec. komendantūrai, sekusiai tremtinių gyvenimą ir jų nuotaikas, kunigo atvykimas labai nepatiko. Valdžia neleido atlikinėti religinių apeigų. Reikėjo tai daryti slapta, bet didesnių susibūrimų slaptumą buvo sunku išlaikyti. Ėmė verbuoti seklius iš tremtinių – deja, tokių atsirado. Nepatiko susiorganizavęs giesmininkų chorelis ir kunigo sakomi pamokslai. Pradėjo jį persekioti, gąsdinti naujomis bausmėmis. Kartą jo brolio šeimos bute darė krata ir atėmė maldaknyges, Šventąjį Raštą, pamokslų konspektus. Kunigas privalėjo dirbti sunkų fizinį darbą lentpjūvėje, bendroje brigadoje: paduodavo rąstus ir paimdavo išpjautas lentas. Nepaisydamas nuovargio ir gąsdinimų, jis dirbo sielovados darbą.

Kviesdavosi jį ne tik pagrindinės gyvenvietės lietuviai, bet ir tolimesnių gyvenviečių, kurias galėdavo pasiekti tik pėsčiomis sukardamas 25–30 km per taigą.

Buvo linksmas, mėgo giedoti, su jaunimu padainuoti, ypač vestuvėse ar šiaip sekmadienio susibūrimuose. Turėjo gražų balsą.

Kunigas Zigmąs Neciunskas-Elytė (1912–1976)

Gimė Balkūnų k., Santaikos vlsč.

Labai svarbūs partizanų ryšiai ėjo per Nedzingės kleboną Z. Neciunską-Elytę. Jis jautriai padėjo gyventojams ir partizanams jų varguose: šelpdavo, slėpdavo, guosdavo. Mokėjo elgtis su enkavėdistais, kurie dažnai atėdavo jo tikrinti. Pasitaikydavo, kad jo namo palėpėje būdavo pasislėpę partizanai, o kambariuose vaišindavosi okupacinės valdžios atstovai.

Z. Neciunskas jau buvo pradėjęs darbą kaip Vana-
go – A. Ramanausko ryšininkas. Su Kazimieraičiu susi-
pažino truputį vėliau, 1945 m. liepos pabaigoje. Apie
tai jis 1946 m. gruodžio 6 d. aiškino tardytojui (*Bažny-
čios prieglobstyje*, p. 161): „[...] maždaug liepos mėnesį į
mano butą atėjo Kulikauskas-Daktaras ir pasiprašė per-
nakvoti, o iš ryto atvyko plk. Vitkus-Kazimieraitis. Pri-
sistatęs jis prašė, kad supažindinčiau su vietiniais par-
tizanais. Kazimieraitį supažindinau su Daktaru ir tuoj
pat iškviečiau Romą Sviklą iš Burokaraisčio, kurio pra-
šiau, kad jis Daktarą ir Kazimieraitį nuvestų pas vietini-
nius partizanus. [...]“.

Dar apie vieną Z. Neciunsko susitikimą su Kazimie-
raičiu pasakoja Marijona Stankienė-Zurlytė (str. „Didy-
sis partizanas“, *Merkio kraštas*, 2001 m. rugpjūčio 4 d.,
Nr. 59): „Mano tėvai Pranas ir Izabelė gyveno Nedzingės
apylinkės Burokaraisčio kaime. Namuose turėjo
įrengę slėptuvę-bunkerį. Pas tėvus dažnai užeidavo par-
tizanai ir jų vadai – Kazimieraitis, Vanagas, Daktaras,
Jūrininkas. Vienu metu, apie 1946 m. vasario mėn., po
rinkimų pas tėvus buvo apsistojęs Kazimieraitis. Tada
jis sirguliavo, karščiavo ir jam buvo reikalinga gydytojo
pagalba. Jauniausias brolis Kęstutis – Gegutis atvežė gy-
dytoją ir Nedzingės kleboną Z. Neciunską.“

Kazimieraitis miegodavo kambaryje, nuošalesnėje
vietoje, kad nepastebėtų kaimynai, kurių daug lankyda-
vosi tėvų namuose. Retkarčiais teko slėptis ir bunkeryje.
Šeima buvo pamilusi Kazimieraitį. Buvome net visi kartu
nusifotografavę, bet nuotraukų neišliko, bijodami perse-
kiojimų sudeginome. Kai apsilankė kunigas, jis irgi il-
giau užtruko, pasikalbėdamas su Kazimieraičiu. Ilgą žie-
mos vakarą prie blankios šviesos tarp kitų pokalbių abu-
du rinko ir dėliojo žodžius giesmei – skundui Aukščiau-
siajam „Dieve geriausias, Karaliau ramybės“. Šią giesmę

tuoju pat atmintinai išmokome ir perdavėme Nedzingės bažnyčios giedotojams. Ją po mišių giedodavome“.

Kazimieraitis nebuvo poetas, bet poeziją mėgo, o kunigas Z. Neciunskas turėjo šią Dievo dovaną. Žmonės šią giesmę pamėgo, ji paplito, būdavo giedama ir kitoje bažnyčioje, pridėta daugiau posmelių. M. Stankienės užrašytas tekstas:

*O, Dieve geriausias, Karaliau ramybės,
Pažvelk maloningai, pažvelk iš aukštybės!
Padėk jau į šalį šią plakančią rykštę,
Gražink šiam pasauliui ramybę pirmykštę!*

*Rūstybės ir keršto audringi verpetai
Naikina žmoniją jau kelinti metai!
Krauju jau pasruvo Lietuvos laukeliai,
Kapai pažymėti keliai ir takeliai!*

*Jau tūkstančiai šala be savo grytelės,
Be rūbo šiltesnio, be duonos plutelės!
Išgirski, o Dieve, tas raudas graudingas,
Parodyk – juk, Dieve, esi gailestingas!*

Šios giesmės kitą variantą užrašė buvusi Mančiagirės mokytoja Elena Kochanskaitė-Garnevičienė (knygoje „Dainavos apygardos partizanų takais“, Vilnius 1997, p. 215–216).

M. Stankienė autoriui pasakojo: „Kai Kazimieraitis pasveiko, jis padovanojo Kęstučiui vyrišką geltono metalo aukso spalvos žiedą. Žiedo akutės praplatinime buvo iškaltos smailiu daiktu raidės „AK“ – „Atmintis Kęstučiui“. Šį žiedą 1948 m. birželio 24 d. žuvus Kęstučiui išsaugojo jo mama, nešiodama pasislėpusi po rūbais Sibiro tremtyje. Mamai mirus šeima šį žiedą gražino Kazimieraičio vaikams. O pats Kazimieraitis išeidamas buvo apdovanotas naujai pasiūtais auliniais batais“.

KOVOS RAŠTAI

Išliko Kazimieraičio rašytų įsakymų, apžvalgų. Iš jų matyti Kazimieraičio moralinės nuostatos, politinės įžvalgos, karinės ir organizacinės priemonės, pritaikytos partizaniniam karui, kai priešas ypač žiaurus, nepaisantis jokių žmogiškosios moralės principų.

1945 m. gegužės 7 d. įsakyme Nr. 1 (*Laisvės kovų archyvas*, Nr. 9, p. 59) aptarta partizanų pajėgų mobilizavimo, sutelkimo ir vadovavimo bendroji tvarka, kaip pasidalijamos teritorijos ir suteikiami batalionų, kuopų, būrių pavadinimai. Numatyta, jog batalionų ir kuopų vadus skirs grupės štabas, o būrių vadus – kuopų vadai; mobilizacija bus vykdoma tik grupės vado įsakymu, o šiaip ji yra savanoriška. Nustatyta kovinių operacijų vykdymo tvarka, t. y. jos vykdomos grupės štabo nurodymu, o savarankiškai veikiama tik siekiant išvaduoti vežamus suimtuosius ar sutrukdyti ūkių plėšimą. Vadai įpareigoti rašyti kovos veiksmų dienoraščius, kad liktų tikslus kovų dėl laisvės vaizdas (kaip medžiaga istorijai) ir padėtų vėliau surasti tyliuosius, mažai kam žinomus didvyrius, kuriuos tauta turėtų pagerbti apdovanodama ar aprūpindama nukentėjusiųjų šeimas.

1945 m. gegužės 16 d. įsakyme Nr. 2 „Apie drausmės pažeidimus ir priemones jų išvengiant“ (ten pat, p. 61) kalbama, kad reikia pašalinti iš partizanų, kovojančių dėl Lietuvos laisvės, kriminalinį elementą, vykdančių plėšimus. Dėl to įvedama partizanų priesaika, laikinieji partizanų drausmės nuostatai ir, siekiant apsisaugoti nuo plėšimų ir savavaliavimų, nustatoma rekvizicinių kvitų išdavimo tvarka.

Jau partizaninės kovos pradžioje Kazimieraitis susidūrė su miškuose ar kaimuose klajojančiomis plėšikų gaujomis. Daugiausia jas organizavo saugumiečiai, bet buvo ir pavienių asmenų, kurie keršto ar plėšimo tikslais partizanų vardu vykdė juodus darbus. Visa tai ypač kenkė partizanų prestižui. Kazimieraičiui buvo labai svarbu turėti patikimą vieningą vadovybę. Iškilė būtinybė, kad kiekvienas partizanas prisiektų. Atsisakiusieji prisiekti buvo nuginkluojami ir pašalinami iš partizanų gretų. Jau prie antrojo štabo įsakymo buvo pridėtas priesaikos tekstas. B. Kašelionis KGB archyvuose yra radęs tokį priesaikos tekstą su šešiais parašais (*Dainavos partizanai*, p. 166): „Matydamas pavergtą ir kraujuose paplūdusią Tėvynę Lietuvą, prisiekiu prieš Visagalį Dievą, kad žodžiu, darbu ir ginklu padėsiu Tėvynei, lengvinsiu jos kančias, vaduosiu ją iš vergijos nesigailėdamas nei savo turto, nei sveikatos, nei gyvybės, jei to pareikalaus Tėvynės laisvė. Visuomet ir visur klusniai vykdysiu savo brolių viršininkų šventus įsakymus. Paslaptį griežtai laikysiu: nesakysiu nei savo draugams, nei broliams, nei tėvams, nei priešui, nors ir mirti tektų. Priesaiką priimu niekieno neverčiamas, bet kenčiančios Motinos – Lietuvos šaukiamas. Žinau, kad priesaiką sulaužęs atsakau savo gyvybe.

Tepadedą man Dievas ir Lietuvos globėjas šv. Kazimieras“.

Manytina, kad šio teksto autorius – Kazimieraitis, nes jis ir slapyvardį pasirinko vildamasis šv. Kazimiero globos.

Minėtos knygos viršelyje išspausdintas priesaikos tekstas vėlesnis ar kito autoriaus (Vanago?), nes čia reikalaujama ištikimybės jau susikūrusiai Lietuvos partizanų vadovybei.

1945 m. birželio 4 d. įsakyme Nr. 3 „Apie drausmės pažeidimus“ (*Laisvės kovų archyvas*, Nr. 1, p. 63) batalionų vadai dar kartą įpareigojami greičiau sujungti palaidus, t. y. neorganizuotus žaliukų dalinius, kad būtų užkirstas kelias visokiems banditams, plėšikams. Įsakoma Šernui – L. P. Švalkui sudrausminti Šimo grupę, t. y. išreikalauti pavaldumą arba, panaudojant jėgą, nuginkluoti ir atiduoti partizanų lauko teismui, o Merkinės bataliono vadui Giraičiui – Petruui Petrėnui sudrausminti Masališkėse banditaujančią grupę.

Kazimieraitis siekė, kad partizaninė kova būtų garbinga. Šią jo nuostatą pripažino net enkavėdistai. 1947 m. sausio 26 d. saugumo tardytojas kvotė G. Vitkienę norėdamas sužinoti, ar ji neturėjusi ryšio su partizanaujančiu vyru. Sovietinis pareigūnas Kazimieraitį apibūdino kaip aukštos moralės žmogų, kuris stengėsi, kad jų kovoje nebūtų teroro, baudė savuosius už plėšikavimus ar žudynes.

Kazimieraitis labai atsakingai žiūrėjo į vadovaujantį darbą, dažnai sielojosi, kad negali pasitarti su kuo nors, kas turi platesnį akiratį.

Kazimieraičio 1945 m. rugpjūčio 4 d. sudarytose ir išspausdintose žiniose apie Didžiosios Trijulės konferenciją Potsdame (Juozo Jakavonio ir Algio Kašėtos asmeninis archyvas), kurioje buvo sprendžiami Europos sutvarkymo po karo reikalai, konstatuota, kad konfe-

rencijoje buvo iškilęs ir Baltijos valstybių klausimas, bet dėl per didelio pažiūrų skirtumo šis klausimas neišspręstas.

Kreipimesi į Dzūkų grupės partizanus po šios konferencijos Kazimieraitis rašė: „Paskutiniu laiku mūsų viltys buvo sudėtos į Potsdame susirinkusios Didžiosios Trijulės konferenciją. Deja, nors konferencija jau baigėsi, bet mums ji laukiamojo džiaugsmo neatnešė. [...] Ar dėl to mūsų išsivadavimo dienos tapo beviltiškai ilgam laikui nukeltos, ar mums būtų pagrindo nusiminti? Ne, visiškai ne. Kas pajėgia bent kiek giliau pažvelgti į pasauliniu mastu vykstančias karines bei politines kovas ir suprasti tų kovų pagrindines priežastis bei dėsnius, nedvejodamas pasakys, kad mūsų Nepriklausomybės klausimas gali visai netikėtai ir gana greit dienvakarėn pakliūti. [...] Neišmintinga būtų nuo lietuvių visuomenės slėpti tikrąją, nors laikinai ir sunkią mūsų padėtį, ir maitinti ją drąsinančiomis, bet klaidingomis informacijomis, kurioms neišsipildžius paprastai ateina kur kas pavojingesnio pobūdžio nusivylimas. Visiems mums svarbu žinoti visiškai teisingą padėtį, nes tik tada galima padaryti teisingi sprendimai, kaip mes turime pasiruošti ateities kovoms, kaip mes geriau galėtume tiek patys save, tiek savo šeimas apsaugoti nuo galimų bolševikinių banditų siautėjimų. [...] Išvada – mes turime visiškai ramiai priimti visus laikinus nepasisekimus ar nusivylimus, kurie turi mums dar labiau įkvėpti lietuviško užsispyrimo mūsų šventoje kovoje, pasitikint Apvaizdos gailestingumu ir teisingumu. Taip pat turime tik dar stipriau lietuvis lietuvi, brolis broli šelpti ir ginti nuo visų bolševikinių budelių, ypač atkakliau kovojant su savaisiais išdavikais ir rūpestingiau bei drausmingiau vykdyti partizanų vadovybės duotus nurodymus,

parengiant visą tautą lemiamai kovai...“ (*Nenugalėtoji Lietuva*, Vilnius, 1995, t. 3, p. 66–68).

1945 m. rugpjūčio 10 d. sudarytoje apžvalgoje (J. Jakavonio ir A. Kašėtos asmeniniai archyvai) rašė: „Š. m. rugpjūčio 3 d. numesta į Japonijos karo uostą Hirosimoje nepaprasto galingumo pirmoji atominė bomba. [...] Rugpjūčio 6 d. vakare apie tos bombos paslaptį viešai pranešė JAV prezidentas Trumenas, pabrėždamas, kad šiuo nepaprastos mokslinės ir karinės reikšmės išradimu pradedama nauja pasaulio istorijos gadynė. Demokratinės valstybės, turėdamos šį baisųjį ginklą, tikrai galės užtikrinti pastovią taiką pasaulyje. [...] Aukščiau paminėti faktai pagrindinai pakeičia dviejų priešingų ideologinių pasaulių pusiausvyrą Europoje demokratijų naudai ir gali visai netrukus turėti Pabaltijo valstybių likimui teigiamos įtakos“.

1945 m. spalio 15 d. politinėje apžvalgoje (ten pat) rašė: „Rugsėjo mėn. antroje pusėje ir spalio mėn. pirmosiomis dienomis viso pasaulio dėmesys buvo nukreiptas į penkių didžiųjų valstybių užsienio reikalų ministrų tarybos posėdžių eigą Londone. Posėdžiai buvo nevieši, bet spaudon prasiveržė taryboj vykstančių nesutarimų aidai. Pagrindiniai nesutarimai vyko tarp anglų ir amerikiečių iš vienos pusės ir rusų iš kitos pusės šiais svarbiausiais klausimais: 1. Dėl Balkanų valstybių vyriausybių pripažinimo ir iš viso dėl demokratijos sąvokos aiškinimo. 2. Dėl Triesto internacionalizavimo ir Italijos kolonijų perleidimo sovietams. 3. Dėl Europos vidaus vandens kelių ir sąsiaurių tarptautinės kontrolės. 4. Dėl naftos gavybos ir paskirstymo visam pasauly tarptautinės kontrolės. Dar buvo daug kitų klausimų, dėl kurių taip pat nebuvo galima rasti sutarimo. Tarp jų yra ir Pabaltijo valstybių sovietams *de jure* pripažinimo klausimas. [...] Visą pasaulį dabar domina tik klausimas, kaip grei-

tai galėtų įvykti bolševizmo ir demokratijų galutinis susikirtimas, nes šiandien susikirtimo galimumu niekas neabejoja... Kadangi šiandien visa Europa ir Amerika gyvena viena mintimi – kuo greičiau persitvarkyti į taikos meto gamybą ir visu rimtumu nugalėti Europoje dėl sugriovimų gresiantį bado ir epidemijų pavojų, tai atrodo, kad šiomet atviro konflikto su bolševikais nebūtų pagrindo laukti. [...] Paskutiniai šių metų mėnesiai visam pasauly praeis balsavimų ir rinkimų ženkle. Kol tie tautų vidujiniai persitvarkymai įvyks, tol jų vyriausybės negalės imtis bet kokio atsakomingo veiksmo tarptautinės reikšmės žygiams, tol atviro karo paliestosios tautos negalės karo kam nors skelbti. Iki atvirojo karo galėtų vykti tik bolševikų organizuojami revoliuciniai judėjimai ir atitinkamų tautų priešrevoliucinės kovos. Taip pat netenka abejoti, kad Sovietų Sąjunga galėtų tautoje sukelti revoliucinius judėjimus, bent kiek stipriau paremti ginkluota jėga, nes jai pačiai dėl nepaprasto nusialinimo gresia taip pat badas, epidemijos...“ Skiltyje „LP ir lietuvių visuomenės artimiausieji uždaviniai“ (ten pat) rašė: „[...] Visa lietuvių tauta nekantriai laukė pirmosios U. R. M. Tarybos užbaigimo, kad iš ten bus gauta vieša žinia, jog bolševikams jau įsakyta iš Lietuvos išsikraustyti, kad Lietuvoje bus padaryti sąjungininkams dalyvaujant balsavimai, kad patikrintų, ar Lietuva atstotoma, ar pasilieka prie bolševikų. Deja, tos viltys neišsipildė, nes tikrai [...] (neįskaitomas tekstas) bolševikų priespaudai atsikratyti beliks – ar tik ne paskutinysis – karo būdas... Bet pasitaiko dar vienas – moralinis kovos kelias, kurį mes būtinai turime panaudoti. Nuo jo pasisekimo ir mūsų karinis kovos kelias gali labai palengvėti. Kaip ir visas pasaulis, taip ir Sovietų Sąjunga artimiausioje ateity vykdys rinkimus tiek į visasajungi-

nę, tiek į respublikines aukščiausias tarybas. Šie rinkimai kaip tik ir bus mūsų lietuvių tautos moralinis kovos kelias. Per šiuos rinkimus visa lietuvių tauta turės aiškiai pasisakyti, ar ji nori likti amžinai bolševikų prievartaujama, ar išdrįs tarti begėdžiams tvirtą – ne. [...] Kadangi bolševikai vis vien rinkimams falsifikuoti dės visas pastangas, užskaitydami ir sugadintus ar išbrauktus balsavimo lapelius bei suplėšytus vokus, kaip kad buvo 1940 metų balsavimuose, tai mums liks vienas kelias – visiškai rinkimus boikotuoti, nė vienam lietuviui neinant balsuoti. Šiuo atveju neturėtų nė vienas bet kokių grasinimų bijoti, nes dėl nėjimo balsuoti visos tautos vis vien neišveš, be to, savo nuomonę, kad ir pasyvia forma, išreikšti nei Stalino konstitucija nedraudžia. Tačiau sutikime, tiek visuomenės, tiek ir partizanų uždavinys bus ne vien tinkamai išaiškinti balsuotojams rinkimus suboikotuoti, bet dar budėti ir paveikti rinkimų komisijų narius, kad niekas neišdrįstų slaptai kortelių primesti ar klaidingai rinkimų protokolus surašyti [...]“.

ĮSPAUDAI ATMINTYJE

Iš architekto Edmundo
Arbo-Arbačiausko prisiminimų

Mano pirmas susitikimas su Gen. štabo pulkininku Juozu Vitkumi buvo 1942 m. rudenį – pirmame pogrindžio veiklos bendrame posėdyje. Kiek prisimenu, tai įvyko dienos metu, Gedimino gatvėje, Vilniaus butų valdyboje, viršininko J. Vitkaus kabinete. Kieno nurodymu susirinkome – neprisimenu. Ten aptarėme sunkią vokiečių nacių okupaciją, sudarėme nerašytus apmatus slaptai pogrindžio veiklai. Visi buvome prisiekę veiklos planų neišduoti, kad ir mirtis grėstų.

Aš buvau vyriausio štabo nariu dar Liongino Palevičiaus vadovavimo laikotarpiu, prieš plk. J. Vitkaus atėjimą. Be keleto posėdžių Vilniaus butų valdyboje, porą suėjimų turėjome ir mano bute Uosto gatvėje. Improvizuodavom „kortų lošėjus“. Pulkininkas J. Vitkus savo intelektualumu, drąsa, sprendimų logika ir administratoriaus patirtimi mums imponavo. Jis įgijo didelį visų pasitikėjimą. J. Vitkus savo kariniu pasiruošimu, patirtimi bei dvasine galia, erudicija buvo tikras vadas ir vadovas idėjine ir praktine prasme.

Kiek prisimenu, jis aukštesnis nei vidutinio ūgio, poplačių pečių, tiesus, išmintingo veido, tvarkingas – tikras karys. Kalbėdavo negarsiai, ramiai, neskubėdamas. Savo elgesiu visiems įkvėpdavo drąsos ir pasitikėjimo.

Mūsų veikla prasidėjo vokiečių okupacijos laikotarpiu: tai pasipriešinimas nacių užgaidai iš Lietuvos karinių dalinių suorganizuoti atsparos karinę apsaugą atsikursiančiai Lietuvai.

[...]

Apie J. Vitkaus likimą patyriau perskaitęs „Partizanai už geležinės uždangos“, redaguotą prof. J. Brazaičio.

Ne tik mano asmeninė, bet ir visos tautos didelė pagarba priklauso kilniai asmenybei pulkininkui J. Vitkui-Kazimieraičiui už jo pasiaukojimą kovoje dėl Lietuvos laisvės ir jos ateities.

Laisvės kovų archyvas, Nr. 9, p. 84–87.

Iš Leono Vilučio* kalbos 1993 m.
liepos 3 d. atidengiant memorialinę lentą
Vilniuje Juozui Vitkui-Kazimieraičiui

1941 m. gruodžio 13 d. Kazio Veverskio iniciatyva ir pastangomis susibūrė 12 karininkų, priėmė priesaiką ir įkūrė Lietuvos laisvės armiją (LLA). Čia susitelkė žymi karininkijos dalis, studentija, kovai tinkamas jaunimas. Pribrendo klausimas organizuoti pogrindžio karo mokyklą, ateities kovoms paruošti tinkamus vadus-karininkus. Kazys Veverskis šį reikalą aptarė su LLA karinin-

* Buvęs Lietuvos laisvės armijos Tigro rinktinės vadas Arūnas Bitinėlis.

kais. Visi šiam tikslui pritarė. Bet pasitarime iškilo klausimas paruošti tinkamą programą. Okupacijos sąlygomis paruošti LLA pagrindžio karo mokyklai programą labai sudėtinga, kartu ir labai rizikinga! Tam reikalui numatė įtraukti kompetentingą specialistą, buvusį ilgametį Lietuvos karo mokyklos dėstytoją, paskutinės karo mokyklos laidos viršininko generolo Juodišiaus pavaduotoją, aktyvų sukilimo dalyvį ir vadą Gen. štabo plk. ltn. Juozą Vitkų-Kazimieraitį. Sukilimo metu jis yra buvęs LAF nariu, vėliau šioje organizacijoje įkūręs karinį sektorių, pavadintą „Kęstutis“. Šiam sumanymui J. Vitkus-Kazimieraitis labai pritarė, tautos gynybą laikė aukščiau už visa kita, sutiko ir pasižadėjo per rugsėjo mėnesį tokią programą paruošti, suderinti su numatomais dėstytojais ir sutiko net pats dalyvauti kariūnų apmokyme kaip dėstytojas. Atskirų patalpų tokiems mokslams nebuvo. Patalpas parūpinti pažadėjo lietuvių savisaugos dalinių karininkai – LLA nariai. Jie sutiko leisti naudotis savo asmeniniais butais, kuriuos Vilniuje turėjo pakankamai didelius ir gyveno be šeimų.

Programą J. Vitkus-Kazimieraitis paruošė specifinę. Joje buvo visas reikalingas karo mokyklos paskaitų ciklas, daugiau numatytas partizaninei veiklai įsisavinti.

Numatyta kursantus mokytį atskiromis grupėmis po 8–10 klausytojų. Grupės privalėjo gerai žinoti mokymo laiką ir vietas. Griežtai laikytis nustatyto grafiko! Dėl griežčiausios drausmės apie LLA pagrindžio mokyklą nieko nepatyrė gestapas nei KGB bei NKVD organai.

Pagal programą nustatytas LLA karo mokyklos kursas turėjo trukti 7 mėnesius, kas antra diena mokantis po 3 valandas. Karinių laipsnių baigus programą nebuvo numatyta teikti. Karinių laipsnių suteikimu pasirūpins LLA vadovybė kovos lauke kiekvienam pagal užimamas pareigas.

Programoje numatytas mokymas prasidėjo 1942 m. lapkričio pradžioje. Paskaitos vyko savisaugos dalinių karininkų butuose, kuriuose dėstė minėtų butų savininkai ar kartais pakviesti kiti dėstytojai. 1-oji laida nustatytą programą užbaigė 1943 m. birželio mėn. pradžioje. Sėkmingai ją baigė apie 80 studentų. 1943–1944 m. mokslas tęsėsi. Minėtus kursus tada lankė mano brolis Mykolas.

Buvo tokių, kurie pasirinko Vakarus, bet LLA vadovybė įsakymu LLA nariams vykti į Vakarus griežtai uždraudė, o liepė visiems pasilikti kovoti, vykdyti pasipriešinimą.

1944 m. rugsėjo pradžioje generolas ltn. Motiejus Pečiulionis, Mažeikiuose išlydėjęs savo šeimą, Kretingoje VLIK'o pirmininkui Kairiui gražino savąjį mandatą, Platelių miške priėmė LLA priesaiką ir pasiliko prieš okupantą tęsti kovą Lietuvoje. LLA vadovybė pavedė generolui organizuoti Lietuvos gynimo komitetą. Minėto LGK nariais tada buvo minimos Gen. štabo pulkininko J. Vitkaus-Kazimieraičio, teisininko Povilo Šilo, kun. Jurgučio pavardės ir keletas kitų intelektualų, kurių neprisimenu.

Milžinišką priešą įveikti, kada jo pusėje buvo Anglija ir Amerika, jokių prošvaisčių nebuvo! Lietuvos laisvės armijos partizanams liko tik viena išeitis: garbingai kovoti, didvyriškai žūti arba pakelti nežmoniškas kančias! Mūsų šiandieną minimas didvyris Gen. štabo plk. ltn. J. Vitkus-Kazimieraitis pasirinko garbingą kovą ir didvyrišką mirtį. Didvyriai niekad nežūsta, jų žygdarbius su pagarba minės ateinančios kartos, jie visada pasiliks žmonijos atmintyje! Tegul amžinai mūsų didvyrį Gen. štabo plk. ltn. J. Vitkų-Kazimieraitį minės lietuvių tauta!

Iš autoriaus asmeninio archyvo.

Iš Jono Grigo-Karvelio pasakojimo „Jie buvo pirmieji“

... Jie į Kabelius atvyko apie rugpjūčio pabaigą, kai įsi-
steigė girininkija. Girininkas Čeponis, pavaduotojas
Marčiukonis ir buhalteris Vitkus. Žinoma, visi svetimi
žmonės. Kadangi mes jau buvome pasiėmę ginklus ir
nutarę partizanauti, tai pradėjome stebėti jų veiklą. Mes
pasiruošėm kelis bunkerius žiemai, laukėme vis dar prie
namų, kai ką suveikdavom. Vieną vakarą atėjo pas mus
Kabelių apylinkės pirmininkas, jis mūsų nepersekiojo,
taigi mes jo ir nebijojom. Sako, jus kviečia girininkijos
buhalteris, su jumis nori pasikalbėti, nurodė, kur galė-
sim rasti. Tai buvo 1944 m. rudenį. Mes penkiese nuė-
jom. Tai buvo prie bažnyčios, vadinamoji špitolė, tenai
dviejuose kambariukuose jie dirbo. Du žmones palikom
sargyboje, o trys įėjom vidun, radome vieną. Žinoma,
tai buvo naktį, o naktis tamsi, langai užleisti. Paprašė
sėstis, pasisveikino, pasisakė esąs Lietuvos kariuomenės
karininkas, pulkininkas, artilerijos ir sprogdinimo spe-
cialistas. Prasidėjo pokalbis. Pasisakė esąs žemaitis, gi-
rininkas ir pavaduotojas – nuo Šiaulių, prašė jų nebijo-
ti, tik eiguliai nepatikimi. Paprašė paskirti vieną žmo-
gų palaikyti ryšiui su juo, kitaip sakant, jo žinion. Ir pa-
noro stoti į partizaninę veiklą. Tada mūsų skyriaus va-
das pasiūlė mane, aš buvau amžiumi vyriausias. Kazi-
mieraitis sutiko.

Pulkininkas buvo gerai susipažinęs su Šv. Kazimiero
draugijos veikla, ją teigiamai vertino, todėl ir pats pa-
sirinko Kazimieraičio slapyvardį.

Pradėjau susitikinėti, visai palikau jo globoj, kitiems
niekam nepriklausiau. Kur reikėjo su kuo susitikti, vi-

sur turėdavau susisieškoti, jau truputį žinių turėjau, kur ką galiu surasti. Taip ir prasidėjo Kazimieraičio partizanavimo laikas.

Greitai atėjo ir žiema. Prasidėjo miškų košimas. Visą diviziją kariuomenės permetė į mūsų rajoną. Ir mūsų būrys praretėjo – tris vyrus pagavo, o vėliau Marcinkonių garnizonas nedavė ramybės.

Ginklų turėjome daug, nes vokiečiai Margionių stotelėje buvo palikę traukinį su ginklais. Visi ėmė, kiek kas norėjo. Mes turėjome keturis kulkosvaidžius, „pistolmašinkę“. Aš turėjau belgišką automatinį pistoletą „Afen“ ir šovinių. Žiemą gyvenome bunkeryje, už dviejų kilometrų nuo kaimo.

Eiguliai susekė mūsų bunkerį ir užvedė enkavėdistus. Laimei, mums iš anksto pranešė Kazimieraitis. Jis nugirdo, kaip girininkijos eiguliai kalbėjosi. Mes pasitraukėm, o bunkerį susprogdino. Tai buvo vasario pabaiga.

Pavasariį prisidėjo daugiau užduočių. O Kazimieraitis dar vis laimingai dirbo savo darbą. Mūsų vyrai užsinerėjo rašomosios mašinelės rusišku šriftu. Ketino parsigabenti iš Berštų, iš gudų. Patraukė pro gudų vienišius, o tie greičiau pranešė garnizonui ir tas mūsų šikius pasitiko. Susišaudė. Laimė, kad tada mūsų niekas nenukentėjo. O tuo laiku jau buvome pasistatę pelkėse namuką netoli kaimo. Išėjus iš pelkių gerai matėsi Kazimieraičio gyvenamoji vieta. Kada aš Kazimieraičiui reikalingas, matydavau iškeltą ženklą – baltą skarą. Bet po to susišaudymo Berštų garnizonas ėmė keršyti. Gegužės pabaigoj mums pranešė iš Musteikos apie pavojų. Tas žmogus, matyt, turėjo ryšių su garnizonu, bet ir mūsų nenorėjo nuskriausti. Mes visus dokumentus ir viską suspėjom paslėpti, bet vis tiek nelaimė įvy-

ko, kai apsupo tas pelkes. Nežinau, ko dar mūsų vadui Bijūnui ten reikėjo eiti, tad pakliuvo į apsuptį ir žuvo.

Tai buvo 1945 m. birželio 16 dieną, 9 val. ryto... Tada jau ir Kazimieraitis išėjo ir pasislėpė tokiam mažame bunkerėlyje, mes buvom iškasę prie pat kaimo. Aš naktį sugrižau ir užėjau pas apylinkės pirmininką pasiteirauti. Jis pasakė, kad Kazimieraitis pasislėpęs tame bunkeryje. Atėjau ir radau vieną sėdintį. Mes tuojau išlipome ir patyliukais per miškus žinomais takučiais atėjome į Cimakavą, nes prie Kabelių miškai buvo apsupti. Kelias dienas pailsėję nuvykome į Perlojos Merkio būrį. Čia Kazimieraitis pabuvo apie porą savaitių. Aš sugrižau pas Ėglį. Čia nutarėme ruošti žiemai.

Kazimieraitis man buvo labai atviras, daug pasakodavo, „šviesdavo“ mane. Kalbėjo, kad jokio karo nebus, susikurs Rytų ir Vakarų blokai, o maža lietuvių tauta niekam nerūpi. Mums bus labai sunku. Aš jam sakau: „O kodėl jūs, ponas pulkininke, nepasitraukėte į Vakarus? Dar ir dabar galima išvykti...“ Už tokias kalbas jis mane smarkiai subarė. Sako: „Jei mes visi išvyksim, tai kas jums vadovaus? Mes gi priesaiką davėme! Reikia visam pasauliui parodyti, kad lietuvių tauta gyva, kad ji nepasiduoda, kad bolševikų čia niekas neprašė“. Kazimieraitis buvo labai tikintis, kur nors susiruošęs eiti, visada pasimelsdavo. Jis visiems partizanams darė labai didelį įspūdį.

Kazimieraitis pas Merkį pagyveno tris savaites ir sugrižo į Rudnią. Čia vyrai nutarė įrengti gerą bunkerį. Buvo patogi vieta, prie šaltiniuoto upelio, ant kalno. Tuo metu buvo išleistas įsakymas, jog užsiregistravę ir grąžinę ginklus partizanai nebus baudžiami.

Tuo metu mes su Kazimieraičiu jau buvom sutarę, kad man reikia prisiregistruoti, nors Vanagas nepatarė. Aš tiek daug, anot jo, žinau, kaip buvęs ryšininkas, bet

Kazimieraitis labiau pasitikėjo. Nutarėm registruotis be ginklo, nes aš turėjau tik trumpą belgišką pistoletą „Afen“ su dviem apkabom po 14 šovinių, veikė automatiškai. Jį padovanojau Kazimieraičiui. O Kazimieraitis pasikvietė Kabelių apylinkės pirmininką ir paprašė, kad už mane laiduotų, jog nebuvau partizanas ir niekad manęs nematęs su ginklu. Taip man ir pavyko prisiregistruoti. Žinoma, be „samagono“ ir lašinių neapsiėjo. O mes su pirmininku buvom įpareigoti kaip ūkvedžiai – kiek galima paruošti maisto žiemai. Kol buvau neareštuotas, su pirmininku du kartus kas mėnesį nuvažiuodavome į Rudnią ir nuveždavome duonos, lašinių ir kruopų, apskritai – ko reikėdavo, nes apie Rudnią žmonės buvo neturtingi.

Tai tiek apie Kazimieraitį. Mane areštavo 1945 m. lapkričio 14 d. Kazimieraičiui esu dėkingas, kad likau gyvas ir atlikau savo pareigas. Priesaikos neišsižadėjau ir nuo manęs nenukentėjo nė vienas žmogus.

*Pirmasis Dzūkijos kultūros kongresas,
Alytus, 1995, p. 58.*

Iš Juliaus Graužio-Garnio 1995 m.
gegužės 22 d. laiško autoriui

1945 m. liepos pradžioje aš, Dainavos junginio Druskininkų būrio partizanas, gavau būrio vado pavaduotojo Balučio (Juozo Balčiaus) įsakymą vykti iš Cimakavo miškų į Vieciūnų miškus, prie vadinamosios Dumskabalės (2,5 km nuo Vieciūnų kaimo), ir ten iškasti bei įrengti bunkerį. Dabar ši vieta melioratorių nusausinta ir balos neliko. Bunkeris būsiąs reikalingas vadui, kuris atvyks į minėtą vietą po keleto dienų.

Vykdydamas Balučio įsakymą, parėjau į namus, naktį pasikinkiau tėvo arklį ir, nuvažiuavęs prie Dumskabalės, per naktį ir dieną vežiojau iš tolokai esančio miškelio medžiagą bunkeriu. Statyba truko beveik tris paras. Ypač sunku buvo nešioti iškastą smėlį, kurį pildavau į balą. Kai atvykęs Balutis apžiūrėjo bunkerį ir atgabeno imtuvą („Philips“), man buvo pasakyta, kad vadas atvyks po 1–2 dienų. Aš turėsiu jo laukti nurodytoje vietoje. Oras buvo gražus, saulėtas. Rodos, liepos 5 ar 6 dienos vidury su lagaminu rankose pasirodė nedidelio ūgio, pilku kostiumu apsivilkęs vyras. Pasisveikinęs paklausė mano slapyvardžio. Tada pasakė: „Na, Garny, truputį padirbėsime“. Nusileidęs į bunkerį apžiūrėjo, patikrinęs radijo imtuvą pasakė, kad dirba silpnokai, matyt, maitinimas jau nepakankamas. Na, bet Londoną gal pagausime. Jis klausydavosi laidų rusų ir anglų kalbomis, o aš tik lenkų kalba. Atsidaręs lagaminą, išsiėmė rašomąją mašinėlę ir pradėjo ją knibinėti, o man nurodė iškasti griovelį kojoms nusileisti, kad būtų patogiau rašyti. Jam rašant aš vaikščiojau aplink, tačiau niekas mums nedrumstė ramybės. Per visas tris dienas niekas nebuvo atėjęs. Maisto jis šiek tiek turėjo, o naktį kažkur nueidavo, aš nežinojau, kur. Kai jis, susidėjęs prirašytus lapus ir uždaręs lagaminą su rašomąja mašinėle, nueidavo, aš nuimdavau anteną, nunešdavau kartis ir eidavau į tėvų namus pavalgyti, bet miegoti namuose nediršdavau, nes saugumiečiai ateidavo naktimis manęs tykoti. Vieną kartą šaudė į sukrautus rugių pėdus galvodami, kad aš galiu būti ten pasislėpęs.

Beveik tris dienas man teko bendrauti su vadu. Kai jis atsinešdavo bolševikinės „Tiesos“ numerį (rašant atsišaukimus buvo reikalinga ir „Tiesoje“ skelbiama medžiaga), aš paklausiau: „Sakykit, vade, argi šis laikraštis tikrai eina nuo 1919 metų?“ Jis nusišypsojo ir pasakė:

„Nagi būdavo mažičiai popierėliai. Keletą kartų kareiviai rasdavo jų kareivinių kieme, netgi koridoriuje ir kiekvieną kartą atnešdavo man“. Toliau jis man paaiškino, kad kareiviai tų popierėlių neskaitydavo.

Paskutinę dieną jis nurodė, kad imtuvą reikėtų išjungti ir išnešti į paviršių, nes bunkeryje drėgna, todėl imtuvas greit suges. Bendrais bruožais paaiškino, kad dar teks mums pavargti, tačiau yra vilties, kad laimėsime.

Daugiau man neteko jo sutikti, tačiau vėliau, rugsėjo mėn., Balutis man pasakė, kad vėl buvo sutikęs Kazimieraitį ir jis nurodęs, kad dalis partizanų gali reabilituotis, nes, matyt, žiemą reikės gyventi esamomis sąlygomis.

Kazimieraitis buvo didžiausias autoritetas, net nedrausmingi partizanai jį gerbdavo ir jo nurodymus vykdė.

Iš autoriaus asmeninio archyvo.

Iš Vinco Selioko* 1992 m. kovo 6 d.
laiško Povilui Šilui**

Mielasai Povilai,

Su pulkininku Juozu Vitkum-Kazimieraičiu, Dainavos partizanų apygardos vadu, asmeniškai nebuvo pažįstamas, bet, atrodo, vienas apie kitą žinojome. Aš per tarpininkus-ryšininkus ir Tauro apygardos vadą girdėjau ir jaučiau, kad tai rimtas, pareigingas, doras, principingas ir kompetentingas vadas. Pareigose reiklus ne

* Vincas Seliokas – 1942–1944 m. Marijampolės cukraus fabriko vyriausiasis inžinierius, Lietuvių fronto Marijampolės apygardos vadovas, nuo 1944 m. rudens – Tauro apygardos partizanų ryšininkas, nuo 1947 m. – BDPS prezidiumo narys.

** Povilas Šilas – prieškarinio laikotarpio dirbęs advokatu, Lietuvių fronto vadovybės narys, kartu su V. Selioku buvęs Gulage.

tik bendražygiams, bet ir sau. Jis drausdavo kautynes provokuoti ir reikalaudavo ataskaitos už kiekvieną žuvusį. Jis reikalaudavo gerai įslaptintu būdu registruoti net ir rėmėjų aukas.

Bandžiau iš prieniškių sužinoti apie jo palaidojimo vietą, bet nieko tikro man sužinoti nepasisekė. Atrodo, kad jį užkasė į bendrą duobę su kitais žuvusiais partizanais ten, kur vėliau tiesdami, platindami Komjaunimo gatvę viską išmaišė ir išlygino. Tat, kaip matai, mano žinios irgi labai skurdžios.

Iš autoriaus asmeninio archyvo.

Iš Algirdo Vainilaičio kalbos, pasakytos šventinant koplytstulpį Žaliamiškyje, Kazimieraičio žūties vietoje, 1990 m. liepos mėn.

...Aš tik noriu prisiminti tą praeitį, kai mūsų miške, Mančiagirėje, ant samanų susėdusi mūsų grupelė klausėmės vado Kazimieraičio žodžių. Įteikdamas mums „Laisvės varpo“ šūsnis, jis sakė, jog „pirmiausia reikia nuoširdžiai pasimelsti, kad tie egzemplioriai pasiektų kiekvieną Lietuvos kampelį, aplankytų kiekvieną šeimą, pasiektų kiekvieno dorą lietuvio širdį, kad žmonės suprastų, ko mes siekiame, kad stotų visi kaip vienas ginti Tėvynės, laisvės, nebodami nei vargo, nei kančių, o jei gu reikės, paaukotų ir savo gyvybę“. Tai sakyta 1945 m. vasarą miške prie Jakulių kaimo. Ruošėmės žūtbūtinei kovai su pavergėjais. Jei ir žūsime, apie mūsų kovas už laisvę išgirs viso pasaulio galingieji. Tai Kazimieraičio žodžiai...

Iš Antano Suraučiaus prisiminimų

[...] Eidamas į tą susitikimą, turėjau puikų Kazimieraičio įvaizdį. Pasak Juozaičio, per trumpą laiką jis atliko milžinišką ir labai reikalingą darbą kovojančiai Dzūkijai. Kariškis ir politikas, nuo pat Lietuvos nepriklausomybės netekties buvo visiškai pasišventęs rezistencijai. Su dideliu atsidavimu ir pasiaukojimu, stipraus pareigos jausmo vedamas, jis ėjo ir kariškio, ir eilinio lietuvių tautos piliečio pareigas. Be galo darbštus ir atkaklus, pakeldavo visus sunkumus, įveikdavo bet kokią kliūtį. Žemaitis Dzūkijoje. Dzūkų žmonės labai pamilęs. Didelės širdies ir asmeniško kuklumo. Kariškai reiklus, bet atjaučiantis žmones, suvokiantis jų padėtį, aplinkybes ir galimybes. Gal neretas pavyzdys tarp Lietuvos kariškių, sugebančių vadovauti ir organizuoti, bet tikriausiai išsiskiriantis būdo savybėmis, kurios lėmė jo veiklą, pasiaukojimą ir patraukė tiek ištikimų bendradarbių.

[...] Dvi dienas teko praleisti anoje žeminėje tarp Randamonių ir Šunupio. Buvo proga išsikalbėti su Kazimieraičiu, kai jis buvo atlydėtas į tą slėptuvę. Nueidavome pas ūkininką Šunupyje, kur jis buvo laikomas įnamiu, o ir aš tą ūkininką anksčiau gerai pažinau, nes su jo broliu mokiausi Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje. Su Kazimieraičiu galėjau atviriau pasikalbėti negu su kuo kitu.

Kalbėjomės apie padėtį ir kad ji dar sunkės. Sakiau, kad, mano manymu, reikia kiek galima apsidrausti nuo didelių nuostolių. Svarbiausia kadrai ir reikalingiausias, gal net susiaurintas organizacijos tinklas. Prasitariau dėl paties Kazimieraičio saugumo. Jis neprieštaravo, tik liko kurį laiką susimąstęs, nebylus. Paskui kalbėjo apie sunkią padėtį ir, atrodė, dvejoja: ar veikti toliau ta pa-

čia sparta, ar stabdyti. Aiškino man, jog negalima remtis nuostata, kad maža vilčių. Tarp Tarybų Sąjungos ir Vakarų aljanso vyksta politinė kova dėl žmoniško Europos sutvarkymo po siaubingo karo. Yra įtampa, gali kilti sproginimas, netikra padėtis pačioje sovietų Rusijoje. Apie tai galima spręsti iš nuotaikų demobilizuojamos kariuomenės daliniuose, kurių daug susitelkę Druskininkuose. Iš ten ir eina tokios žinios. Reikia visada būti pasirengusiems. Kazimieraitis samprotavo kaip politikas ir aukštas kariškis, nuo pat okupacijos pradžios ryžtingai įsitraukęs į kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę – ir prieš sovietus, ir prieš hitlerinę Vokietiją. Jis vaidino ypač svarbų vaidmenį pagrindžio kovoje. Tai buvo pareigos ir pasiaukojimo žmogus. Reiklus sau, bet jautriai ir gerai apsvarstydamas galvojęs apie kovojančius vyrus ir tą kovą remiančius Lietuvos žmones.

Ir buvo jis veiksmo žmogus, plačiai išvelgęs kovos priemones. Prisimenu, kaip tada jis kalbėjo apie būtinumą leisti atsišaukimus rusų kalba sovietų žmonėms, kaip tik čia pat Druskininkuose ir kitur demobilizuojamos Raudonosios armijos daliniams. Minėjo, kad būtų tikslinga Lietuvos partizanų pajėgų vardu kreiptis į atitinkamus sovietų organus, siūlant derybas – esą tai būtų politinis aktas, keliantis lietuvių tautos gincluotą kovą už laisvę ir nepriklausomybę tarptautinėje plotmėje.

Baigdamas Kazimieraitis paklausė, kaip mano asmeniškai reikalai. Turėjau ką pasakyti, nes jau tada ryškėjo kritiška padėtis, bet nutylėjau, vengdamas tirštinti ir taip jau nelengvą nuotaiką. Tik tiek tepasakiau, kad mano apsisprendimą nulėmė geras sovietinio priešo ir jo pinikių pažinimas. Atsisveikinome, kad kitą kartą susitikus jau kitomis aplinkybėmis. [...]

Pulkininkas J. Vitkus-Kazimieraitis buvo dangaus apvaizdos duotas tautai žmogus, laisvos, nepriklausomos Lietuvos padangėje išugdytas, stipri žemaičių būdo asmenybė. Įgimtomis savybėmis ir laisvo, kūrybingo gyvenimo kurtomis – stiprus tarp stipriųjų. Nemažai tokių išugdė atsikovotos laisvės ir savo valstybingumo laikotarpis. Daug jų pačiame pajėgume išžudė, į mirties lagerius nudangino nuožmus okupantas. Tai ne šių, o anų skausmo ir gedulo dienų mintys.

Tomis liūdesio dienomis galvojau ir dabar vis galvoju, kaip buvo įsitvirtinusios Kazimieraičio asmenybėje gyvenimo vertybės. Jis vadovavosi aukščiausiomis, pirmiausia – pareigos žmogui ir tautai jausmu. Įsiminė šio puikaus Lietuvos žmogaus dvi ryškios savybės – nuoširdus kuklumas ir didelė poveikio galia. Siekdami ugdyti ateinančių kartų stiprybę ir orumą, paprastai remiamės pavyzdžiais iš praeities. Kazimieraitis – vienas ryškiausių pavyzdžių, dar gyvas žmonių atmintyje. Tos atminties puoselėjimas – tai brandus grūdas laisvos, klestinčios Lietuvos atkūrimui.

Laisvės kovų archyvas, Nr. 17, p. 153, 155–156; straipsnio „Žaliojoj rikiuotėj“ neskelbtos dalies rankraštis, p. 158.

Iš Liūto Mockūno knygos „Pavargęs herojus“ (Vilnius, 1997, p. 128–130, 154)

Miškuose pogrindžio prieš vokiečius veteranai Deksnys ir Valiulis akis į akį susidūrė su gaivališkai besikuriančiu naujuoju pogrindžiu – Lietuvos partizanais. Įspūdis buvo stulbinantis. „Buvo išgyvenama herojinė epocha, tikimasi greito įvykių pasikeitimo ir laimėjimo. Stovyklavietėse nuotaika buvo gera ar net linksma. Vi-

sur skambėjo dainos. Daugiausia senosios, patriotinės arba priešbolševikiniai kupletai“, – po daugelio metų prisiminė Karolis Drunga. Generalinio štabo pulkininko leitenanto Vitkaus-Kazimieraičio vadovaujami Dzūkijos partizanai turbūt tuo metu buvo pati stipriausia ir geriausiai susiorganizavusi partizanų grupė Lietuvoje. Kazimieraičio taktika buvo tokia: trumpi, taiklūs, jėgas tausojantys smūgiai, nesiangažuojant didesniems mūšiams. Kazimieraitis taip pat buvo ir sąmoningas, toliaregis politikas. Valiuliui jis kalbėjo: savo gretose aš nenoriu partizanų, kurie ateitų vien iš patriotizmo. Priimu tik tuos, kuriems kito kelio neliko: kurie yra pasmerkti, gaudomi išvežimui ir pan. Tuos, kurie gali kaip nors „legaliai“ išsilaikyti, aš raginu grįžti ir gyventi, kol įmanoma, natūraliose aplinkybėse. Aš žinau, kad čia greitai niekas neišsispręs, nors mano vyrai galvoja, kad kitą pavasarį būsime išlaisvinti.

Jis ypač nepakentė girtavimo. Iš girtuoklių, prarandančių atsakomybės jausmą, buvo atimami ginklai, o jie patys išvaromi. Pagal Kazimieraičio taktiką partizanų judėjimas dažniausiai vyko jiems geriausiai pažįstamose apylinkėse. Stengtasi nesustoti vietoje ilgesniam laikui. Ūkininkai buvo svarbiausioji partizanų pragyvenimo ir išsilaikymo bazė, ką okupantai, be abejonės, žinojo, spartindami žemės ūkio suvalstybinimo procesą. Maislą ir drabužius ūkininkai partizanams dažniausiai duodavo savanoriškai. Sekvestravimų partizanai vengdavo. Kada sekvestruoti būtinai reikėdavo, partizanai išduodavo ūkininkams raštelius, tikėdamiesi, kad netrukus, kai Lietuva taps nepriklausoma, jiems valdžia kompensuos.

Tuo metu Kazimieraitis vadovavo, kaip Valiuliui atrodė, keletui tūkstančių partizanų. Kai Deksnys su Valiuliu atsidūrė jų pirmojoje stovyklavietėje, vakare vie-

nu metu susirinko net penki partizanų būriai – maždaug keletas šimtų vyrų. [1945 m.] lapkričio 28 dieną Kazimieraitis su Deksniu ir Valiuliu pasikeitė informacija: jis apibūdino partizanų veiklą, o Deksnys aptarė padėtį užsienyje. Buvo pasiekta bendrų išvadų dėl Lietuvos išvadavimo kovos organizavimo, jos bendros schemos ir Lietuvos partizanų vyriausiosios vadovybės sudarymo. Gruodžio 1 dieną Kazimieraitis surašė to pasitarimo „Protokolą“. [...]

Nors „Protokolas“ pripažįsta, kad VLIK'as ir Lietuvos pasiuntinybės *de facto* atstovauja ir gina Lietuvos reikalus už jos ribų, politinei Lietuvos išlaisvinimo organizacijai vadovauja „Lietuvos Išlaisvinimo Taryba“, kurią sudaro ne VLIK'as ir jo vadovybė, bet tik svarbesnių politinių grupių ar jame dalyvaujančių partijų atstovai. Taigi VLIK'as ir jo struktūra su pirmininku priešakyje Lietuvos išlaisvinimo taryboje paliekami už borto. Labai svarbus vaidmuo Lietuvos išlaisvinimo kovoje paliekamas partizanams. Vyriausias partizanų štabas ne tik organizuoja ir praktiškai vadovauja išlaisvinimo kovai, bet vyriausias partizanų vadas gali būti net išrenkamas Išlaisvinimo tarybos pirmininku. Iš dalies šis karinių organizacijų iškėlimas laisvinimo kovoje atspindėjo Lietuvoje likusių kovotojų nusivylimą dėl VLIK'o suirimo vokiečių okupacijai baigiantis. [...]

Ankstyvasis partizanų optimizmas turėjo įtakos jų karinei taktikai: 1944 metų pabaigoje–1946-ųjų pavasarį buvo nevengiama atvirų kautynių su didesniais saugumo kariuomenės daliniais, užiminėjami miesteliai ir pan. Kai kurias vietas Dzūkijoje ir kitur partizanai kontroliavo ne tik naktį, bet ir dieną. Tačiau platesnės apimties operacijose partizanai patirdavo didelių nuostolių. Todėl 1946 metų pavasarį, praėjus metams nuo

Antrojo pasaulinio karo pabaigos, naujam karui vis neprasidedant ir partizanams nuolat patiriant nuostolių susirėmimuose su saugumo kariuomene, apygardų vadovybė atsidūrė kryžkelėje – kokios imtis taktikos, kuria linkme tęsti kovą, kad išeitų iš šio akligatvio. 1945 metų pabaigoje–1946-ųjų pradžioje išaiškinus ir likvidavus LLA Vyriausiąjį štabą, Lietuvos išlaisvinimo komitetą, Lietuvių tautinę tarybą ir kitas pagrindžio organizacijas, sovietų saugumui ėmė aiškėti rezistencijos pastangos sutelkti vienoje vadovybėje karines-politines sukilėlių formuotes, užmegzti ryšius su lietuvių pabėgėliais Vakaruose ir per juos gauti užsienio, ypač anglų ir amerikiečių, paramą. MGB tada ėmėsi žingsnių infiltruoti savo agentus į Lietuvos partizanų grupuotes, perimti jų ryšių su Vakarais kanalus, kad būtų galima rezistentus Lietuvoje skaldyti ir naikinti dalimis. [...]

Iš Marytės Kraunelytės*-Gerlikienės prisiminimų

Per žiemos atostogas lankėmės namuose, čia šventėme Kūčias, šv. Kalėdas, Naujuosius metus. Mama buvo truputį linksmesnė, kad sulaukė iš kalėjimo nors vieno sūnaus, ir man paslapčia pasakė: „Žinai, vaikeli, iškūrenom pirtį, nes šiandien turėsime svečių: pas mus sutikti Naujųjų metų ateis Kazimieraitis su savo vyrais“.

Man, žinoma, buvo labai smalsu pažiūrėti, kaipgi jis atrodo, nes apie jį buvau daug girdėjusi, be to, net ir pati jam netiesiogiai padėdavau.

* Marytė – Vytauto Kraunelio, partizano Žilvičio, sesuo. Žilvitis buvo Kazimieraičio štabo narys.

Buvo taip. Kai nuvažiavau į Vilnių, į bendrabutį, mane į bendrabučio vedėjos kabinetą išsikvietė kažkoks vyras (pati vedėja buvo labai kažko susirūpinusi) ir man pasakė trumpai drūtai: „Esi buržujaus duktė ir bendrabutyje tau vietos nėra!“ Iš bendrabučio buvo pašalintos dar trys mūsų krašto mergaitės: Rožė Bakanauskaitė, kilusi iš Margonių kaimo, Mikolė Čaplikaitė iš Šklėrių kaimo ir Malvina Plokštytė iš Šklėrių, mano bendraklasė. Taigi visos ir išsinuomojom kambarį Filaretų gatvėje.

Mokytis nutarėme vakarinėje mokykloje, nes reikėjo dirbti – pragyventi buvo sunku. „Spindulio“ spaustuvėje visos pradėjo dirbti linotipo skyriuje, o mane paskyrė kadrų skyriaus viršininko sekretore. Viršininkas buvo žydas – Giršas. Štai čia mums atsirado proga padėti partizanams spausdinimo priemonėmis. Ko jiems trūksta, pranešdavo mokytojas Šerkšnas. Tikrasis jo vardas buvo Zigmąs. Jį gerai pažino Rožė Bakanauskaitė. Kartą jis prasitarė, jog viso to reikia Kazimieraičiui. Mums jis pasitikėjo, nes gerai pažino Žilvitį ir kitus Kazimieraičio vyrus. Mes jo daug neklausinėjome, nes žinojome, kad geriau mažiau žinoti, o daugiau daryti.

Kadangi aš dirbau sekretore, tai manęs einančios iš darbo netikrindavo. O mano draugės, ką nors gavusios iš linotipo cecho, perduodavo man. Aš tą „lobį“ susikišdavau į palto kišenes ir išsinešdavau. Sekėsi gerai, tačiau vieną kartą vos neįkliuvau, nes kažkodėl sumanė krėsti visus išeinančius iš spaustuvės. Išgelbėjo mano viršininkas. Nežinau, ką jis galvojo, kodėl taip pasielgė: atsistojo kartu su manimi, ir mus abu praleido nekratomus. Tokiu būdu Kazimieraitis per mus gaudavo po truputį reikalingų medžiagų.

O štai dabar teks susitikti ir su pačiu Kazimieraičiu. Aišku, truputį jaudinausi. Su mama dengėme stalą, padėjo mažiausia sesutė Elytė. Kai viskas buvo paruošta,

grįžo iš pirties ir mūsų svečiai. Pirmiausia pasirodė mano brolis Vytautas-Žilvitis. Jis, kaip visada, buvo linksmas, smagus. Vėliau įėjo aukštas, taurių veido bruožų vyriškis (vėliau supratau, kad tai ir buvo Kazimieraitis), paskui jį – kiti: Jūrininkas, Naras. Visi po pirties buvo įraudę, gražūs. Žilvitis Kazimieraitį pristatė: „Čia mūsų vadas. Mes mylime jį kaip tėvą“...

Kazimieraitis pasisodino mažiausiąją mūsų sesutę ant kelių, o ta visą vakarą nuo jo ir neatsitraukė. Mane jis klausinėjo, kaip sekasi, kur mokausi, ką dirbu. Aš jam papasakojau, kur dirbu, kad iš spaustuvės nešioju į višokias įstaigas įvairius dokumentus. Mat turėjau specialų leidimą įeiti į saugumą, į ministeriją, tad pasakojau, kaip pagarbiai mane praleidžia sargybiniai. Jis skaniai juokėsi, o aš vis pasakojau. Apie tai, kad jo vadovaujamam štabui išnešu reikalingų medžiagų, neminėjau. Tik broliui apie tai buvau sakiusi, ir tada jis labai prašė mus būti atsargias. Tą smagią, atmintiną paskutinę 1945-ųjų metų naktį jie pas mus ir nakvojo, o sargybą ėjo brolis Kęstutis, jau šiek tiek atsigavęs po kalėjimo. Rytą, po pusryčių, visi partizanai atsisveikino, padėkojo už malonų priėmimą ir išėjo. Mūsų širdyje liko tik nepaaiškintas skausmas, lyg kažko brangaus netekus.

M. Kraunelytė-Gerlikienė, *Mažoji Rudnelė*, Kaunas,
1995, p. 9–11.

Iš Romualdos Kraunelytės-Urbonienės prisiminimų

Mano brolis Jonas atsisakė legalizuotis pagal J. Paleckio atsišaukimą ir tapo atskiros partizanų grupės vadu. Jis pasirinko Ėglio slapyvardį.

Po kurio laiko Kazimieraitis nutarė įkurti savo vadovietę Ėglio grupės teritorijoje. Ėglis ir Vytas Kraunelis-Žilvitis pasiūlė Kazimieraičiui įrengti bunkerį prie Skroblaus upės kranto, apie 800 metrų nuo Kapiniškių k. gyventojų Br. Krušo sodybos į šiaurės pusę. Kazimieraitis pats apžiūrėjo vietą, išklausė sumanymo, kaip bunkerį įrengti ir juo naudotis. Darbą tuoj pat pradėjo visa Ėglio grupė.

Taip brolis sujungė savo likimą su Kazimieraičiu, kuris buvo labai patenkintas jo veikla. Man atrodė, kad brolis buvo Kazimieraičio dešinioji ranka. Žinoma, buvo momentų, kai viršininkas pavaldinį pamokydavo, pabardavo. Bet tai normali kariška tvarka. Kazimieraitis niekad neabejojo Ėglio pasišventimu partizanų tikslams.

1945 m. kovo pradžioje pagimdžiau vyriausiąjį sūnų. Kūdikis buvo labai neramus, verkdamas, mažai miegodavo. Daug vargo su juo turėjau. Kartą su broliu Jonu į namus atėjo ir Kazimieraitis. Jis greitai suprato mano vargą, tad pasiūlė:

– Eik kiek nors pailsėti, o vaiką aš pasupsiu.

Bandžiau atsisakyti, nes juk jis pats dažnai neturi progos pailsėti, tačiau jis tuoj pat priėjo prie lopšio ir ėmė vaiką supti, raminti. Atsibudusi jaučiausi stipresnė, o Kazimieraitis vis dar sėdėjo prie lopšio ir atrodė taip pat išvargęs.

Kazimieraitis buvo gerai išstudijavęs mūsų miškus, jų keliukus ir takelius. Kai aš į bunkerį atnešdavau maisto, perduodavau žinias arba pranešdavau, kas su juo nori susitikti, Kazimieraitis labai tiksliai nurodydavo vietą, kur turi laukti jo atvykęs partizanų ryšininkas ar koks nors kitas žmogus. Jis niekada nieko nėra priėmęs slėptuvėje. Į pasimatymo vietą ateidavo tiksliai nurodytu laiku. Slėptuvėje jį dažniausiai rasdavau ką nors rašantį arba besiklausantį radijo žinių.

Namuose buvo mano vyro rašomoji mašinėlė, vokiškas dauginimo aparatas, pakas matricų bei tepalo. Šiuos daiktus brolis Jonas nusinešė į slėptuvę. Tuo Kazimieraitis labai apsidžiaugė.

Patekti į bunkerį buvo labai nepatogu, bet gana saugu. Nuo slėptuvės į pietus per Skroblų buvo tiltelis, juo galėjo pervaziuoti tik vežimas. Nuo tiltelio tekdavo šokti į upę ir upe eiti pasroviui iki slėptuvės, kurios anga buvo prie pat vandens. Tuo pačiu keliu tekdavo grįžti atgal prie tilto. Taip pat ir žiemą, nes upelis neužšalantis.

1946 m. sausio 12 d. slėptuvėje buvo mano brolis Ėglis, Mulerskas-Naras ir Pranas Platūkis-Karklas. Kazimieraitis buvo išvykęs į Užnemunę (rodos, į Liškiavos apylinkes), o Vytautas Kraunelis-Žilvitis kaip tik grįžo iš Merkinės ir, leisdamasis nuo šlaito į Skroblaus slėnį, pataikė ant pasalos... Žilvitis ėmė bėgti ir paspruko, nors viena kulka kliudė rankos pirštus. Trijulė nutarė slėptuvę palikti ir bandyti prasiveržti. Mano brolis turėjo rusišką kulkosvaidį, todėl rusams buvo didelis netikėtumas – jų daug nukovė.

Sunkiai sužeidė Ėglį ir Narą, Karklas pateko į rusų nagus sveikas. Kai sužeistuosius Marcinkonyse išmetė iš rogių, Ėglis jau buvo miręs.

Būdama Leipalingio apylinkėse iš vietos partizanų sužinojau, kad Kazimieraitis labai sielojosi dėl brolio žūties ir kitų kovotojų arešto. Ėglis su Kazimieraičiu vienas kitą gerai suprato, ne tik mylėjo, bet ir gerbė. Tai patvirtina A. Ramanauskas-Vanagas savo prisiminimų knygoje.

Brolis Jonas buvo labai jautrus kitų vargams, paslaugus. Dar pradžios mokykloje rašė eilėraščius, kūrė dainas.

Rankraštis „Plk. ltn. J. Vitkaus-Kazimieraičio numylėtinis“ (2001 m. vasario 2 d.), autoriaus asmeninis archyvas.

Iš Juozo Šumsko-Putino prisiminimų

[...] Vieną 1945 m. liepos mėnesio dieną gavau grupės partizanų vado Siaubo nurodymą vykti pas Kazimieraitį ir įteikti jam slaptą raštą. Šiai užduočiai pasitelkus Druskininkų bataliono vadą Juozą Balčių-Balutį atvykome į Šunupio kaimą. Susiradę Balučiui pažįstamą partizanų ryšininką iškeliavome toliau ir po valandos ar dviejų kelio per šilus Marcinkonių link ryšininkas liepė sustoti ir laukti jo sugrįžtant. Grižo lydimas dar vieno vyro, kuris šypsodamasis ištiesė mums ranką ir pasisveikinęs skardžiu balsu apipylė klausimais: kaip atkeliavome, kokios naujienos užnemunėje apie Liškiavą, Leipalingį, Lazdijus? Kad ir buvo civiliškai apsirengęs, kad ir atrodė kaip tikras kaimietis, bet savo kalba, elgesiu, manieromis, dėmesiu pašnekovams jis padarė didžiausią įspūdį. Tai buvo Kazimieraitis.

[...] Perskaitęs mano įteiktą paketą, Kazimieraitis pasakė norįs kuo greičiau pasimatyti su Siaubu ir kitais užnemunės partizanų vadais ir paprašė šį jo norą perduoti jiems. Čia pat numatė susitikimo datą ir vietą Uciekos kaime. Mums besikalbant ryšininkas ištraukė iš savo krepšio puskepalį ruginės duonos ir saulėje išdžiovintą sūrį. Kazimieraitis pakvietė visus vaišintis. Nuo ryto buvome nevalgę, ir vaišės, kad ir labai paprastos, buvo pačiu laiku. Tačiau sūrio būta tokio rūgštaus, kad jį ryjant man akys apsiašarojo. Dirstelėjau į Kazimieraitį. Jis, kaip pasirodė, su didžiausiu malonumu kramsnojo, lyg kelias dienas nieko burnoje nebūtų turėjęs. Tik vėliau, geriau jį pažinęs, supratau, kad šitaip jis elgėsi nenorėdamas sugluminti to mus vaišinusio žmogaus, gerai žinodamas, kad ne visų šilų gyventojų stalas gardžiais valgiais nukrautas.

[...] Gali kilti klausimas: kodėl Kazimieraitis nenusišovė, kaip kad kiti partizanai tokiu atveju pasielgdavo? Juk žinojo, kokios kančios jo laukia. Kazimieraitis buvo labai religingas. Dažnai matydavau laisvalaikiu jį meldžiantis. Ne tik pats meldavosi, bet ir kitus ragindavo pasimelsti už žuvusiųjų kovotojų vėles. Ant kaklo visada nešiojo rožančių. Ne kartą girdėjau jį sakant, kad žmogus neturįs teisės pats sau atimti gyvybę, geriau pasiduosiąs priešui, geriau būsiąs nukankintas, bet nenusižudysiąs. Taip jis ir pasielgė. Savo įsitikinimų neišdavė.

„Kovojanti Dainava“, *Dzūkijos nacionalinio parko leidinys „Liškiava“*, p. 92, 93, 99.

ŠEIMOS LIKIMAS

Kariška tėvo profesija, vėliau partizaninė veikla visiškai nulėmė tolesnį mūsų šeimos gyvenimą. Vokietmečiu paskui tėtę turėjome persikraustyti į Vilnių. Mamai su penkiais vaikais tai suteikė ne džiaugsmo, o daug rūpesčių ir vargo. Tai nebuvo tėvo kilimas tarnybos laiptais, o savaime susiklosčiusi, neišvengiama būtinybė.

Mes, vaikai, su mumis ir mama, Vilniuje gyvenome mokslo metų laikotarpiu. Taip prabėgo 1941, 1942, 1943 metų žiemos – iki 1944 m. pavasario. Vasaromis parvažiuodavome į Kauną, į Panemunę. Čia sode ir darže vaikams būdavo daugiau laisvės, be to, netoli Nemunas, kur dažnai nubėgdavome pasimaudyti, nors mama vienus bijodavo leisti, kad neprigertumėm. Aš, vyriausiasis, padėdavau dirbti darže, skinti uogas. Mamai Panemunėje būdavo lengviau, nes talkino močiutė. Tačiau ir tada daug triūsdavo ruošdama žiemai maisto atsargas: virdavo uogienes su cukriniais runkeliais, marmeladus iš vienu uogų ar maišydavo su arbūzais. Be to, sode augindavome nemažai sojos pupelių ir ki-

tų daržovių. Keptos sojos pupelės būdavo skanios, kaip riešutai.

1944-ųjų mokslo metai buvo trumpesni, nes pavasarį, priartėjus frontui, padėtis tapo neaiški. Mokslo metus sutrumpino, balandžio mėnesį vaikus paleido vasaros atostogų. Visiems išdavė pažymėjimus, kad baigė mokslo metus ir perkelti į aukštesnią skyrių. Gegužės mėnesį frontui sustojus, mokykla vėl ėmė raginti mokinius eiti į mokyklą baigti praleistų mokslų. Tačiau kai pažymėjimai kišenėje, rimto mokslo jau negali būti. Visa klasė organizuotai išeidavome į gamtą, praleisdavome pamokas.

Šį pavasarį mama su vaikais – Algiu, Jūrate ir Kastyčiu – iš Vilniaus į Panemunę išvažiavo anksčiau, gegužės 13 d. Aš ir Rimgaudas dar likome Vilniuje tęsti mokslo, tačiau neilgai. Gegužės 27 d., pasibaigus mokslo metų pratęsimui, lydimi tėtės parvažiavome į Panemunę, o tėtė sugrįžo dirbti į Vilnių.

Okupantams pasikeitus

Panemunėje pirmieji sovietų armijos kareiviai pasirodė liepos 31 d. po pietų. Atėjo tyliai, nešaudydami ir be mūšio. Laukėme jų su nerimu. Tačiau pirmieji susitikimai buvo paprasti ir žmoniški. Netrukus, neva tikrindami dokumentus, kareiviai iš močiutės atėmė pasą ir laikrodį. Mes, vaikai, galėjome visur lakstyti, į mus niekas nekreipė dėmesio. Nemune prisigaudėm daug plaukiančių rąstų, lentgalių, malkų. Iš sudegusio sandėlio netoli geležinkelio tilto baidare parsiplukdžiau pusmaišį druskos. Tačiau trūko duonos. Rugpjūčio 10 d. tėtė, aš

ir Rimas išėjome į kaimą uždarbiauti. Palikęs mus dirbti kaime, tėtė po poros dienų pėsčias išėjo į Vilnių žiūrėti, kas liko iš mūsų turto. Toje kelionėje išbuvo visą savaitę. Mūsų turtas, drabužiai buvo išgrobti. Visi likome be žieminių drabužių, nes buvome išvažiavę tik vasaros atostogų. Tėtė, grįždamas iš Vilniaus dar traukiantis vokiečiams, parsivežė tik mažą lagaminėlį, palikęs viską likimo valiai. Mama ilgai priekaištavo jam, kad nesirūpina šeima, o tėtė aiškinosi, kad jei jis būtų vežęs turtą, tai kiti žmonės nebūtų galėję gelbėtis nuo pavojaus.

Rugsėjo 4 d. nunešiau pareiškimą į Kauno aukštesniąją technikos mokyklą (politechnikumą), kur iki rugsėjo 15 d. vyko stojamieji egzaminai. Egzaminus išlaikiau ir nuo rugsėjo 18 d. prasidėjo mokslo metai.

Mūsų šeima sunkiai vargo. Visas pragyvenimo šaltinis buvo daržas ir sodas. Tėtė nei rugpjūčio, nei rugsėjo mėnesiais negavo darbo. Pinigai pasikeitė. Vokiškos ostmarkės nebegaliojo. Naujoji valdžia į rublius iškeitė 70 markių. Galiojo anksčiau buvę rubliai, tačiau mes turėjome labai mažai, vos 70 rb, už tiek nedaugką tenupirksi. Mama, kiek galėjo, tvarkė namus, ūkį, močiutė – taip pat. Aš šeštadieniais ir sekmadieniais, gavęs iš kaimynų pasiskolinti valtį, keldavau žmones per Nemuną ir šiek tiek užsidirbdavau. Spalio 27 d. pavakary per Nemuną į Šančius perkėliau tėtę su mama, kai jis lydėjo mamą į gimdymo namus, esančius Miško gatvėje. Abudu nukeliavo pėsti.

Spalio 28 d. gimė jauniausias brolis Liudas, kurį lapkričio pradžioje pakrikštijo Panemunės bažnyčioje.

Lapkričio 11 d. tėtė su Rimu važiuodamas į Vilnių pasiėmė Rimgaudą ir jį paliko Šv. Mikalojaus bažnyčios klebono globai. Klebonas Rimgaudą leido mokytis į pirmą progimnazijos klasę.

Kad lengviau galėtume pragyventi, vieną kambarį išnuomojom rusų kareiviui siuvėjui, kuris taisydavo kareivių drabužius. Mama davė jam savo siuvamąją mašiną. Kareivis atsinešdavo kareiviškos kruopų košės, duonos ir dalį palikdavo mums. Mama padėdavo jam siūti, ardydavo taisomus drabužius, už tai iš jo gavo kelias pataisytas kareiviškas „gimnastiorkas“, kelerius marškinius bei apatines kelnes, kuriuos aš galėjau vilkėti. 1946 m. liepos mėn. atlikau gamybinę praktiką – su vokiečių karo belaisviais atstatinėjome „Drobės“ fabriką. Statybose turėjau dirbti mėnesį, paskui dar dvi savaites technikumui vežėme malkas. Panevėžio geležinkelio stotyje perkraudinėjome malkas iš siaurojo geležinkelio vagonų į platųjį.

1946 m. liepos 23 d., grįždamas po praktikos darbų namo, pusiaukelėje sutikau apsiverkusią ir išbalusią mamą. Iškart paklausiau: „Kas atsitiko?“ – „Tėvelis žuvo, einam į bažnyčią pasimelsti“, – ištarė vos girdimai.

Rugsėjo 17 d. mamą aplankė dar vienas žmogus, kuris pranešė apie tėvelio mirtį, tik jis teigė, kad žuvo ketvirtadienį, t. y. liepos 4 d.

1947 m. sausio 28 d. mamą išsikvietė saugumas, klausinėjo apie tėvą, taip pat ko važiavusi dar vasarą, po pranešimo apie tėtės mirtį, į Vilnių. Mama tada aplankė Rimgaudą. Tėtės pusbrolis, kuris tuomet irgi gyveno Panemunėje, pasakojo, kad ir jį saugumas klausinėjęs apie tėvą. Jis susidaręs nuomonę, kad jie nežino, ar tikrai tėvelis nukautas, ar dar slapstosi. Mamai grįžus iš tardymo, po kelių dienų apsilankė nepažįstamas ponas ir pasiūlė jai geresnį darbą – dirbti mokytoja amatų mokykloje. Atlyginimo žadėjo 700 rb. Mama sutiko, nes tikrai nebuvo geresnės išeities. Prieš tai ji dirbo „Dailės“ kombinata namudininke siuvėja, gaudavo pasiūti vaikiškų

drabužėlių. Uždirbdavo nedaug – apie 300–400 rb. Įkainiai už atliktą darbą buvo labai maži, be to, darbui negalėjo skirti daug laiko, nes Liudas buvo mažas ir jam reikėjo dėmesio. Dar prieš tai mama mėgino ieškoti darbo mokykloje, bet kai tik sužinodavo, kad vyras buvo Lietuvos karininkas, atsisakydavo priimti.

Nuo 1947 m. vasario mama pradėjo mokytojauti Ryšininkų amatų mokykloje Ožėškienės gatvėje. Sekėsi neblogai, su mokiniais sutardavo, jos klausydavo. Dėstė mokiniams fiziką ir matematiką. Pavargdavo, stengėsi gerai pasiruošti. Vargino ir kelionė į darbą perpildytame autobuse ar pėsčiomis.

1947–1948 mokslo metais mes, visi vaikai, toliau mokėmės. Mama dirbo amatų mokykloje. Aš gyvenau namie, bendrabučio atsisakiau, nes reikėjo daugiau mokytis – baigiamieji metai, be to, vakarais dirbau inventORIZACIJOS biure.

Gyvenimas po truputį darėsi lengvesnis: atsirado duonos, panaikino korteles, parduotuvėse vis dažniau pasirodydavo saldainių ir cukraus, kurio, pastovėjus eilutėse, buvo galima nusipirkti po 1 kg. Paskelbtas maisto prekių atpigimas.

1948 m. balandžio 20 d. mane išsikvietė saugumas. Aiškinosi, ar neturim ryšių su mišku, ar nesilanko kažkoks senis. Vėliau sužinojau, kad buvo kviečiamas ir politechnikumo direktorius, jo teiravosi apie mano elgesį. Netrukus iškvietė ir mamą. Tikslas buvo tas pats. Retsykais kaimynai prasitardavo, kad ir jų klausinėjo apie mus. O mūsų gyventojas majoras tiesiog pareiškė, kad bijo „banditų“, ir visuomet užsirakindavo duris. Mieste sklido kalbos apie rengiamus žmonių trėmimus. Tokiomis sąlygomis mokėmės ir dirbome. Be abejo, tai labai slėgė, ypač sunku buvo viską išgyventi mamai.

Gegužės 17 ar 18 dieną iš ryto, mamai jau išėjus į darbą, rengiausi į politechnikumą laikyti valstybinio egzamino ir jau buvau beeinąs iš namų pro vartelius į gatvę. Buvo apie 7 val. 30 min. Prie vartelių sutikau ginkluotus kareivius ir karininką; jie ėjo pas mus. Manęs neleido išeiti, o karininkas pareiškė, kad mūsų name įrengs kontrolės postą ir tikrins visus, kas pas mus ateina.

Mūsų gyventojas majoras prieš porą dienų su šeima buvo išvažiavęs kažkur atostogauti, todėl name gyveno tik mūsų šeima. Visus esančius surašė. Kas pas mus atėjo, visus sulaikė ir neleido išeiti. Karvė jau buvo atsivedusi veršelį, turėjome pieno, kurio dalį paroduodavome. Pieno pirkti ateidavo rusų karininkų šeimų nariai. Taip tikrintojai sulaikė visą vieno pulkininko šeimą, kol atėjo jis pats. Vakare, kai jis pats atėjo ieškoti šeimos, patikrinę jo dokumentus, visus paleido. Tačiau kaimynai žinojo, kas pas mus darosi. Mamą, grįžtančią iš darbo, perspėjo, kad mes esame tikrinami ir sulaikyti. Mama grįžo verkdamą.

Naktį kareiviai budėjo, nemiegojo. Vienas sėdėjo prie mano kojų ant lovos, o aš miegojau. Rytą pabudęs atsikėliau, išėjau į lauką ir galėjau pabėgti, nes visi kareiviai buvo sumigę. Tačiau mama prašė, kad niekur nebėgčiau, kad būtume drauge. Nesvarbu, kokį likimą Dievas skirs, būtume visi kartu. Dieną mama karininko paklausė, ar nesirengia mūsų išvežti. Jis išsigynė, kad jų užduotis – tik tikrinti, kas pas mus ateina. Bet mama nepatikėjo ir pradėjo po truputį rinkti vaikų drabužius, tvarkyti maisto atsargas ir dėlioti į maišus. Tokia apgultis tęsėsi 3–4 dienas. Mamos neišleido į darbą, man neleido laikyti egzaminų, vaikų neišleido į mokyklą, neleido net karvės išvaryti į ganyklą.

Pastebėję, kad mama rengiasi kelionei, kareiviai pradėjo atkalbinėti ir drausti, bet vėliau netrukde ir nekreipė dėmesio į mūsų pasirengimą. Žinoma, mes irgi stengėmės nepasirodyti, ką ir koku tikslu dirbame, tačiau pasislėpti buvo neįmanoma.

Mama, rašydama laišką dėdei Valiui (1958 m. kovo 25 d.), prisiminė tėtės pasakytus žodžius per 1943 m. Vėlines Vilniuje. Jiems bevaikščiojant po kapines ir žiūrinėjant į paminklus Juozas pasakęs, kad jam nuojauta kužda, jog mes jo kapo neturėsime. Tokie žodžiai tuo metu nuskambėjo labai keistai ir neįtikėtinai, bet šiandien taip yra.

Į nežinią...

1948 m. ankstyvą gegužės 21-osios rytmetį, vos pradėjus švisti, Plento gatvėje pasigirdo mašinos ūžimas. Netrukus kažkas ėmė belsti į mūsų duris. Sargyba įsileido dar keletą ginkluotų kareivių ir porą civilių asmenų, kurie prisistatė kaip Panemunės vykdomojo komiteto nariai ir deputatai (archyviniuose dokumentuose įvardyti komunistų partijos atstovai Jaruševičius ir Rukožienė).

Mums pasakė, kad LSSR Ministrų Tarybos nutarimu, kaip buržuazinio nacionalisto šeimos nariai, esame išstremiami iš Lietuvos visam gyvenimui. Kur išveš, nesaikė. Surašė visus Vitkų pavardę turinčius šeimos narius, o močiutę paliko, nes jos pavardė buvo kita, bet jai patarė važiuoti kartu, kad, būdama laisva, galėtų mums padėti. Iš mūsų atėmė pasus ir įsakė per pusę valandos susikrauti į mašiną daiktus; jų šeimai leido pasiimti iki vienos tonos. Mažieji vaikai „paleido dūdas“, krė-

tė nervinis drebulys, virpėjo rankos. Nežinojome, ką ir bedaryti.

Mama su močiute pasitarusios nutarė, kad močiutė pasiliks, nevažiuos, ji nenori kažin kur numirti, nes jai jau 77 metai. Kiek buvo sielvarto ir ašarų! Laimė, laiku patikėjom gandais ir pasiruošėm ryšulius, į maišus sukiosom maistą. Beliko susivynioti patalynę ir apsirengti. Kareiviai ėmė raginti ir šaukti, kad greičiau krautume. Pamatę, kad yra paruoštų ryšulių, griebė ir padėjo sunešti į mašiną.

Rytas buvo gražus ir šiltas. Sodai skendėjo vyšnių žieduose. Pagrioviais skleidėsi geltonos pienės, pievelės žaliavo šviesia šviežia žaluma, švilpavo prie inkilų medžių viršūnėse varnėnai. Išgyvenome tragišką jausmą, tikrą siaubą. Prie vartelių po žydinčiu klevu stovėjo močiutė, jos veidu tekėjo ašaros. Ji vis laimino, žegnojo mus, tolstančius į nežinią, ir paskui, kol matėme, mojavo skarele.

Nuvežė mus į Mauručių stotį ir prie geležinkelio liepė išlipti. Čia jau buvo atvežta keletas šeimų.

Apie 11–12 val. greta mūsų suvežė daugybę mūsų likimo brolių. Apie 13 val. privažiavo traukinys. Kareiviai praeidami pareikalavo, kad visi atiduotų darbo įrankius: kastuvus, kirvius, pjūklus, laužtuvus. Teko atiduoti kirvį.

Paskui pradėjo šeimas laipinti į vagonus, skaičiuoti, surašinėti žmones. Vagonai buvo prekiniai, juose įrengtos lentynos. Į kiekvieną vagoną grūdo tiek žmonių, kad visos grindys ir lentynos būtų užkimštos, neliktų laisvos vietos. Pavakary visus vagonus uždarė, duris iš lauko pusės užrišo vielomis, langelių metalines angas užkalė vinimis. Apie 22 val. mūsų traukinys pajudėjo, apie 24 val. pravažiavome Vilnių. Supratome, kad važiuojame į Rytus.

Visą naktį traukinys nesustodamas riedėjo, o apie 6 val. ryto kažkur ilgai stovėjome. Paskui vėl važiovome. Apie 13–14 val., traukiniui sustojus, išgirdome, kad kareiviai atidarinėja vagonų duris. Atidarė ir mūsų. Tikrino šaukdami pavardėmis ir vardais. Tada pirmą kartą po vieną žmogų leido išlipti iš vagono atlikti gamtos reikalingą. Traukinys stovėjo kalnų iškasoje, o aukščiau palypėjusi išsirikiavo ginkluota sargyba, kad niekas nebandytų bėgti. Spėjome, jog esame kažkur už Minsko. Suaugę žmonės kalbėjo, kad veža pas baltas meškas. Žmonės verkė, meldėsi, giedojo giesmes...

Iš saugumo archyvuose saugomų dokumentų susidaro įspūdis, kad tėvą pradėta sekti ir gaudyti nuo 1944 m. liepos mėn., t. y. nuo pat antrosios okupacijos pradžios.

Mūsų šeimos 1945 m. pradžioje dar nesekė, nesusi-gaudė, kur mes gyvename. Sekimo byloje matyti, kad saugumiečiai suklydo, nes užrašyta gyvenamoji vieta – Dotnuvos apyl. Panemunės geležinkelio stotis – supainiota su kito Vitkaus, vokiečių okupacijos metais dirbusio žemės ūkio tarėju, šeimos gyvenamąja vieta.

1946 m. saugumiečiai jau žinojo mūsų tikrą adresą. Buvo atsiunčiami agentai Vilkas ir Kam. Įvairiomis dingstimis jie buvo atėję pasikalbėti pas močiutę ir mamą. Klausinėjo apie ryšius su tėvu ir mamos kelionę į Vilnių pas Rimgaudą. Vilkas lankėsi ir kalbėjosi su mama dukart – 1946 m. spalio 18 d. ir 1947 m. kovo 18 d., o Kam kalbėjosi su močiute 1949 m. balandžio 11 d.

1947 m. sausio mėn. saugumiečiai per Feliksą Kutkaitį, 1945–1946 m. buvusį Ryšininkų amatų mokyklos Nr. 10 direktoriaus pavaduotoją, parūpino mamai mokytojos darbą toje mokykloje, kad nedingtų iš jų akiračio. Galima spėti, kad Vilkas ir Kutkaitis – tas pats as-

muo. Šių agentų pranešimai įsegti mūsų šeimos tremimo byloje Nr. 4942/5 (LYA, fondas 5). Čia sudėti ir kitų 1945–1946 m. tardytų asmenų (J. Deksnio, F. Kutkaičio) parodymai bei MGB skyriaus sekimo duomenys. Teigiama, kad J. Vitkus-Kazimieraitis buvo „banditinės gaujos“ vadas ir užmuštas vykdant karines čekistines operacijas. Tai svarbiausias mūsų šeimos „kaltumo“ įrodymas.

1948 m. balandžio 28 d. MGB Kauno skyriaus darbuotojai leitenantas Chapuginas, majoras Barbašinas ir papulkininkis Berkovičius surašė išvadą, kad mūsų šeimą reikia ištremti. Ją gegužės 6 d. patvirtino generolas P. Kapralovas ir LSSR prokuroras savo sankcija.

1949 m. vasario 12 d. SSRS Ypatingasis pasitarimas prie valstybės saugumo ministro protokolu Nr. 8a patvirtino mūsų ištrėmimą į Irkutsko sritį.

...Mūsų šeimai teko vieta ant viršutinės vagono lentynos. Dalis sunkesnių maišų buvo palikti apačioje po lentynomis. Ten įsikūrė senesni žmonės, kuriems nepakako sveikatos užlipti aukščiau. Vagonas buvo mažas – 16 t talpos, o jame sutalpino apie 35 žmones. Čia buvo ir mažų vaikų, ir vidutinio amžiaus žmonių, vos krutantių senukų, invalidų. Gretimuose vagonuose buvo motinų su kūdikiais; senukai mirdavo, juos, traukiniui sustojus, kareiviai suvyniodavo į paklodes ir išnešdavo už pylimo.

Kai traukinys sustodavo ir atidarydavo duris, sargyba jau būdavo išlipusi ir stovėdavo priešais atidarytas duris. Gamtos reikalams atlikti vieta buvo po vagonu ant geležinkelio. Lipdavome visi – ir vyrai, ir moterys, tik vieni sutūpdavo vienoje vagono pusėje, o kiti – kitoje. Gamtos reikalus atlikdavome sargybos prižiūrimi.

Po trijų dienų kelionės, neprisimenu, kokioje stotyje tarp Tambovo ir Uralo, iškvietė jaunesnius ir liepė eiti kartu su sargyba. Nuvedė į stoties virtuvę; ten gavome didelius puodus ir kibirus sriubos žmonėms pamaitinti vagonuose, po gabalėlį duonos kiekvienam žmogui. Tuo metu pagal sąrašus buvo daromi patikrinimai. Pastebėjau, kad mūsų ešelonu sąrašė buvo 1087 žmonės. Vėliau, po 1–2 kelionės dienų, didesnėse stotyse tremtiniam duodavo maisto – kruopienės ar kopūstų sriubos su žuvim ar be jos ir po 200 g duonos.

Važiuojant, smarkiau trinktelėjus ratams, atsidarė langelio anga. Prie jos buvome prisirišę nedidelį krepšį, kuriame buvo mūsų brangenybės – geri sidabriniai belgiški šaukštai, peiliai ir šakutės. Atsidarius angai į lauko pusę, krepšys nutrūko ir nukrito ant kelio. Taip mes jo ir netekome.

Per Maskvą mūsų nevežė, važiavome pro Tambovą, piečiau nuo Maskvos. Tai buvo apleistos ir nykios vietovės, nors gamta ir graži.

Vaikai, įsitaisę prie užkalto langelio, pro plyšį pakaitomis stebėjo pravažiuojamas vietas. Matėsi saulėtas dangus, parudavusi stepė, vietomis besikalanti augmenijos žaluma ir ryškūs raudoni pavieniai žydintys bijūnai. Tik artėjant prie miestų pasirodydavo seni mediniai nameliai, mediniai šaligatviai, pilkas šimtasiūles dėvintys žmonės. Tiesa, pravažiuojant Minską, Smolenską, per plyšėlį matėsi vien griuvėsiai, plytų ir laužo krūvos, kai kur styrojo kaminai. Daugiausia matėme bekraštes tuščias stepes. Kartais dundančio traukinio nubaidytas sprukdavo rudas štaras.

Čeliabinske visus varė į pirtį ir dezinfekavo drabužius. Daugumos žmonių drabužiuose jau knibždėjo pa-

razitai. Prastovėjome visą dieną. Atsimenu šaltas pirties patalpas. Nusiprausę be muilo, labai ilgai nuogi šalome nesulaukdami drabužių. Po šios dezinfekcijos daug kas savo drabužių nesurado. Mama ir sesuo patyrė ir kitokių įspūdžių. Išgirdo moterų šauksmus ir juoką. Tarp nuogų moterų slampinėjo nuogas vyras. Varomas lauk ir stumdomas, jis niekur nesiruošė išeiti, nekalbėjo, tik mykė. Pasirodo, tai buvo kurčnebylys, kuris be sesers pagalbos neapsieidavo. Jis ir dabar jos ieškojo.

Pravažiavus Uralo kalnus, vaizdai pasikeitė. Miškuose atsirado maumedžių. Dienos metu durų jau neuždarinėdavo, tad galėjome stebėti gamtovaizdžius. Prie gyvenimo vagonuose pripratome, gaunamo maisto neužteko; mama traukė iš maišo duonos džiūvėsius ir su vandeniu darydavo mutinį, o jei dar pasaldindavo cukrumi, buvo labai skanu. Važiavome Vakarų Sibiro geležinkelio magistrale į Rytus, tačiau kur numatyta galutinė mūsų sustojimo vieta, buvo laikoma paslapyje, to visą kelionės laiką nežinojome. Pravažiavome Omską, Tomską ir daug kitų didesnių bei mažesnių stočių. Kartais stotyse matydavome sustojusius kitus ešelonus su tremtiniais, kurių laukė panašus likimas.

Po 20 kelionės dienų Usoljės Sibirskojės stotyje gavome įsakymą lipti iš vagonų. Buvo pavakarys. Lynojo. Pūtė žvarbus vėjas. Per visą ešelonu ilgį nusidriekę žmonės sėdėjo ant savo ryšulių, maišų. Naktį pramiegojome po atviru dangumi, sušalome. Vaikai buvo be kepurų. Nežinojome, ar apskritai pasiėmėme. Kitos dienos rytą pasklido gandai, kad žmonės skirstys į miškus prie kirtimų ir į „kolchozus“. Kalbėjo, kad „kolchozuose“ labai sunku gyventi, todėl dauguma buvo pasiryžę važiuoti į miškus. Mes irgi prašėmės į mišką. Atvyko atstovai

rinktis žmonių. Po pietų atvažiavo apie 20 sunkvežimių ir į juos pradėjo sodinti žmones su daiktais. Traukinio sargybos viršininkas buvo majoras Stefakinas, vėliau jį paskyrė Taljanų spec. komendantūros komendantu. Jau traukinyje jis buvo atkreipęs dėmesį į mūsų šeimą, t. y. mamą su būriu vaikų. Tada man buvo aštuoniolika, Rimui – penkiolika, Jūratei ir Kastyčiui – po vienuolika, o Liudui – treji su puse metų. Stefakinas pasirūpino, kad mūsų šeima patektų į pirmą transportą. Jis mėgo tremtinius klausinėti, už ką juos išvežė. Visi kaip susitarę atsakydavo, kad jie nekalti. Pasiteiravo ir mamos, kokia jos pavardė, apibarė, kodėl vaikai be kepurų, ir paklausė, už ką ją su mažais vaikais išvežė; dar pasišaipė, kad visi teigia esą nekalti. Mama puikiai kalbėjo rusiškai ir pyktelejusi atšovė, kad ji taip nesakys, nes išvežta dėl vyro, kuris su ginklu rankoje kovojęs prieš rusų okupantus. Tas nutilo. Vėliau, būdamas komendantu, prisiminė šį pokalbį ir per susirinkimą pagyrė mamą, esą ji vienintelė pasakiusi tiesą.

Iš stoties mūsų mašinos išvažiavo apie 17 val. Pervažiavome Usoljės Sibirskojės miestą. Mediniai namai, negrįsti purvini keliai ir mediniai šaligatviai. Jame jau nuo caro laikų išgaudavo druską pumpuodami į druskos koldus pašildytą Angaros vandenį, paskui išsiurbdami jį į paviršių ir išgarindami. Taip gaudavo geros kokybės druską.

Iki sutemų važiavome labai prastais, duobėtais, purvinais keliais, kuriuose telkšojo didžiulės balos. Nakvojome mašinose. Kitą rytą važiavome per stepę, vėliau pradėjome kilti į aukštumas, miškais apaugusius kalnus. Prasidėjo taiga. Apie 22 val. mašinos pasiekė neišvažiuojamą kelią. Mums liepė išlipti ir viską išsikrauti.

Vėl nakvojome po atviru dangumi. Pradėjo lynoti, sušalome. Pavyko užsikurti laužą, šiek tiek sušilome, pradžiūvome; paskui nustojo lyti. Žvelgėme į žvaigždėtą dangų, paryčiui klausėmės nemalonaus tilvikų čiulbesio, visiškai nesulyginamo su mažo Lietuvos laukų vyturėlio gražia giesme. Dieną pastebėjome medžių šakomis skraidančias dar niekada nematytas pilkašias voveres, bet jos mūsų nedžiugino. Prie mūsų stovėjimo vietos atvažiavo traktorius. Jis vilko medines roges, padarytas iš apvalių rąstų. Stipresnieji puolė pirmieji krauti į traktorines roges. Mes likome laukti. Tas pats traktorius su rogėmis sugrįžo po trijų valandų. Pasikrovę roges keliavome vasaros metu... Toks keliavimo būdas kėlė nuostabą. Slinkome į kalną, paskui ilgu, lėkštai besileidžiančiu slėniu. Jame tarp išsirangiusių upių, taršų mėlynų kaspinų, išvydome nedidelį kaimelį – medinius namelius medinių skaldytų lentelių stogais.

Mūsų kelionės pabaiga – Taljanai, kuriuos pasiekėme 1948 m. birželio 13 d., po 23 dienų kelionės. Taljanai – tai lygumėlė, iš visų pusių supama Sajanų kalnų papėdės. Kalnų grandinės viena už kitą aukštesnės, apaugusios pušynais; protarpiais žemiau lopais baltavo beržų kamienai. Kalnų viršūnėse juodavo nusmailėjusios uolos. Skaidrią, saulėtą rudens dieną matėsi snieguotos Sajanų viršūnės. Apačioje, Taljanų lygumoje, tarpupiuose žaliavo senų kėnių masyvai, vietomis – kedrų giraitės. Nuplikę kalnų slėniai saulės atokaitoje birželio mėnesį raudonavo pražydusių krūmokšnių – bogulnikų – plotais. Tarpukalnėse vinguriavo skaidrūs, švarūs, krištoliniai šaltiniai, smėlio sąnašose kažkas žvilgėjo saulėje lyg tikro aukso žvyneliai. Tačiau tai buvo ne auksas, o žerutis.

Taljanuose

Anksčiau atvažiavusieji jau buvo išsirinkę vietas tuščiuose mediniuose barakuose. Mums, atvykusiems pavakare, nebuvo kaip tamsoje ieškoti būsto. Iškraustė prie mokyklos. Čia radome ir daugiau įsikūrusių tremtinių. Kitą dieną mums pavyko surasti tuščią kambarį barake, į kurį susikraustėm su Jasiulionių šeima, tėvų pažįstama nuo ankstesnių laikų. Beje, iš mokyklos drabužinės, į kurią buvome įsikraustę, mus išvarė mokyklos direktorė, gavusi lašinių kyšį iš turtingesnės tremtinių ūkininkų šeimos. Tai matė pati mama.

Kambarys buvo apie 15 kv. m dydžio. Mūsų šeima – 6 asmenų, Jasiulionių – 3 asmenų. Buvo čia ir plytų viryklė su ketaus plokšte be rinkių. Kai kuriems vėliau atvežtiesiems dar pasisekė rasti tuščių kambarių, o kitiems neliko vietos. Juos sugrūdo klubo salėje ir kitose bendrose patalpose, kai kas liko lauke.

Pirmą naktį miegojome ant grindų. Kitą dieną apylinkėse radome primėtytų skaldytų lentelių. Iš jų susikalėm gultus, ant kurių galėjome patiesti šiokią tokią atsivežtą patalynę. Pradėjo pulti blakės. Gynėmės paparčiais, į veisimosi vietas pylėme karštą vandenį. Vėliau ant kryžio sukalem stalą, suolus, darėm paprasčiausias lentynas. Visas medžiagas ir malkas reikėjo parsinešti ant pečių maždaug pusę kilometro.

Kambario langas buvo viengubas, iš stiklo gabaliukų, nors žiemą būdavo 40–50° šalčio. Jau pirmomis dienomis baigėme valgyti bulves, džiovėsiai taip pat baigėsi. Gyvenome pusbadžiu. Mažesni vaikai, prisivalgę sprogstančių pumpurų, viduriavo krauju. Vietos gyventojai patarė sodinti storas bulvių lupenas su akutėmis. Taip ir padarėme. Pievoje kasėme kastuvu žemę ir so-

dinome lupenas. Pavyzdį davė jau buvęs tremtyje A. Marčiulionis, būsimasis mano uošvis. Kai sodinome, kiti juokėsi, kad norime Sibirą užvaldyti. Rudenį prikasėme apie 3 kibirus smulkių bulvyčių, buvo geras priedas prie grybų, kuriuos rinkome ir dažnai valgydavome. Būriai tremtinių po kelis kartus perkasinėjo rusų daržų bulvienas, prie jų prisidėdavo ir Jūratė su Kastyčiu; parnešdavo ir jie kilogramą kitą smulkių bulvių. Nusikasę bulves, kai kurie rusai leisdavo perkasinėti jų daržus ir surinkti užsislėpusias dirvoje derliaus liekanas; kiti draudė tai daryti.

Gynėmės nuo bado ir miškiniais česnakais („čeremša“), kurių birželio mėnesį beržynuose pririnkdavo vaikai. Kad būtų sočiau, virdavome tirštą lapienę. Deja, ji alkį mažai tenuslopindavo. Vietos gyventojai juos raugindavo ir sūdydavo žiemai statinėse. Verdant iš jų sklisdavo stiprus ir nemalonus kvapas. Tokias lapienes dažnai virdavo darbininkų valgykloje.

Pririnkdavo vaikai ir žieminių laukinių svogūnų, kurie augo ant kupstų šlapiose vietose. Surasti juos žolėse nebūdavo sunku, jų viršūnės užsirietusios, bet valgyti galima tik termiškai apdorotus. Šaltinių krantuose augo serbentai, nė kiek ne prastesni už Lietuvos sodų juodusius serbentus. Buvusių kirtimų vietose – jaunuolynuose – rudeniį sirpo bruknės. Tremtiniai labai daug jų prisirinkdavo ir rugsėjo–spalio mėnesiais, prasidėjus šalnomis, sušaldydavo supylę į statines. Tai būdavo vitaminių šaltinis, kuris sandėliukuose išsilaikydavo iki pavasario be jokių šaldytuvų. Upių vanduo tyras ir skaidrus; per keletą metrų gylio dugnas matėsi, lyg čia pat paviršiuje būtų. Vanduo upėse visada šaltas, net vidurvasarį nespėdavo išilti. Maudantis užimdavo kvapą, tuoj pat skubėdavai, įraudęs nuo ledinio šaltumo, lipti į krantą.

Pavasari nuo liūčių ir tirpstančio Sajanų kalnų sniego upės smarkiai patvindavo, neretai šniokšdamos nešdavo išrautus medžius, nusiaubdavo Taljano gyvenvietės tremtinių taip sunkiai sukastus ir žaliuojančius daržus.

Taigos tankumynuose trūnijo išvartos, pro kurias buvo sunku prasibrauti. O gyvačių, gyvačių!.. Per vasarą tremtiniais, ypač vaikams, nebūdavo kitos išeities – basi grybaudavo, basi uogaudavo, basi šienaudavo. Ne kartą gyvatyne per kojas rangėsi gyvatė ar susisukusi į spiralę grasinamai šnypštė. Ne kartą atšliauždavo prie namų. Nebuvo šioje gyvenvietėje varnėnų, negirdėjome vieversių, nebuvo nė varnų. Jos laikydavosi arčiau miestų. Laukinius žvėris – elnius, briedžius, šernus, lokius – vietiniai rusų medžiotojai stropiai naikino, todėl jie arti neidavo. Medžiotojai su būriais šunų pavasari pavienius elnius atvarydavo į lygumą, kai kovo pabaigoje ant atšilusio gilaus sniego paviršiaus naktį susidaręs ledo sluoksnis žvėreliams būdavo pragaištingas. Ledo sluoksnis įlūždavo, įklimpę į sniegą žvėrys nusilauždavo kojas, ir tada šunys bei medžiotojai juos sudorodavo.

Kad niekas iš tremtinių nepabėgtų, kasdien reikėdavo eiti pas komendantą pasirašyti. Praėjus keturioms dienoms, suaugusius pradėjo raginti eiti prie valdiškų darbų. Kaimelyje buvo belaisvių japonų pastatytų ir apleistų barakų. Kai kurie jų buvo be stogų, o viduje vietos gyventojai laikydavo palaidus gyvulius. Valdžia nutarė tuos barakus atstatyti. Mano pirmasis darbas buvo valyti mėšlą iš barakų. Pradėjo kibti ir prie mamos, kad eitų dirbti. Po savaitės mama irgi išėjo į darbą. Ją pristatė rankiniu pjūkle pjaustyti beržines kaladėles. Retkarčiais mama į darbą vesdavosi ir vaikus. Kaladėles naudojo dujų generatoriniams traktoriams – vietoj ben-

zino. Rimgaudą paėmė prie kelių tiesimo darbų – kirsti krūmų. Mama pjaustė kaladėles apie mėnesį. Komendantas Stefakinas išreikalavo iš miškų ūkio valdžios, kad mama organizuotų vaikų darželį, kuriame žmonės galėtų palikti mažus vaikus ir eitų dirbti valdiškų darbų. Darželiui patalpų nebuvo, apie du mėnesius dirbo po atviru dangumi. Jam buvo skirta puodų, o vaikams maitinti – po truputį kruopų, duonos. Maistą virė lauke, ant sumūrytos viryklės, ir dalijo vaikams. Komendantas savo nuožiūra mamai paskyrė antrą moterį – Arlauskienę, kuri virdavo. Vaikai buvo maitinami jo nurodymu pagal sąrašą. Žmonės vaikų nepalikdavo, atvesdavo pavalgyti arba jų maisto normą pasiimdavo ir parsinešdavo namo.

Dalijant maistą prisirinkdavo ir vos gyvų tremtinių senukų. Drebančiomis rankomis tiesė ir jie savo metalines lėkšteles. Mama prašydavo virėją jų pasigailėti ir įpilti kruopienės. Ji įpildavo.

Maisto trūko, duonos nebuvo. Parduodavo po truputį sojos išspaudų miltų, sudarė sąrašus duonai pirkti. Nustatė duonos normą: dirbantiems – po 600 gramų, nedirbantiems ir vaikams – po 200 g, tačiau ir paskirtos normos negaudavo, nes neatveždavo. Tremtiniai per naktį laukdavo atvežant duonos. Kai atveždavo, susidarydavo didelė spūstis; laimėdavo tik stipriausieji. Ne visada tą normą gaudavome. Kartais Kastytis liūdavo kaip šuniukas pro kojas ir išliūdavo prie prekystalio. Tada gaudavo, nors ir apmuštas, apstumdytas, bet laimingas parnešdavo duonos.

Kitokių produktų nebuvo. Vietos gyventojai, iki mus atvežant, duonos gaudavo daug mažiau. Gindavosi nuobado miškiniais česnakais. Mažytis bulvių kibiriukas (maždaug 6 litrų) kainavo 35 rb.

Darželiui skiriamas maistas daug ką gelbėjo nuo bado. Buvo ir mums lengviau, nes truputį sriubos mama parsinešdavo namo – Liudo, Kastyčio ir Jūratės daliai. Bet atsirado tarp lietuvių pavydinčių mamai šio darbo. Norėjo patekti į virėjas tokia Kriuglienė, ji prašė mamos, kad ją priimtų, tačiau čia vadovavo komendantas, tad mama jos negalėjo priimti. Ji apskundė mamą, kad dalija maistą, kam nori, ne vaikams. Komendantas atėjo tikrinti, žinoma, jis nieko blogo nerado, nes mama laikėsi jo nurodymų, tačiau skundas mamai buvo labai nemalonus.

Per rudenį ir žiemos pradžią miškų ūkis („lesoučias-tok“) tremtinių rankomis pastatė keletą namų. Juose apgyvendino komendantūrą ir dalį gyventojų, kurie buvo sugrūsti darželiui ir mokyklai skirtame pastate. Vasario mėnesį darželio pastatą ištuštino ir jame jau galėjo įsikurti darželio ir organizuojamos pradinės mokyklos vaikai. Tame pastate buvo dar du nedideli kambariukai – maždaug 9 ir 4 kv. m. Į juos leido persikraustyti mūsų šeimai, nes mama buvo darželio vedėja. Išgyvenome apie pusantros metų, kol mama čia dirbo.

1948–1949 m. žiemą Jūratė ir Kastytis beveik visą laiką išbuvo namuose, nesimokė. Mokykla tik kūrėsi, atidarė I–III klases, o vyresnieji nesimokė, nes nebuvo nei mokytojų, nei patalpų. Pavasarį abudu pradėjo mokytis III klasėje, nors Lietuvoje jau buvo baigę keturis skyrius. Čia pamokos vyko rusų kalba. Liudas lankė darželį, ten gaudavo pavalgyti. Aišku, tuometinio darželio negalima lyginti su dabartiniais – žaislų nebuvo, žaisdavo su primityviais savo darbo žaisliukais iš pagaliukų, kankorėžių, popieriaus lankstinukų, mamos pasiūtomis lėlėmis. Rimgaudas dirbo prie kelių tiesimo, tačiau prasidėjus šalčiams kelis mėnesius liko namuose, nes neturėjo šiltų drabužių. Vėliau vežikavo.

1949 m. pavasarį pasodinome 3–4 kibirus bulvių; sėklos pirkome ir atsinešėme iš Širokopadės kaimelio, esančio už 25 km. Žemę susikasėme kastuvais pievoje. Užsodintą plotą reikėjo apsitverti kartimis nuo palaidų gyvulių, kuriuos laikė vietos gyventojai. Daugiau bulvių pasodinti neįstengėme, nes neturėjome už ką pirkti sėklos. Rudenį prisikasėme apie 4 maišus savų bulvių. Jas vartojome labai taupiai, nes reikėjo pasilikti sėklai kitiems metams. Nusipirkome paršiuką, kurį šėrėme žolėmis, lupenomis ir kitomis maisto atliekomis; užauginome iki 60–70 kg svorio, didesnio nepajėgėme užauginti – pristigome pašarų. Tačiau ir toks jau buvo didelė paspirtis, turėjome šviežios mėsos.

1949 m. iš Lietuvos gavome trejetą siuntinių. Siuntė močiutė. Tai buvo duonos džiovėsiai, džiovinti obuoliai, megztos kojinės, pirštinės, kaimynų atneštas gabalėlis lašinių. Kitas siuntinėlis – nuo dėdės Jono. Šis buvo soštesnis: jame daugiau lašinių. Vieną siuntinėlį gavome nuo tėtės brolių Igno ir Alfonso.

Pirmaisiais tremties bado metais siuntinėlis buvo išgyvenimo pagrindas. Nors iš dėdžių siuntinių labai mažai gavome, tačiau sunkiausiu metu. Vėliau mama rašydavo, kad nebereikia, nes gerai gyvenanti. Vis dėlto močiutė su broliu Algiu nuolat atsiųsdavo obuolių, česnakų, savo rankomis megztų drabužių.

1950 m. pavasarį bulvių sodinome daugiau, apie 8 kibirus, padidinome žemės sklypą. Auginome ir kitų daržovių. Vėl pirkome paršiuką. Pirkinio reikėdavo eiti į artimiausią kolūkį, už 25–30 km – Ivanovską, Vladimirką ar Širokopadę ir per taigą parsinešti ant pečių. Norint išeiti, reikėdavo gauti komendanto leidimą. Vasarą gavome butą naujai pastatytame name Sachalinoje. Butas dviejų kambarių, didesnis – 18 kv. m, mažes-

nis – 8 kv. m, virtuvė apie 9 kv. m. Langai viengubi, į lauką tik vienerios durys, o pertvarose tarp kambarių – tik angos. Apie vasaros vidurį buvo ištuštintos patalpos mokyklai ir pradėta organizuoti vidurinė mokykla. Mama, kaip buvusi mokytoja, priimta mokytojauti į Taljanų vidurinę mokyklą, o darželio vedėjos pareigų ėmėsi vietinė rusė. Buvo daug norinčiųjų, kad mokykloje leistų mokytis lietuviškai, bet vietinė valdžia neleido teisindamasi tuo, kad neturi lietuviškų vadovėlių ir programų, o iš Lietuvos viso to gauti negalima.

Nuo 1948 iki 1950 m. išgyvenome sunkiausią ir niūriausią laikotarpį, kai labai trūko maisto, pinigų. Vaikų vasaros būdavo basos. Reikėjo pirktis drabužių sibirietišškai žiemai, nebuvo elektros, neturėjome nei radijo, nei laikraščių.

Tremties pradžioje beveik kasdien laidodavome senukus ir mažus vaikus, invalidus ir jaunuolius. Dažną dieną pro darželį, lydėdama baltų lentų karstą, pušynėlio link praeidavo laidotuvių procesija. Priekyje buvo nešamas medinis tremtinių darbo kryžius, iš kedrų šakų pinti vainikai. Už karsto artimieji ir likimo draugai, kaip ir Lietuvoje, traukė Visų šventųjų litaniją: „Šventas Antanai, melskis už dūšią...“

Mamai teko labai sunkus krūvis: reikėjo išlaikyti šeimą, virti valgį, visus aprengti ir apauti, nes vaikai augo. Reikėjo viską nuolatos ir dažnai keisti, taip pat valdišką darbą dirbti. Sveikata nebuvo stipri, tačiau mama nesirgo ir per daug nesiskundė jokiais negalavimais. Tiesa, pirmaisiais metais ją kamavo veido ir rankų odos bėrimas, egzema. Matyt, tai buvo nervinio pobūdžio susirgimas. Ilgai gydėsi įvairiais tepalais, kokius tik būdavo galima gauti. Nors ir dirbome, tačiau didelių atlyginimų negavome, pinigų šeimai labai trūko: mama gaudavo apie 360–400 rb, aš – 500, Rimgaudas – 450–550 rb.

Nuo 1951 m. vasaros nuolat laikydavome vieną paršą, bulvių sodindavome tiek, kiek sugebėdavome susikasti kastuvais žemės – apie 15, 25, 30 arų, tačiau jų jau užtekdavo maistui, mažosiomis šerdavome paršeli. Vasarą pirkome karvę, pusę reikiamos sumos skolinomės iš žmonių. Skolą reikėjo gražinti, tačiau turėjome tai, kas buvo būtinausia, kad išliktume gyvi. Mama dabar savo broliui Donatui į Vorkutos lagerius jau pati siuntė siuntinius su duona, česnakais, svogūnais ir taukais.

Nusipirkus karvę prisidėjo dar vienas didelis darbas – paruošti žiemai šieno. Pievų šienauti neleido, jos priklausė vietos gyventojams, tačiau taigoje, neužimtuose plotuose, buvo galima šienauti kiek nori. Šienaudavome apie 9–13 km atstumu nuo namų. Šieną reikėdavo sunešti į vieną vietą ir sukrauti į kūgį ant traktorinių rogių. Kai balos užšaldavo, šieną parsiveždavome. Tam iš valdžios reikėdavo išprašyti traktorių. Apie 1–2 vežimukus pasišienaudavome arčiau namų. Tą šieną parsiveždavome arkliais, nors jų gauti būdavo labai sunku: reikėdavo ilgai prašyti, laukti eilės, kol duodavo.

Jūratė ir Kastytis mokėsi, o vasarą šienaudavo, grėbdavo, prižiūrėdavo daržus, grybaudavo, uogaudavo. Prie namų susikasdavome daržiuką, jame sodindavome bulvių, morkų, burokų, agurkų, užaugindavome ir pomidorų.

Mama mokykloje dirbo trejus metus – nuo 1950 m. rudens iki 1953 m. pavasario. Paskutiniaisiais metais dirbti buvo sunkiau, nes mokyklos ir miškų ūkio direkcija ėmė kelti reikalavimus, kad mokykloje nebūtų kalbama lietuviškai, nors daugumą sudarė lietuvių vaikai. Atsirado rusių mokytojų, atsiųstų pagal paskyrimą, todėl nuo 1953 m. rugsėjo 1 d. mamą iš mokyklos atlei-

do. Dar pusę metų ji dirbo garaže tabelininke, namo pareidavo suodina, atlyginimas buvo gerokai mažesnis. Ėmė blogėti sveikata: pradėjo skūstis širdies skausmais ir kitokiais negalavimais. Nustojo dirbusi valdišką darbą, bet šeimoje darbo buvo per akis. Nuo skalbimo šaltu vandeniu ėmė mausti rankas, po dvejų trejų metų išsikraipė abiejų rankų pirštų sąnariai. Naktimis negalėdavo užmigti.

1952–1953 mokslo metais Liudas užbaigė II, o Jūratė – VII klasę. Ji mokėsi gerai, tuo metu buvo susižavėjusi literatūra. Norėjo toliau mokytis vidurinėje mokykloje, tačiau mūsų šeimos padėtis neleido nė svajoti apie aukštąją mokyklą. Norėjome, kad toliau mokytusi specialioje mokykloje, kurią baigusi galėtų jau dirbti. Usoljėje buvo medicinos felčerių mokykla, į kurią ji ir įstojo. Išvažiavus Jūratei, visi moteriški darbai liko mamai.

Kastyčiui mokslas sekėsi silpniau, jis visai nesijaudino dėl gautų dvejetukų, septintoje klasėje liko antramečianti. Namuose padėdavo dirbti ūkio darbus: prinešdavo iš Taljankos upelio vandens (už 300–400 m nuo namų), priskaldydavo malkų, padėdavo pašerti gyvulius, vasarą talkindavo šienaujant. Jis išaugo į stambų bernioką, mėgo sportą, medžioklę, tačiau pasirinkti profesiją konkrečių siekių neturėjo.

Rimgaudas tik atvažiavus dirbo įvairiausius darbus: taisė kelius, vežikavo, po poros metų pradėjo dirbti prie kilnojamos elektros stoties, kuri tiekėdavo energiją medkirčių elektriniams pjūklams. Čia darbas nebuvo labai sunkus, reikėjo tik sumanumo. Rimgaudas neblogai uždirbdavo, tačiau visą žiemą jam tekdavo gyventi miške barakuose, o namo grįždavo tik šeštadienio vakarais.

Į Taljanus atvažiuodavo dirbti buvę kaliniai. Nuo 1953 m., po Stalino mirties, atvykdavo kai kurie reabi-

lituoti politiniai kaliniai, kurie turėdavo dar išbūti tremtį. Taip čia atsirado kunigas P. Šliumpa, gydytojas Morkeleūnas. Šie žmonės stengėsi padėti tremtiniam, praskaidrinti jų gyvenimą, įkvėpti jiems optimizmo. Kitojie buvo užsiverbavę darbams kriminaliniai kaliniai: jie plėšdavo gyventojus, girtaudavo, tingėjo dirbti ir reikalavo iš kontoros gerų uždarbių. Uždarbiai, kaip ir Lietuvoje, buvo nedideli. Usoljės Sibirskojės rajonas nebuvo priskirtas prie Šiaurės zonos, nors žiemos buvo atšiaurios. Visų darbuotojų atlyginimai čia buvo mažesni negu gretimuose rajonuose, kur taikydavo padidintus atlyginimų koeficientus.

Kartą atvyko kriminalistų plėšikų grupė. Jie ne tiek dirbo, kiek girtavo ir plėšė. Jūratė prisimena: apsišlavusi prie namų gatvę, priešais pamatė ateinančius buvusius kriminalinius kalinius su sugyventinėmis. Jų iš viso buvo keturi ir visi girti. Prie namų, gėlių darželyje iš gatvės pusės, ravėjo mama. Jūratė pasitraukė iš kelio į šoną. Iš darbo namo grįžo brolis. Jis ir sutiko prie pat namų šitą girtą grupę. Viena girta rusė iš tos kompanijos prišoko prie jo ir pradėjo siūlytis: „Nori štai šito?“ Pakėlusį kairę koją ir prakišusi pro ją ranką, rodė špygą. Vytautas tylėjo. Ta vėl pakartojo klausimą. Tas tylėjo. Ta vėl klausė. Tas vėl tylėjo.

– Prakeiktas bandite, gal aš tau per prasta? Per prasta! Tu nevertas mano pado! Nevertas pado! – ji plojo delnais per pakelto aulinio padą. Prišokusi prie jo, įsikabino į marškinių atlapus ir tampė. Šis staiga kirto jai per veidą. Ta suklykė: „Muša, muša mane, tarybinę moterį!“ Vyrų rankose sublizgėjo peiliai. Tai pamačiusi mama staiga kaip stirna (nesuprantama, iš kur tiek turėjo jėgų) atsidūrė priešais sūnų. Vienas iš smurtautojų dūrė jai į akis pirštais ir smogė į veidą švokšdamas: „Bl...“ Mama pargriuvo ant žemės. Kompanija nuėjo savo keliais.

Kaip įmanydami gelbėjome mamą. Krauju pasruvo sumušta akis, nematė, skaudėjo stuburą. Ir sugrįžus į Lietuvą vis dar skaudėdavo sumuštą akį.

Nuo 1948 m. rudens dirbau kontoroje normuotoju. 1952 m. rudenį, kai mane galėjo pakeisti vietinė moteris, valdžia išleido dirbti prie miško krovimo darbų. Čia buvo didesni atlyginimai, todėl norėjau daugiau užsidirbti. Tačiau padirbus apie porą mėnesių miškų ūkio direktorius sugalvojo paskirti mane dešimtininku į kitą miško skyrių Odinske, prie sezoninių kolūkiečių buriautų. Aš atsisakiau. Direktorius supyko ir kerštaudamas įsakė neleisti man dirbti krovimo darbų, tik deginti šakas, o už tokį darbą labai menkai temokėdavo – apie 15 rb per dieną. Deginau šakas dvi savaites, paskui pradėjo mane imti prie miško pjovimo darbų, o dar po dviejų savaičių išsikvietė direktoriaus pavaduotojas politiniams reikalams Uljanovas. Paaškinęs, kad direktorius ir aš be reikalo pasikarščiovome, įsakė eiti dirbti dispečeriu į garažą prie pat namų. Teko sutikti, nors mano norai daugiau uždirbti ir neišsipildė. Iki išvažiavimo dienos likau inžineriniu darbuotoju. Dispečeriu dirbau dvejus metus, vėliau vėl buvau perkeltas prie normavimo darbų.

1954–1956 m. buvo palyginti ramūs, gyvenimas įėjo į vėžes, kurios buvo nelengvos, tačiau be didesnių sutrikimų. Mama tvarkėsi namuose, Liudas mokėsi pradinėse klasėse, išaugo į bernioką. Mokslas jam sekėsi vidutiniškai, kartais patingėdavo, kartais imdavo savarankiškai mokytis neišmoktų dalykų. Jūratė mokėsi Usoljės felčerių mokykloje. Nuomojome jai kambario kampą, kuriame apsigyveno keturios mergaitės lietuvės iš Taljanų. Kambarys buvo ankštas, šeimininkai rusai, bet dar senoviškų pažiūrų. Vasarą ji parvažiuodavo. Maisto imdavo iš namų, dalį pirkdavo vietoje.

Kastytis toliau mokėsi VII, VIII, IX klasėse, tačiau 1954 m. rugsėjo 13 d. iškrėtė pokštą suteikdamas mamai daug išgyvenimų. Mokykla jų klasę siuntė į Ivanovsko kolūkį dirbti prie derliaus nuėmimo. Tą dieną visi turėjo išeiti pėsti, tačiau Kastytis, susitaręs su kitais dviem mokiniais – Juozu Kavaliausku ir Sigita Smetonaite – pasiėmė medžioklinius šautuvus ir nieko nepasakę namuose patraukė „medžioti“ į kalnus. Pirmiausia dėl keisto jų žygio susigriebė Kavaliausko tėvas. Jis rado namuose sūnaus mokyklinį žemėlapi, kur pieštuku buvo nubrėžta linija per Mongoliją ir Kiniją iki Pekino miesto. Vaikų svajota šiuo maršrutu pasiekti Vakarų! Teko pranešti miškų ūkio direkcijai ir spec. komendantūrai ir prašyti pagalbos vaikų paieškoms. Iškviėtė miško žvalgybos lėktuvą, kuris apskraidė artimiausius kalnus, bet keliautojų nepastebėjo. Mudu su Kavaliausko tėvu tos pačios dienos pavakare išėjome jų ieškoti Mažųjų Taljanų kryptimi. Vakare pradėjo snigti ir mes, jokių pėdsakų neradę, kitą dieną grįžome atgal. Rytojaus dieną pasidaliję į dvi grupes su pora vietos gyventojų patraukėme į kalnus ieškoti „keliautojų“. Pravaikščiojome tris dienas, tačiau ir šį kartą neužtikome jų pėdsakų. Komendantas įtarė, kad vaikai pabėgo į Lietuvą, ir savo iniciatyva perdavė paieškas Sibiro magistralės geležinkelio milicijai.

Keliautojams pasisekė pereiti Rytų Sajanų kalnagūbrį ir likti nepastebėtiems lėktuvo. Kylančius į Mongolijos plokštikalnę prie pasienio juos prispyrė badas. Nors ir turėjo šautuvus, bet maistui mažai ką sumedžiojo. Apsidžiaugė radę medžiotojo namelį, o jame vyriškį buriatą, silpnai kalbantį rusiškai. Jis turėjo prisizvejojęs žuvies, druskos. Išgirdęs vaikus tarpusavy

kalbantis lietuviškai ir nesuprasdamas kalbos, įtarė juos esant „užsienio žvalgais“. Netrukus buriatas nepastebėtas dingo. Kelias dienas jie poilsavo namelyje, valgė žuvį, kol vieną dieną prie namelio atsiradę ginkluoti kariškiai staiga, be jokių perspėjimų, atidengė automatinių šautuvų ugnį. Kavaliauskui peršovė šlaunį. Kastytis ant kartelės iškėlė baltą nosinę. Nustojo šaudyti. Tai buvo Sovietų Sąjungos pasieniečiai. Vaikus suėmę visi pėsti keliavo iki artimiausio kelio pusantros dienos. Sužeistą Kavaliauską pasodino ant arklio. Paskui jau mašina juos nusivežė į Irkutsko kalėjimą. Čia ištardė. Nustatė, kad tai tik nuotykių ieškotojai, o ne valstybinės sienos pažeidėjai, persiuntė į Usoljės KPZ (kamera predvaritelnogo zakliučeniija). Čia juos palaikė porą savaitių, vėliau perdavė Taljanų komendantui, kuris atlydėjo iki Taljanų.

Sesuo Jūratė, kuri tada mokėsi Usoljės medicinos felčerių mokykloje, prisimena: „Pas mane jieėjo vienas paskui kitą kaip taigoje. Jų vatinukuose tai vienur, tai kitur matėsi apvalios išdegusios skylės. Mat jie keliaudami, kad nesušaltų, guldavosi miegoti į laužavietę, kol dar karšta vieta. Visi buvo sulysę. Kastytis iš jų buvo aukščiausias ir stambiausias. Jo veidas buvo ištinęs nuo bado. J. Kavaliauskas šlubavo, jam buvo peršauta koja. Sveikiausia jautėsi Sigita. Pavalgydinusi tuoką turėjau, Kastyčiui daviau šiek tiek pinigų iš stipendijos. Maisto siūliau, bet atsisakė. Sakėsi nusipirksią. Mieste juos išvarydavo gatvių šluoti“.

Mama labai rūpinosi, sielojosi dėl galimos vaikų žūtis, dažnai apsiverkdavo, pradėjo skūstis silpnumu ir sutrikusia širdimi. Po dviejų mėnesių klaidžiojimų vaikai buvo pristatyti atgal į Taljanus. Vėliau tęsė mokslus.

Grižimas

N. Chruščiovui pasmerkus Stalino kultą ir NKVD neteisėtus veiksmus prieš pačių komunistų partiją, sušvelnėjo trėmimo režimas. Tuo pasinaudodamos močiutė ir mama rašė pareiškimus SSRS Aukščiausiajai Tarybai, prašydamos paleisti iš tremties. Pareiškimai bei jų tyrimo medžiaga yra byloje. Dėl tėvo veiklos MVD 1-ojo specialiojo skyriaus papulkininkio Nosovo ir kapitono Lukjanovo 1957 m. vasario 28 d. atsakymas buvo pareiškimui neigiamas. Jį tvirtino LSSR VRM ministro pavaduotojas papulkininkis Aleksandras Gocevas.

Bet SSRS Ministrų Taryba 1956 m. kovo 12 d. išleido nutarimą Nr. 342-216, kad asmenys (ir jų šeimos), apdovanoti SSRS medaliais ar ordinais, yra atleidžiami iš spec. nutrėmimo. Mūsų mama dar Lietuvoje prieš tremtį buvo apdovanota motinystės medaliu. 1956 m. liepos 20 d., remdamasis tuo nutarimu, VRM Irkutsko srities specialusis skyrius mums pranešė, kad esame atleidžiami iš spec. nutrėmimo, bet be teisės grįžti į Lietuvą ir negražinant konfiskuoto turto. Paskui gavome pasus su atitinkamu įrašu. Džiaugėmės ir tuo. Ryžomės nekreipti dėmesio į tą draudimą.

Jūratė 1956 m. vasarą penketais baigė felčerių mokyklą. Visi nutarėme grįžti į Lietuvą. Pradėjome ruoštis. Bet dar 1955 m. rudenį aš buvau įstojęs mokytis į Miškų pramonės technikumą neakivaizdinio skyriaus III kursą, o Rimgaudas – į to paties technikumą I kursą. Norėjome pradėti mokslus baigti ir gauti diplomus ar pažymėjimus, todėl nusprendėme likti. Mamos kelionei pasiskolinome 2000 rb, pardavėme dalį pasodintų bulvių. Išvažiuodama su jauniausiais vaikais – Liudu, Kastyčiu ir Jūrate – mama bijojo mane palikti.

Ji norėjo, kad vesčiau. Aš jau senokai draugavau su Gražina Marčiulionyte, tad sutarėme ir 1956 m. rugpjūčio 26 d. iškėlėme vestuves. Rugsėjo 10 d. palydėjau mamą su trimis vaikais į geležinkelio stotį Usolėje. Išvyko į Lietuvą.

Mudu su žmona Gražina ir brolis Rimgaudas likome gyventi Taljanuose. Baigėme mokslus, viską išsipardavėme, gražinome skolas, nusiuntėme mamai pinigų, sukaupėme santaupų grįžti į Lietuvą. 1957 m. birželio 7 d. mums gimė dukra Rūtelė.

1948 m. gegužės mėnesį mus išvežus į Sibirą namelyje Panemunėje liko viena močiutė Brigita Grybauskienė ir buvęs nuomininkas majoras su šeima. Močiutei jis nuomos nemokėjo ir stengėsi ją išmesti bei užvaldyti visą namelį su sodu. Laimė, nesuspėjo, nes kariuomenės dalinys jį iškėlė kažkur kitur, o likusi šeima nebuvo tokia agresyvi. 1948 m. vasarą močiutė parsivežė iš Mažeikių iš dėdės Jono vienintelį Lietuvoje likusį mūsų šeimos narį Algimantą, kad jai būtų drąsiau gyventi. Jis rudenį įstojo mokytis į Miško gatvėje buvusią amatų mokyklą, kuri ruošė darbininkus spaustuvėms. Čia gaudavo aprangą ir išlaikymą, galėdavo aplankyti močiutę ir jai padėti. Baigęs mokyklą, pradėjo dirbti spaustuvėje. 1954 m. rudenį jį paėmė į kariuomenę. Vėliau, gavęs atostogų, jis aplankė mus Taljanuose.

Kurį laiką močiutė mokėjo mokesčius už namelį, bet netrukus jį perėmė namų valdyba kaip konfiskuotą. Iš sodo turėdavo atiduoti duoklę vaikų darželiams ir namų valdybai. Karvę gražino kaimynei Mašanauskienei. Močiutė išsaugojo dalį namelio, kuriame gyveno mūsų šeima, o tą plotą, kur gyveno kariškio šeima, užėmė karinis dalinys ir jame dar ilgai, kelerius metus, gyveno liktiniai kariškiai.

1956 m. rugsėjo 10–18 d. mamos kelionė traukiniu iš Usoljės į Kauną buvo sėkminga. Grįžusi su vaikais įsikūrė pas močiutę. Lietuvoje mamos laukė nė kiek ne mažesni išgyvenimai, patyčios, kaip ir tremimo metu. Parvažiavusios vietinė valdžia neregistravo, reikalavo grįžti į Sibirą ir davė 24 valandų terminą.

Milicija kelis sykius grasino uždėti baudas ir pasodinti į kalėjimą. Mamai teko daug ašarų išlieti. Kreipėsi į Vilnių, į Lietuvos SSR vidaus reikalų ministrą su prašymu, kad leistų įsiregistruoti. Motyvavo tuo, jog yra kario motina (tuo metu sūnus Algimantas tarnavo armijoje). Leidimo registruotis negavo. Liepė dar kartą atvažiuoti. Atvažiavus po mėnesio, patarė kreiptis į LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininką J. Paleckį.

Jo tarpininkavimu mama 1957 m. pradžioje buvo priregistruota Panemunėje. Remiantis tuo tarpininkavimu leista vėliau sugrįžusiems mudviem su Rimgaudu taip pat prisiregistruoti Panemunėje, prie motinos.

Artėjo ruduo. Apleistame sode laukė daug darbų. Mama griebėsi tvarkyti, apkasinėti medžius. Laikas ir vaikams į mokyklą. Lietuviškai nesimokę, jie lietuviškai mokyklai buvo netinkami. Kastytis ir Liudas stojo į rusų vidurines mokyklas, o jose – karininkų vaikai. Ar gali mokytis kartu okupantų karininkijos ir „banditų“ vaikai?

Jūratė tuo tarpu ieškojo darbo. Kai tik pamatydavo pase įrašą – darbo vietos neatsirasdavo. Norėdama įsidarbinti medicinos seserimi, Kaune apvaikščiojo kelias ligonines, tačiau niekur nebuvo priimta.

Mama prisiminė Vilniuje kaimynystėje Sierakausko gatvėje gyvenusią akių gydytoją Mariją Horodničienę. Ji kadaise užgydė tėtei prakirstą akį, kai susižeidė ka-

podamas malkas. Nežinodama tikslaus jos adreso, parašė jai laišką ir prašė padėti Jūratei, jeigu tik gali ir prisimena buvusias kaimynus. Lemendama iš susijaudinimo Jūratė gydytojai aiškino, kas tokia esanti ir ko reikia. Perskaičiusi laišką, M. Horodničienė pasakė: „Pasisitengsiu padėti, nors ir pačiai tai rizikinga“. Ji priglobė Jūratę kaip motina. Jos rūpesčiu Jūratė įsidarbino Naujojoje Vilnioje, sanitarinėje epidemiologinėje stotyje. Gyvenamosios vietos ieškojo pati. Surado jauną lenkų šeimą, kuri priėmė gyventi. Jūratė atvirai pasisakė, kad bus problemų įsiregistruojant. Šeimininkas tai išsprendė išgerdamas su milicininku puslitrį...

Kai kam ištremtųjų grįžimas nepatiko, mamą apskundė, esą vaikai, dirbdami sode, ieško anksčiau paslėptų ginklų. Namuose saugumas padarė krata. Badė sodą, rausėsi knygoje, vaikų sąsiuviniuose. Ginklų nerado. Dainų sąsiuvinyje aptiko dainą „Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus...“ Ši daina esanti antisovietinė... Sumėmė Kastytį, išvežė į Vilnių, „troika“ nuteisė trejus metus kalėti. Jūratei vieną kartą Vilniaus saugume pavyko su juo pasimatyti. Ji prisimena: „Atvedė baltą kaip popierių. Batai atlapi, be batraiščių. Pripuolusi prie jo krūtinės raudojau ir vis klausiau: už ką, už ką, už ką? Saugumietis ramino, atseit atsėdės trejus metus ir sugrįš“. Išvežė jį į Mordovijos lagerius. Nedavė jam batų motyvuodami, jog neturi tokio dydžio. Skelbė bado streiką, vos liko gyvas. Batus surado. Vakaris ėjo į mokyklą. Dėstė kaliniai, buvę akademikai. Lageryje kasė durpes, vakaris baigė X klasę.

Jūratė bandė stoti į Medicinos institutą. Gavo anketą, kurioje klausama: ar yra giminėje teistų, tremtinių, užsienyje gyvenančių ir panašiai. Prieraišas toks: už netikslias žinias be perspėjimo būsite pašalinti. Nesvarbu,

kad jos diplomas su pagyrimu, mokykla baigta vien penketais, nesvarbu, kad egzaminai išlaikyti be trejetų – mandatinė komisija nepriėmė.

1957 m. M. Horodničienė Jūratę pasikvietė dirbti į Raudonojo kryžiaus ligoninės akių skyrių ir pas ją gyventi. Jūratė dėl registravimosi kreipėsi į miliciją. Ten tušu subraukė pasą ir liepė per 24 valandas išvykti iš Lietuvos. Paskui paskambino į darbovietę ir ten tuojau pat atleido iš darbo. Kitą dieną į namus atėjo du milicininkai suimti, bet nerado namuose. Vos minutei praėjus sugrįžo Jūratė ir rado drebančią tarnaitę, susijaudinusią nuo šios žinios. Neliko nieko kito – reikėjo grįžti pas mamą, bet mokytis vilties neprarado. Dar kartą stojo į Medicinos institutą ir dėl viso pikto tuo pat metu į Veterinarijos akademiją, į kurią ir buvo priimta. Anketoje tiesos nerašė. 1959 m. vasarą pavyko prisiregistruoti pas motiną.

Liudas sugrįžęs stojo į Šančių rusų vidurinės mokyklos VI klasę, nes jam persiorientuoti ir mokytis lietuviškoje buvo sunku. Iki 1961 m. vasaros baigė dešimt klasių. Žinoma, per tą laiką buvo raginamas savarankiškai mokytis lietuvių rašomosios kalbos.

1957 m. vasario mėn. grįžo iš armijos Algimantas, atitarnavęs Jaroslavyje. Pradėjo dirbti spaustuvėje.

1957 m. rugpjūčio mėn. sugrįžome iš Sibiro mudu su žmona Gražina ir penkių mėnesių dukra Rūtele. Kartu grįžo Rimgaudas. Visi glaudėmės Panemunėje pas mamą. Pasidarė ankšta. Tiesa, tuo metu iš vieno kambariuko išsikraustė kariškiai ir mes tą kambarį užėmėme be leidimo. Vėliau pavyko tam kambariukui gauti orderį ir prijungti prie mūsų šeimos užimto ploto. Aš įsidarbinau prie Radijo gamyklos statybos Žaliakalnyje normuotoju. Gražina augino dukrelę. Rimgaudas įsto-

jo mokytis į Kauno politechnikumo elektrifikacijos specialybės III kursą. Kai Rūtelei sukako devyni mėnesiai, Gražina susirado darbą Kauno elektros tinklų buhalterijoje. 1958 m. gruodžio 15 d. gimė sūnus Gintaras Julius. Juliaus vardą išrinko močiutė Brigita. Ji pareiškė melsianti Dievą, kad vaikelis būtų kunigėlis. Krikštijome namie pasikvietę kunigą P. Šliumpą.

Susirinkus didelei šeimai, mamai Genovaitei buvo daug rūpesčių: virti valgi, kuo daugiau surinkti derliaus iš sodo ir daržo. Vyresnieji vaikai jau ieškojo draugysčių, kartais vakarais ilgai negriždavo, o mama vis rūpindavosi, jaudindavosi, kad kas bloga neatsitiktų. Močiutė buvo dar guvi, nors jau labai garbaus amžiaus, tačiau į bažnyčią iš lėto nueidavo pati. Namuose prižiūrėdavo gėles, mamai nurodydavo, ką daryti, kokį derlių nuimti arba ką sėti. Verstis nebuvo lengva, trūko pinigų. Visi vaikai uždarbį atiduodavo mamai, bet tie uždarbiai dar nedideli buvo, be to, atsirado ir asmeninių poreikių. 1958 m. pradžioje mama, kaip daugiavaikė motina, pradėjo gauti pensiją, nors buvo dar tik penkiasdešimt ketverių metų amžiaus. Pensijos dydis – apie 54 rb per mėnesį. Mano šeima jau atskirai tvarkė savo biudžetą.

Kastytis iš Mordovijos lagerių sugrįžo 1959 m. kovo 2 d. Pradėjo dirbti Rokų plytinėje: kraudavo plytas ir veždavo į krosnį. Darbas buvo sunkus. Sugrįžus Kastyčiui, šeimoje susibūrė jau 11 žmonių.

Dabar jau visi buvome Lietuvoje. Čia – mūsų Tėvynė, mūsų protėviai. Čia turėjo pakakti vietos ir mūsų vaikams, ir anūkams. Už šią teisę tėtė atidavė savo gyvybę. Mūsų, visų ištikimųjų Tėvynei, pareiga – gaivinti atmintį. Jei atmintis neišblės, Lietuva prisikels.

1961 m. mano šeima gavo naują butą žmonos Gražinos vardu Mickevičiaus gatvėje 13–21. Man reikėjo registruotis nauju adresu. Registracija buvo sulaukyta, remiantis tuo pačiu SSRS MT nutarimu, draudžiančiu sugrižti į Lietuvą. Man ir mamai teko pakartotinai prašyti LSSR MT, AT, Viešosios apsaugos ministerijos, kad leistų gyventi Lietuvoje. Vėl buvo tikrinama, apklausi-nejami kaimynai, surinktos charakteristikos apie šeimos narių darbą ir lojalumą. Visos darbovietės parašė geras charakteristikas, ir kaimynai nieko blogo nepareiškė. Tyrimo komisija 1963 m. vasario 9 d. surašė protokolą, kuriuo buvo nuspręsta leisti visai šeimai apsigyventi Lietuvoje, negražinant konfiskuoto turto. Šį tarpininkavimą LSSR MT 1963 m. vasario 26 d. nutarimu Nr. 255-c patvirtino. Paskui leista man prisiregistruoti. Gerai, kad aš jau turėjau darbą, per tą laiką jo nekeičiau ir tuos 2,5 metų galėjau neregistruotas pragyventi. Mamai į jos prašymus panaikinti spec. perkėlimą 1964 m. vasario 11, 22 ir kovo 4 d. pranešimais buvo atsakyta neigiamai.

Galėjom džiaugtis, kad mūsų šeimai pavyko sugrižti į Lietuvą, nes daugeliui nepavyko: liko tremtyje arba turėjo apsigyventi netoli Lietuvos – Latvijoje ar Kaliningrado (Karaliaučiaus) srityje. O gyvendami svetur po truputį perima tos šalies tradicijas. Kai M. Gorbačiovas pradėjo SSRS pertvarką, siekiant suaktyvinti visuomenę įtemptam darbui ir atitolinti ekonominį žlugimą, reikėjo demokratizuoti valdymą ir teko pripažinti buvusius trėmimus neteisėtais. Nuo 1988 m. spalio LSSR vyriausybė ėmėsi peržiūrėti tremtinių bylas ir juos reabilituoti.

Taip mūsų šeimai 1989 m. rugsėjo 18 d. – po 41 metų ir 4 mėnesių galiojusios tremties – buvo išduota pažyma, kad esame reabilituoti.

1979 m. vasarą mama praleido Panemunėje, bet jos sveikata vis silpnėjo. Birželio 3 d. rašydama laišką Jūratei skundėsi: „Užtrukau su laiškučiu, paprasčiausiai neturėjau vokų. Dabar, kai taip karšta, pati negaliu išeiti, o kol prisiprašai kitų, tai užtrunka. Kita priežastis – tai, kad buvau susirgus širdimi. Du kartus buvo pasidareę blogai su širdimi, aptemo akyse, pradėjau virsti. Buvo iškvieta greitąja. Rado padidintą kraujo spaudimą, prirašė vaistų. Jau vaistų neturėjau, bet vaikai parūpino, ypač Rūtelė – pristatė keletą tubelių digoksino. Aš dabar net į bažnyčią bijau eiti, kad taip karšta, galva apsvaigusi“.

Rudenį dar nuvažiavo pas Jūrą, bet greitai grįžo į Panemunę, nes vėl pablogėjo savijauta. Skundėsi vidurių skausmu kairėje pusėje, negalėjo gulėti ant šono. Septyniasdešimt penkerių metų sukaktį susirinkome visi vaikai atšvęsti prie lovos. Mirė mama Genovaitė 1980 m. kovo 1 d.

Juozo Vitkaus-Kazimieraičio atminimo įamžinimas

Koplytstulpis ir atminimo ženklas J. Vitkaus-Kazimieraičio žūties vietoje Žaliamiškio pagiryje (Lazdijų r., Leipalingio sen.).

Memorialinė lenta Vilniuje, Pamėnkalnio g. 24, prie buvusios „Kęstučio“ organizacijos būstinės.

Memorialinė lenta Kabeliuose (Varėnos r., Marcinkonių sen.) prie buvusios girininkijos pastato.

Paminklas J. Vitkaus-Kazimieraičio buvusios vadavietės vietoje netoli Viečiūnų k., prie Druskininkų.

Atminimo ženklas J. Vitkaus-Kazimieraičio ir A. Ramanausko-Vanago vadavietės vietoje J. Jakavonio sodyboje Kasčiūnų k. (Varėnos r., Merkinės sen.).

Kenotafas Alytaus kapinėse, memoriale prie Laisvės statulos.

Memorialinis kryžius Merkinėje, Kryžių kalnelyje.

J. Vitkaus-Kazimieraičio gatvė Vilniuje, Lazdynų gyvenamajame masyve.

J. Vitkaus-Kazimieraičio vardu pavadinta gatvė Kaune suprojektuotame gyvenamajame Armališkių kvartale (tarp Zuikinės ir Vaišvydavos).

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 1999 m. gruodžio 31 d. įsakymu J. Vitkaus-Kazimieraičio vardas suteiktas inžineriniam batalionui, dislokuotam Kaune, Panemunėje.

Memorialinė lenta prie buvusios karo mokyklos pastato Kaune, Panemunėje, Vaidoto g. 209.

Memorialinė lenta prie J. Vitkaus-Kazimieraičio inžinerinio bataliono štabo pastato Kaune, Panemunėje, Kareivinių g. 9.

Asmenvardžių rodyklė

- A**kmuo 106
Akstinas 56
Albertas 33
Aleksonis Pranas 116, 128
Aleščikas Jonas-Gediminas 61
Alseika – žr. Gontis Vytautas
Kazimieras-Alseika
Antanaitis – žr. Staniškis Sergi-
jus-Antanaitis
Arbas-Arbačiauskas Edmundas
9, 43, 149
Arlauskienė 189
Astrachancev 122
Aušra – žr. Kizilaitis (Ivavičius)
Jonas-Aušra
Ažuolas 106, 107
Ažuolis – žr. Jėčys Domininkas-
Ažuolis
- B**ajerčius Konstantinas-Gari-
baldis 94, 126, 137
Bajerčius V. 9
Bakanauskaitė Rožė 166
Balandis 102
Balčikonis Juozas 19
Balčius Juozas-Balutis 80, 102,
110, 156–158, 170
Balutis Bronius Kazys 78
Baravykas 102
Barbašin 181
Barkūnas 102
Baronas Kazys 43
Baršukas 74
Bartašiūnas Juozas 57, 65–66,
122, 123
Bartkus Petras-Žadgaila 130
Barzda 136
Barzdukas 102
Baublys 74
Baublys Adolfas-Merkys 57,
109, 111, 112, 125, 155
Beinoras 67
Beliukienė 127, 128
Berkovič 181
Bernatavičius 106
Beržas 102, 111
Bijūnas – žr. Valentukevičius
Andrius-Bijūnas
Biknienė Palmira 113, 115

Bingelis (Bengelis) Rokas-Vaidutis 83–85, 104, 118, 133, 134
Bloch 65
Bobriškis 68
Bogušiai 120
Bogušis Jonas 120
Boruta Kazys 77
Brazaitis Juozas 150
Brunius 76, 77
Bubėnas S. 64
Bučionis Antanas-Ažuolas 61, 87, 102
Bučionis Jaunutis 87
Bučionytė Marytė 87
Bučionytė Onutė 87
Budėnas 85, 104
Bulavas Kostas 120
Bulavienė 120
Burylin Boris 122
Burlinskas (Burlingis, Bakšiūnas) Jonas 55

Chapugin 181
Chruščiov Nikita 199

Čaplikaitė Mikolė 166
Čaplikas Bronius-Strazdas 102
Čaplinskas 121
Čeberienė Jadvyga 46
Čeponis Gediminas 153
Černius J. 24, 27, 28

Dabulevičius Karolis 40, 44
Dabulskis Aleksas 9
Daktaras – žr. Kulikauskas Antanas-Daktaras

Damulevičius Alfonsas-Sakalas 72
Deksnyš Jonas-Alfonsas 73, 74, 76–79, 85, 91, 96, 123, 138, 162–164, 181
Deksnyš Juozas 50, 74, 126
Diemedis – žr. Gegužis Juozas-Laisvūnas-Diemedis
Dikas 102
Dobinienė B. 9
Dofas 102
Drunga Karolis-Valiulis Jurgis 73, 74, 76, 77, 162–164
Drunga Zigmas-Mykolas Jonas 79, 91–94, 96, 98
Dulksnyš 20
Dvoreckas Juozas-Šalna 107, 108

Ēglis – žr. Kraunelis Jonas-Ēglis (Eglis)
Erelis – žr. Markulis Juozas-Erelis

Funtikov 117

Galstas 102
Gegužis Juozas-Laisvūnas-Diemedis 87, 116, 118–120, 126, 128
Generolas Vėtra – žr. Noreika Jonas-Generolas Vėtra
Gylis 102
Gylis Valerijus 64
Giršas 166
Gocev 117
Gocev Aleksandr 199

Gontis Vytautas Kazimieras-Al-
seika 56–57, 61, 98, 99
Gorbačov Michail 205
Gorodeckis 65
Gorodeckis Stasys 65
Graužys-Garnys Julius 9, 156,
157
Grybauskaitė Genovaitė – žr.
Vitkienė Genovaitė
Grybauskaitė Milda 46
Grybauskas Donatas 193
Grybauskas Jonas 22, 35, 48,
191, 200
Grybauskas Juozas 19
Grybauskas Kazimieras 18, 19
Grybauskienė Brigita 18, 19,
22, 31, 41, 200, 204
Grybauskienė Zosė 46
Grigas Jonas-Karvelis 9, 52,
56, 132, 153
Grušauskas Antanas-Siaubas
61, 85, 92, 102, 170
Gurova Julija 105, 125
Guzevičius Aleksandras 77

Hanibalas 102
Hitler Adolf 40
Horodničienė Marija 201–203

Inžinierius 65
Ivanauskas Vincas-Gegutis 106,
110

Jakavoniai 82
Jakavonis Juozas-Tigras 83,
144, 146

Jakubavičius Jonas-Rugys 56,
67, 68, 95, 96
Jaruševičius 178
Jasiulioniai 50, 186
Jasiulionis Vytautas 50
Jauneika 67
Jauniškis Antanas-Šilas 68, 138
Jėčys Domininkas-Ažuolis 56,
71, 85, 90–91, 93, 94, 110,
126, 137, 138
Jefimov Dmitrij 65, 66
Jevseičikas Konstantinas 95, 96
Juknaitis Edvardas-Juozaitis
56, 99, 160
Juodišius 151
Juozaitis – žr. Juknaitis Edvar-
das-Juozaitis
Juozapavičius Adomas 14
Jurginis 136
Jurgutis 152
Jūrininkas – žr. Perminas Al-
bertas-Jūrininkas
Juška Jonas 64

Kadugys 102
Kairys 152
Kairiūkščiai 50
Kalanta Adolfas-Kostas 79
Kalanta Vincas-Nemunas 110
Kalpokas Juozas-Klevas 56, 72,
73
Kalvis 65
Kam 180
Kanapynas 102
Kapralov Piotr 68, 108, 117,
122, 125, 181
Kapustin 119, 122
Karalius Albinas 64

- Kardelis Heneke-Vokietis Juozas 110, 111, 113, 115
 Karkauskas Martynas 137, 138
 Karklas – žr. Platūkis Pranas-Karklas
 Karpis Julius-Vieversys 110
 Karvelis – žr. Grigas Jonas-Karvelis
 Kasperavičius Juozas-Visvydas 129
 Kašelionis Bronius 9, 98, 101, 143
 Kašėta Algis 9, 144, 146
 Kavaliauskas Juozas 197, 198
 Kelmas 65
 Kerulis Leonardas 121
 Kibildis Jonas-Dūda 92
 Kimelis 14
 Kizilaitienė (Ivavičienė) Irena-Adomėlis 83
 Kizilaitis (Ivavičius) Jonas-Aušra 83, 87, 89, 108, 118, 121, 124, 134
 Kochanskaitė-Garnevičienė Elena 141
 Košelinas 78
 Krauneliai 80
 Kraunelis Jonas-Ėglis (Eglis) 59–63, 80, 81, 83, 132, 133, 135, 136, 155, 167–169
 Kraunelis Kęstutis 167
 Kraunelis Kleopas-Briedis 83
 Kraunelis Vytautas-Žilvitis 59, 60, 62, 63, 80, 81, 133, 135, 165–169
 Kraunelytė Elytė 166
 Kraunelytė-Gerlikienė Marytė 9, 84, 135, 165
 Kraunelytė-Urbonienė Romualda 9, 167
 Kriuglienė 190
 Kruglov Sergej 122
 Krupavičius Mykolas 78
 Krušas Br. 168
 Krušiai 80
 Krzyżanovski A. 44
 Kubilius Adolfas 64
 Kudriavajavas 106
 Kūgis 106
 Kukauskas Bronius-Kiškis 56
 Kuliešytė B. 126
 Kulikauskas Antanas-Daktaras 57, 69, 71, 85, 87, 91–92, 94, 98, 102, 110, 116–120, 122, 126–128, 140
 Kuninškis 65
 Kuodytė Dalia 9
 Kutkaitis Feliksas 180, 181
 Kuzma 102
 Kuzmin 77
Laimynas 102
 Laisvūnas – žr. Gegužis Juozas-Laisvūnas-Diemedis
 Lanskoronskis Juozas 28
 Lapas 102
 Lapidus 13
 Lapinas 102
 Lazauskienė 102
 Lelia 106
 Listopadskis Juozas 16, 38
 Liūtas 102
 Lukjanov 199
 Lukša Juozas-Daumantas-Vytis 57, 123
 Lūšis – žr. Tarasevičius Leonas-Lūšis

Mačiuika Vytautas 76, 77
Marčinskas 110
Marčiukonis 153
Marčiulionis A. 187
Marčiulionis Juozas 126
Marčiulionytė Gražina 200,
203–205
Markulis Juozas-Erelis 76, 77–
79, 96, 118, 123, 127, 135
Martinionis Domas 107
Mašanauskienė 200
Mataitis 102
McKibbin (Mac) Alexander 78
Medinis 89, 102
Merkys – žr. Baublys Adolfas-
Merkys
Meška 127, 128
Mieliauskai – 86
Mik 65
Mykolas Jonas – žr. Drunga
Zigmas-Mykolas Jonas
Milžinas 89, 102
Misiūnas Jonas-Žalias Velnias
46, 90
Miškas 102
Mizaraitė Janina 98
Mockūnas Liūtas 77, 78, 162
Morkeliūnas 195
Morozov 117
Mulerskas Liudas-Naras 63,
69, 79, 81, 167, 169

Naras – žr. Mulerskas Liudas-
Naras
Naučikas 17
Navickas Vaclovas-Auksutis-Ry-
tas 91, 98
Neciunskas Zigmas-Elytė 137,
139–141

Nevėžis 102
Noreika Jonas-Generolas Vėt-
ra 77, 84, 128, 135, 136
Nosov 199

Ona 115
Onutė 121, 138

Paberžis 102
Packevičius Kazimieras-Anta-
naitis 126
Pačkauskas D. 126
Pačkauskas Juozas 125
Pakarklis 102
Paleckis Justas 167, 201
Palevičius Lionginas 149
Paliutis Stasys-Žalgiris 101
Papartis 102
Pečiulionis Motiejus 44, 152
Pense 42
Pergalė 7, 8
Perminas Albertas-Jūrininkas
57, 61, 69, 71, 72, 83, 87,
126, 140, 167
Petkevičius 20
Petrauskas Mykolas-Aras 99
Petrauskas Petras 85–87, 127
Petrėnas Petras-Giraitis 144
Philby Kim 78
Pigaga 110
Platūkis Pranas-Karklas 60, 63,
80, 81, 169
Plechavičius Povilas 44
Plokštytė Malvina 166
Plonis Juozapas 12
Plonytė Marijona – žr. Vitkienė
Marijona
Počkaj Ilja 65

Poteliai 127
Potelis Vladas 87
Potelytė 127
Povarenko 119, 120, 122
Prunskis Juozas 121
Ptakauskas Jurgis-Liepa 99, 102

Račkauskas Merkelis 19
Ramanauskas Adolfas-Vanagas
8, 56, 57, 63, 67, 69, 71,
76, 79–83, 85, 90, 92, 98,
101, 102, 106, 109–113,
117, 119, 126, 128–130,
132–134, 137, 140, 144,
155, 169
Rytas 102
Rozauskas Eusiejus 65
Rudyko Ivan 65, 70
Rugys – žr: Jakubavičius Jonas-
Rugys
Rukožienė 178

Saveikis Bronius-Klajūnas 101
Savin 119, 120, 122
Seliokas Vincas 158
Senis 68
Serafimas 102
Siaubas – žr: Grušauskas Anta-
nas-Siaubas
Siaubas 136
Siniagin 119, 122
Skipitis Rapolas 44
Skokauskienė Auksė 9
Skopeckaitė 84, 85, 104
Skroblas 102
Slibinas 102
Smetona Antanas 38, 77
Smetonaitė Sigita 197, 198

Stalin Josif 78, 138, 148, 194,
199
Stanevičius Vytautas-Meškis-An-
drius 123, 138
Staniškis Sergijus-Antanaitis 87,
91, 92, 94, 98, 110, 116,
118–120, 126, 128
Stankus A. 124
Stasys 106
Stefakin 184, 189
Stepulevičius Vladas-Mindau-
gas 61, 98
Subačius 67
Subačius Antanas-Taurus 87,
126
Suraučius (Surovecas) Antanas-
Taurus-Paberžis 9, 52, 53,
55, 59, 72, 98, 100, 108,
116, 117, 160
Sviklas Romas 140
Svirskas Pranas-Linas 79

Šapalas 102
Šarakauskas (Šarkauskas) J. 126
Šerkšnas Zigmantas-Tigras-Lau-
kaitis 56, 57, 84, 107, 134–
136, 166
Šernas – žr: Švalkus Lionginas
Pranas-Šernas
Šeštokas (Šostakas) Juozas-Bi-
jūnas 73, 132
Šiaulikalnis A. 42
Šilas Povilas 152, 158
Šimas 144
Šliumpa Pranas-Partenijus 126,
136–138, 195, 204
Šova Antanas 35
Špokas 102
Špokevičius Antanas 40

Šturmas 102
Šumskai 120
Šumskas Juozas-Putinas 91,
103, 117, 120, 170
Švalkus Lionginas Pranas-Šer-
nas 56, 69, 70, 79, 80, 102,
107, 144

Tarasevičius Leonas-Lūšis 56,
79, 90

Tauras – žr. Suraučius (Surove-
cas) Antanas-Tauras

Tigras – žr. Šerkšnas Zigmas-
Tigras-Laukaitis

Tigras 102

Tkačenko Ivan 66

Todesas Danielius 64

Truman Harry 146

Tuševskij 118, 121, 122

Tūzas 102

Uljanov 196

Ulrichas B. 134

Uola 102

Uoslis Antanas 87–89, 95

Urbanavičienė Antanina 116

Vabuolas Vytautas-Margis 102

Vaidevutis – žr. Bingelis Rokas-
Vaidevutis

Vainilaitis Algirdas 84, 104,
159

Vaisėta Petras 87

Vaitkus Jonas 126, 135

Vaitkus Petras-Genys 83

Valentukevičius Andrius-Bijū-
nas 52, 55, 136, 155

Valentukevičius Kęstutis-Kari-
butas 81, 84, 134–136

Valiukėnas S. 65

Valiulis Jurgis – žr. Drunga Ka-
rolis-Valiulis Jurgis

Vanagas – žr. Ramanauskas
Adolfas-Vanagas

Vanagas 127

Varkala Algirdas Kazimieras-
Žaliukas 123

Večkys Jonas-Vyturys 92, 102,
110, 117

Vėtra 102

Veverskis Kazys 150

Viktoras 67

Vilimas 102

Vilkas 118, 180

Vilutis Leonas (Arūnas Bitinė-
lis) 42, 150

Vilutis Mykolas 152

Vytautas – žr. Žemaitis Jonas-
Vytautas

Vitkauskas Vincas 38

Vitkienė (Grybauskaitė) Geno-
vaitė 7, 18–22, 26, 27, 31,
34, 39, 41, 47, 49–51, 144,
204, 206

Vitkienė (Plonytė) Marijona
10, 12–14

Vitkus 180

Vitkus Alfonsas 14, 191

Vitkus Algimantas 23, 173,
191, 200, 201, 203

Vitkus Antanas 12

Vitkus Gintaras Julius 204

Vitkus Ignas 14, 191

Vitkus Juozapas 10–14

Vitkus Kastytis 23, 50, 173,
184, 187, 189, 190, 193,
194, 197–199, 201, 202, 204

- Vitkus Liudas 23, 49, 174, 176, 184, 190, 194, 196, 199, 201, 203
- Vitkus Mykolas 10, 13
- Vitkus Rimgaudas 23, 32, 65, 173–175, 180, 184, 189, 190, 192, 194, 199–201, 203
- Vitkus Valerijonas 11, 13, 14, 21, 34, 41, 45, 178
- Vitkus Vytautas 23, 31, 48, 125, 195
- Vitkus Vitolis 23
- Vitkutė Jadvyga 13, 14
- Vitkutė Jūratė 23, 45, 173, 184, 187, 201, 190, 193–196, 198, 199, 201, 202, 206
- Vitkutė Rūtelė 200, 203, 204, 206
- Vitkutė Saliomėja 14
- Vyturys – žr. Večkys Jonas-Vyturys
- Vizgiris Julius 57
- Vokietis Juozas – žr. Kardelis Heneke-Vokietis Juozas
- Voveris Vaclovas-Žaibas 67, 68, 90
- Vukolov Nikolaj 105, 106
- Z**eniakin Aleksej 65
- Zurlienė Izabelė 140
- Zurlys Kęstutis-Gegutis 140, 141
- Zurlys Pranas 140
- Zurlytė-Stankienė Marijona 9, 84, 85, 104, 140, 141
- Ž**aibas – žr. Voveris Vaclovas-Žaibas
- Žalias Velnias – žr. Misiūnas Jonas-Žalias Velnias
- Žekonytė K. 9
- Žemaitis Jonas-Vytautas 95, 96, 130
- Žilys Vincas 29, 39
- Žilvitis – žr. Kraunelis Vytautas-Žilvitis
- Žilvitis 65
- Žymantas Stasys 78
- Žvirblis 102

Vitkus, Vytautas

Vi336 Pulkininkas Kazimieraitis : Pietų Lietuvos partizanų srities vado Juozo Vitkaus gyvenimas, veikla, šeimos likimas / Vytautas Vitkus. – Vilnius : Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001. – 216 p. : iliustr.

ISBN 9986-757-49-5

Knygoje remiantis archyvų dokumentais, rašytiniais šaltiniais, amžininkų prisiminimais atskleidžiamas partizanų vado J. Vitkaus-Kazimieraičio gyvenimas, jo veikla sutelkiant partizanų jėgas pasipriešinimo okupantams kovoje, tragiška žūtis, šeimos likimas.

UDK 947.45.083+355.42(474.5):929Vitkus

Vytautas V i t k u s

PULKININKAS KAZIMIERAITIS

Pietų Lietuvos partizanų srities vado Juozo Vitkaus
gyvenimas, veikla, šeimos likimas

Nuotraukos iš asmeninių
autorius ir *Algio Kašėtos* archyvų

Dailininkas *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Nijolė Juozapaitienė*

SL 2015. 2001 11 12. 7,75 sp. l. Nr.

Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos
tyrimo centras, Didžioji g. 17/1, LT-2001 Vilnius

Spausdino akcinė bendrovė „Spauda“,
Laisvės pr. 60, LT-2056 Vilnius

Kaina sutartinė